MUNTANYA

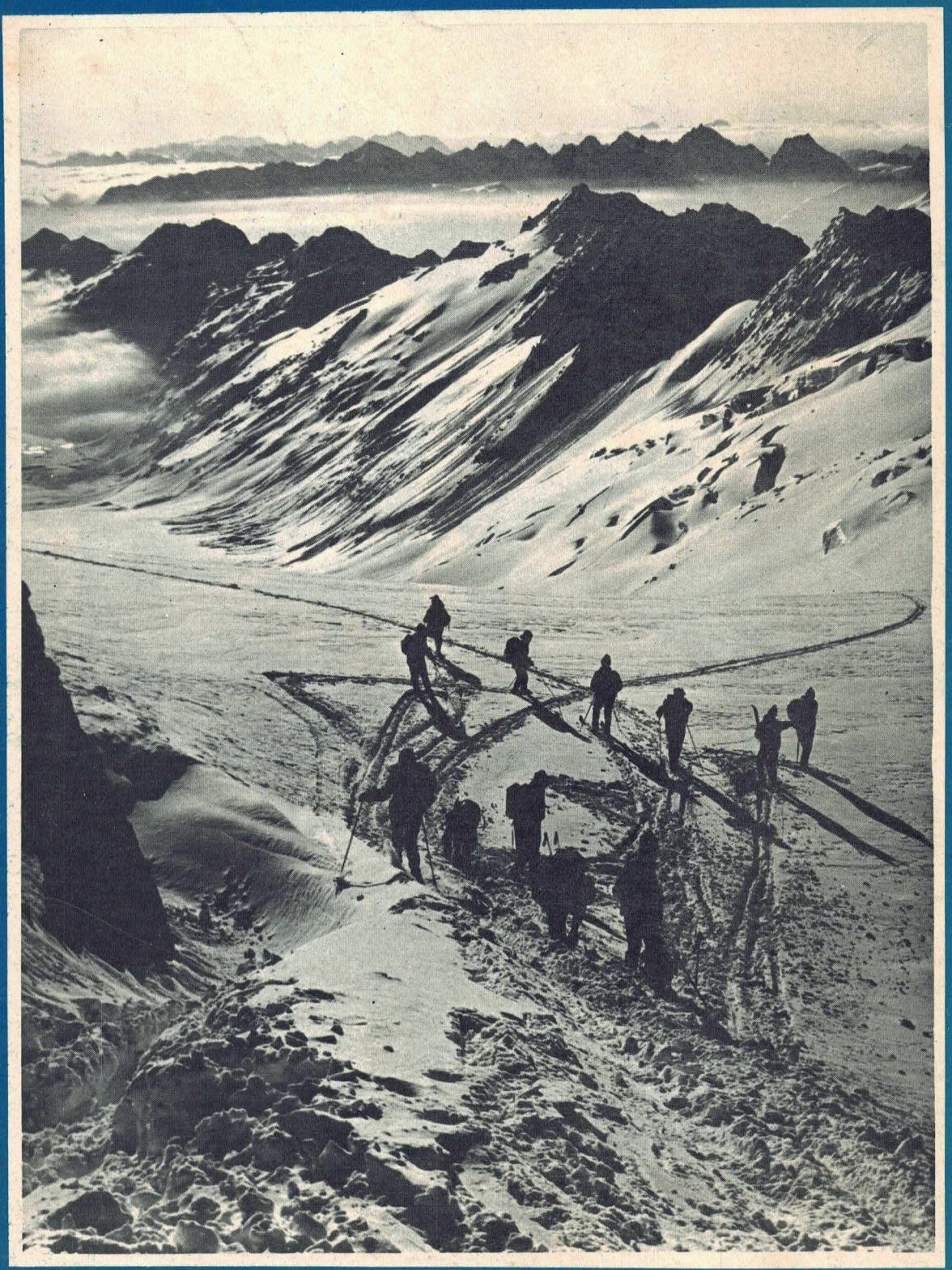

GENER 1975

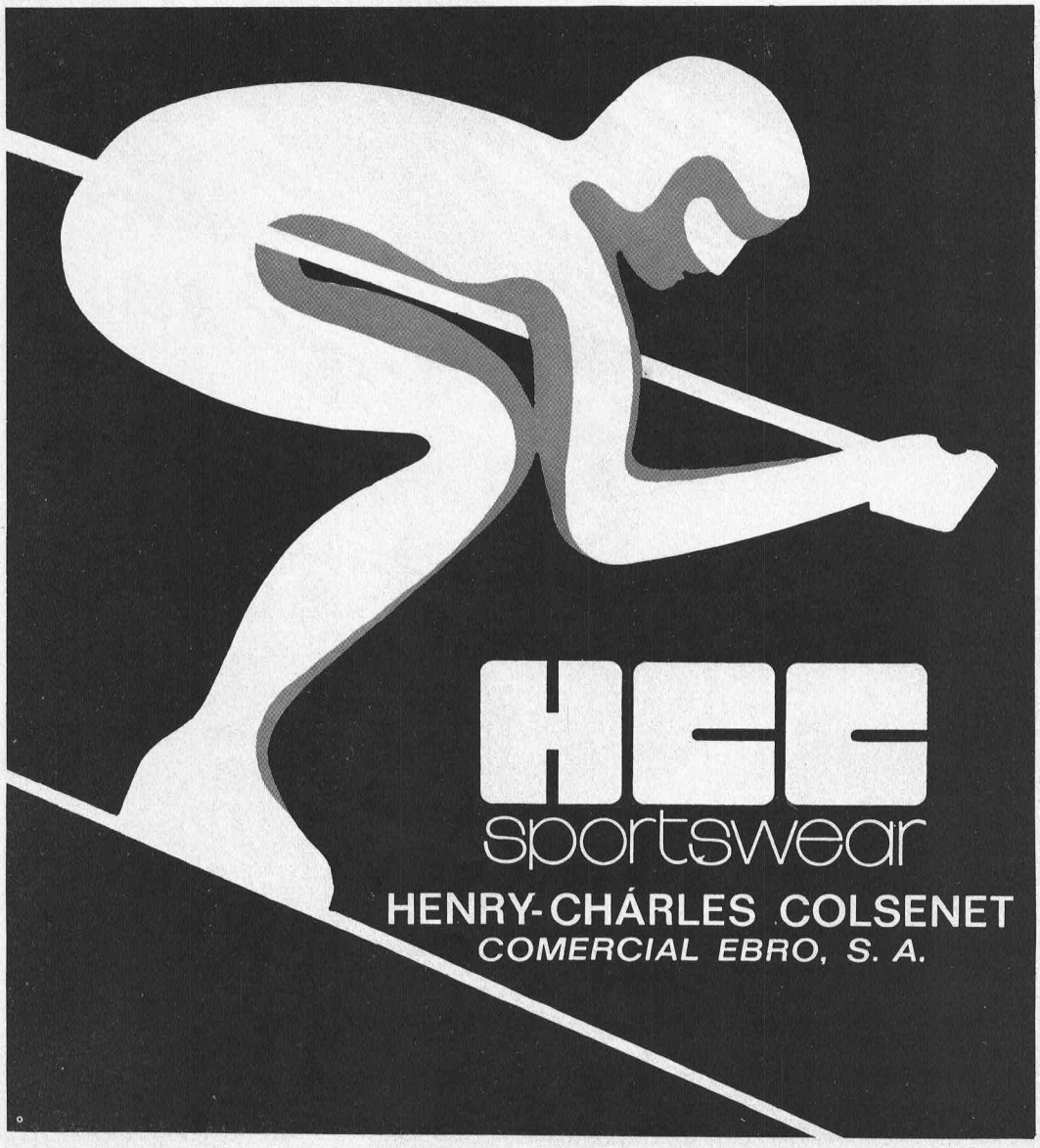
HCC
sportswear
HENRY-CHÁRLES COLSENET
COMERCIAL EBRO, S. A.

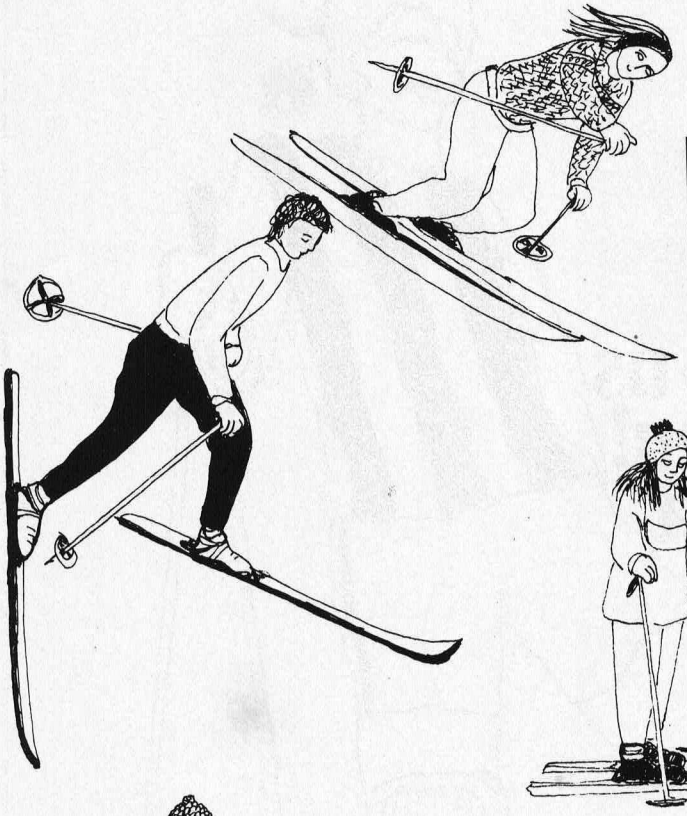

WITTY

ARAGÓ, 261 (Junt P. de Gràcia)

B A R C E L O N A

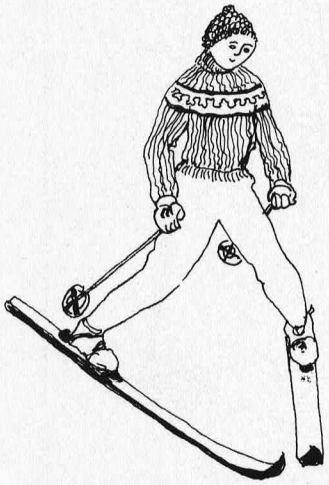

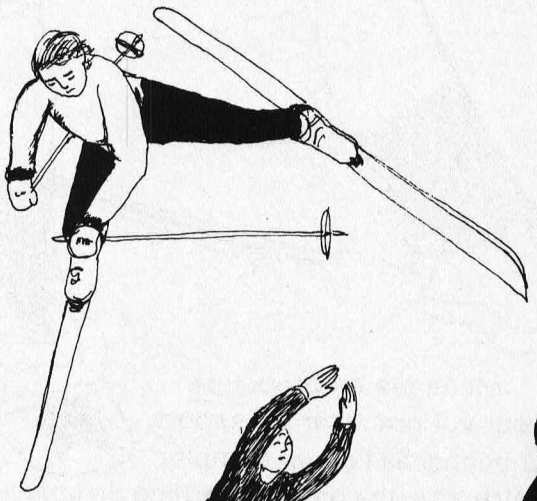

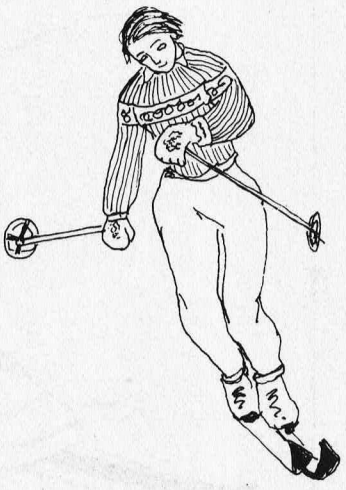

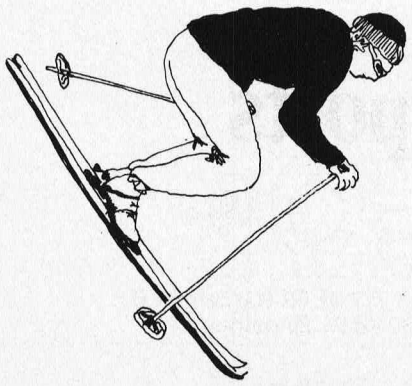

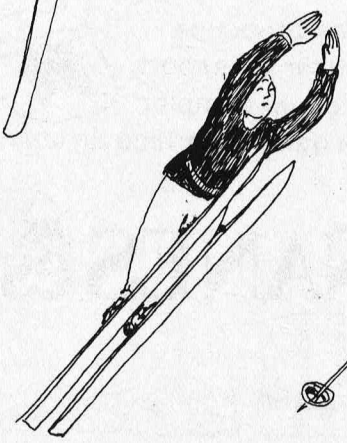

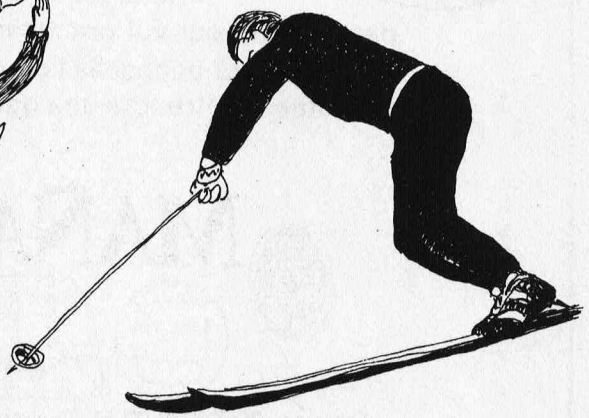

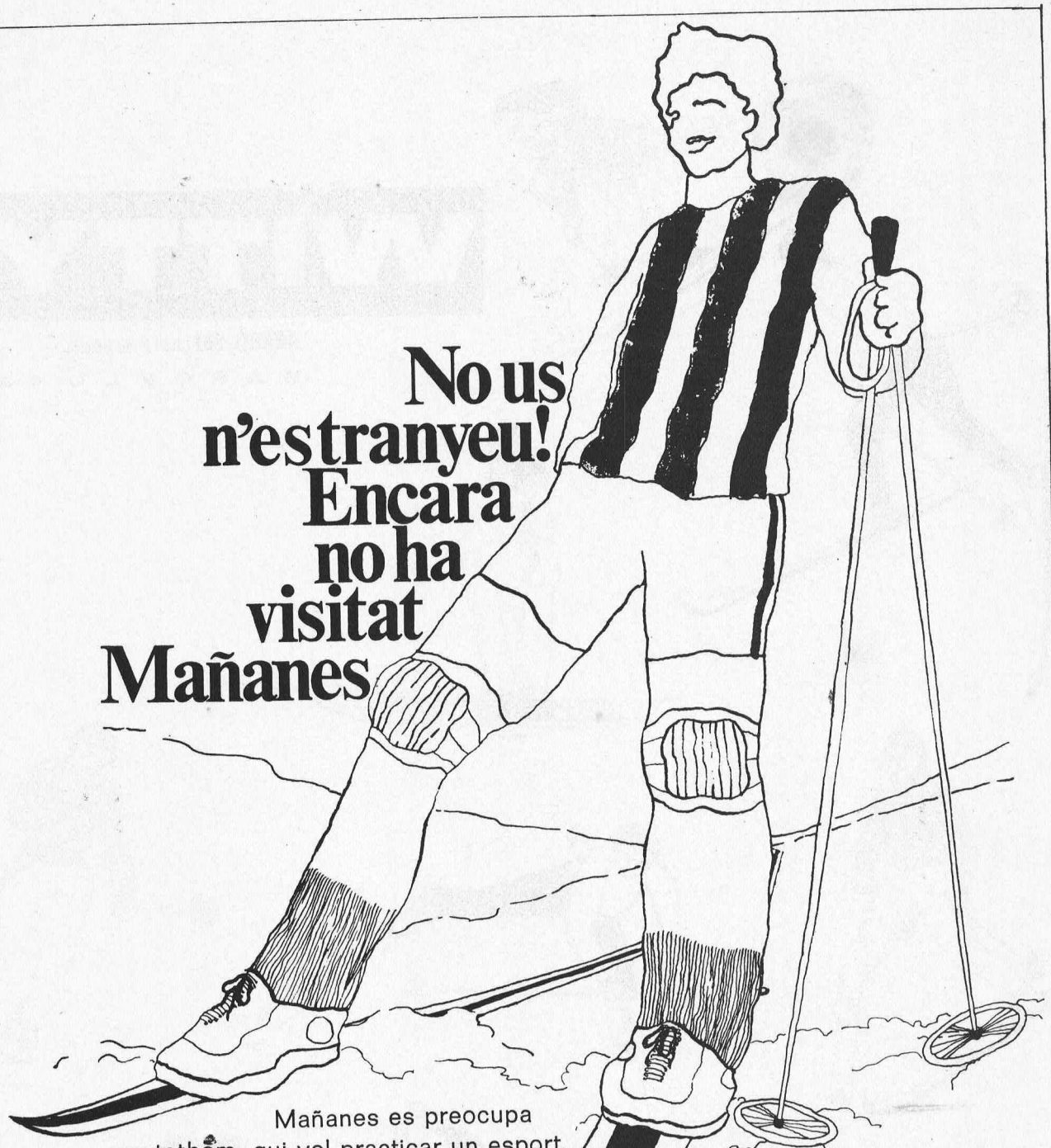

No us n'estranyeu! Encara no ha visitat Mañanes

Mañanes es preocupa
per tothom qui vol practicar un esport.
Li aconsella l'equip complet
més adient entre tota una gamma variada de les millors marques.

MAÑANES MK esports

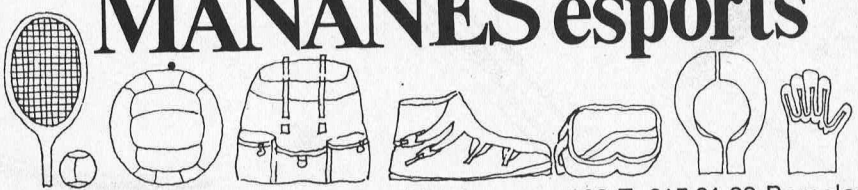

Canuda, 26 T. 232 07 71 Barcelona-2/Via Augusta, 103 T. 217 91 88 Barcelona-6
Bailèn, 170 T. 258 10 15 Barcelona-9/Prim, 99 T. 380 48 21 Badalona

PREMSA CATALANA sa

COMUNICACIO ALS QUE VOLEN UN DIARI EN CATALA

Els demanem:

a) Que s'incorporin al projecte
b) Opinió futura publicitat

Amics: Ens referim al projecte de Diari en Català que promou Premsa Catalana, S A. Per un seguit de circumstàncies una gran part del nostre poble no està avesat a llegir en català En som conscients i sabem que si surt el diari hem de garantir-li la continuïtat. Altrament podríem fer un mal moral considerable.

Per això planegem: Un diari que pugui interessar al major nombre possible de lectors, per tant un diari d'informació sense servir cap tendència Un diari amb capital suficient aportat entre tots, i a més amb un nombre de subscriptors assegurat prèviament Així serà un diari econòmicament rendible i alhora farem veure clarament a l'Administració que no és un grup ni una tendència qui vol el diari, sinó tot un poble qui el vol. Per això s'ha creat la Societat Premsa Catalana, S A per aconseguir els 60.000.000 de pessetes que s'estimen necessaris, a repartir entre 30.000 persones que a més s'hi subscriuen prèviamen per un any. El capital s'aporta en concepte de Comptes de Participació que és el sistema més adient per a la presa de decisions i per a la sol.licitud d'Autorització. Es pot adquirir títols per valor des de Mil pessetes com a mínim, fins a Cent Mil pessetes com a màxim. Els diners els dipositem al Banc i son intocables i es retornaran íntegrament si no sortia el diari.

Hem aconseguit la meitat del capital i tenim compromesa gairebé la meitat de les subscripcions. S'incorporen contínuament al projecte persones prestigioses de tots els estaments Però no voldríem ésser triomfalistes: Sabem perfectament que per arribar a 30 000 socis fundadors hem d'incorporar TOTES les persones que, ja sigui comprant llibres o revistes catalanes, ja sigui essent mem-

(Segueix al dors)

A) NORMALITZAR LA LLENGUA...

Un diari és una escola de llengua per a tothom.
Una llengua sense diaris és pràcticament indefensa.
Només la presència activa d'un diari pot catalanitzar els "mots-concepte" que surten nous De l'esport a l'economia. De la ciència als modismes col loquials.

FEU POSSIBLE UN DIARI EN CATALA COMPREU TITOLS DE PREMSA CATALANA, S A.

B) MES QUE TOTS ELS DINERS DEL MON...

Val més que tots els diners del món, sentir-se lligat a una terra i demostra-ho amb fets.

FES POSSIBLE UN DIARI EN CATALA. COMPRA TITOLS DE PREMSA CATALANA, S A.

C) SENSE PRECEDENTS...

També tu podràs dir que has ajudat a fer possible un Diari en català. I un diari plantejat entre tots, d'una manera sense precedents!

DES DE MIL PESSETES FINS A CENT MIL PESSETES POTS TENIR AQUEST ORGULL. COMPRA TITOLS DE PREMSA CATALANA, S.A.

D) DEFENSAR UN DRET...

Si defensar el dret de tots els pobles a expresar-se lliurement en llur pròpia llengua...
Si promoure un diari en el mateix idioma que parlen més de 6.000 000 de persones...
Si això exigeix el nostre esforç...
Doncs... fem-lo!

COL.LABOREU AMB LA PREMSA CATALANA, S A. COMPREU ELS NOSTRES TITOLS.

E) SIGUEM POSITIUS...

Excuses, desconfiança, avarícia, despreocupació...
Desem-les!
Responsabilitat, solidaritat, il.lusió...
Amb això sí que serà possible un Diari en català!

COL.LABOREU AMB PREMSA CATALANA, S. A COMPREU ELS NOSTRES TITOLS.

(Segueix al dors)

Enquesta i butlletí de col.laboració a Premsa Catalana, S. A.

El Sr.(a)_____ Professió_____ Telèfon_____

Domicili_____ Població_____ Districte_____

☐ Vol adquirir títols de participació de Premsa Catalana, S. A. per un import total de pessetes _____
(El mínim és de 1.000 Ptes. i el máxim és de 100.000 Ptes) i a més vol subscriure's al Diari per un any.

☐ Vol difondre el projecte i demana butlletins de subscripció i material de propaganda.

☐ Vol ser delegat de promoció per la població de_____

Els tres textos escollits són per ordre de preferència: _____, _____, _____

Població i data _____ de 1975

Signatura

Adreceu aquest butlletí a Premsa Catalana, S. A., Rambla Catalunya, 15, 3.er, 2.ª - Telèfon 302 14 61 - BARCELONA-7

(Segueix de la pàgina anterior)

bres d'entitats, han demostrat que es preocupen per la promoció global de la nostra cultura.

Per això ens adrecem a vós, i us demanem que vulgueu complimentar el butlletí del peu de plana on s'especifiquen les formes de col laboració.

A més i com a favor especial us demanem d'analitzar i seleccionar 3 textos dentre els que ens han proporcionat diverses empreses de publicitat, que serien utilitzats més endavant quan ens haguem d'adreçar al gran públic en anuncis al diaris: Voldríem conèixer, segons enquesta, quins són els textos que resulten més indicats perquè el gran públic s'interessi pel projecte del diari. Vulgueu si us plau especificar al butlletí, per ordre, els 3 que al vostre judici serien més adients, omitint si us plau aquells eslogans que no consideréssiu bons. Publicarem els resultats de l'enquesta. Els textos son al dors.

Us agraïm la vostra estimada i esperada col.laboració en aquesta empresa que és una obra de tots.

Us saludem molt atentament

PREMSA CATALANA, S. A.

(Segueix de la pàgina anterior)

F) PASSAR AL DAVANT..

Necessitem 30 000 persones per a finançar i per a sostenir un Diari en català que sigui rendible des del primer moment.
Tu, que vius aquí i hi treballes, vols ser una d'aquestes persones?
PASSA AL DAVANT PER A FER POSSIBLE UN DIARI EN CATALÀ. COMPRA TÍTOLS DE PREMSA CATALANA, S.A.

G) NO ENS FEM IL.LUSIONS...

Si tots penséssim de subscriure'ns al Diari en català, després, quan hagi sortit, no podriem subscriure'ns-hi mai. Perquè aquest Diari no podria néixer.

Sortirà si ara t'incorpores al projecte i compres títols de PREMSA CATALANA, S.A.

H) POSA-HI LA TEVA PART!

Un Diari en català, depén de nosaltres, de cadas-cú de nosaltres. Tú, ja hi col.labores?
COMPRA TÍTOLS DE PREMSA CATALANA, S. A. POSA-HI LA TEVA PART!

(Ompliu si us plau el butlletí de la pagina anterior)

RELACIÓ D'ALGUNES PERSONES JA INCORPORADES AL PROJECTE

Joan Alavedra
Augusta Almerich
Josep Alsina i Bofill
Anicet Altés
Salvador Altimir
Miquel Altisent
Joaquim Arana
Lluís M. Argemí
Joan Argenté
Josep M. Arderiu i Payerols
Josep Asens
Ramon Auberni
Jaume Auqué
Antoni Badia i Margarit
Joaquim Badia
Amadeu Bagués
Josep Anton Baixeras
Ramon Barrull
Joan Bassedas
Albert Batlle
Llorenc Birba
Joan Blanquer
Francesc Bofarull
Ramon Boladeres
Jordi de Bolós
Lluís Bonet i Gari
Rita Bonet
Jacint Borràs
M. Lluïsa Borràs
Joan Botanch
Antoni Botey
Agustí Bou
Moisés Broggi
Antoni Brunet
Francesc Cabana
Jaume Calvó
Jaume Camp
M. Aurèlia Campmany
Francesc Carbó
Joaquim Carbó
Jaume Carner
Narcís de Carreras
Lluís Carulla
Joan Casablancas
Jordi Casablancas
Salvador Casanovas
Oriol Casassas
Joan Bta. Cendrós
"CESC" Vila Rùfas
Alexandre Cirici
Daniel Cochs
Miquel Coll i Alentorn
Carles Ballús
Josep M. Coll
Antoni Comas
Josep Corbera
Pere Corberó
Josep Corredor Matheos
Agapit Costa
Aleix Creus
Esteve Cruañes
Jacint Cuyàs
Francesc Dalmau
Joaquim Danés
Joan Dexeus y Trias de Bes
Lluis Domènec
Pere Duràn i Farell
Fabià Estapé
Josep Fabregà
Xavier Fàbregas
Josep M. Fargas i Falp
Ramon Faus
Enric Ferràn
Fèlix Ferrer
Francesc Ferrer i Gironés
Joaquim Ferrer
Domènec Fita
Antoni Forrellad
Josep Garangou
Climent Garau
Tomas Garcés
Ramon Garriga i Marquès
Jordi Gimferrer
Teresa Gimpera
Emili Giralt
Anna M. Giralt
Joan M. Gispert
Ignasi de Gispert
Joaquim Gomis
Jordi Gol
Francesc Gordo
Guillem Jordi Graells
Josep Grau Garriga
Manuel Grau
Josep Grimalt
Josep Guinovart
Manuel Ingla
Manuel Jimènez de Parga
Josep Jover
Cassià M. Just, Abat de M.
Josep Laporte
Josep Antoni Linati
Néstor Lujan
Ramon Llatjós
Marcel.li Llobet
Enric Batlló
Josep M. Llompart
Pere Lloret
Carles Llusà
Joan Maluquer de Motes
Jordi Maragall
Joan Josep Marca
Josep Mari i Vilà
Claudi Martí
Oriol Martorell
Jesús Massip
Feliu Matamala
Salvador Millet i Bel
Fèlix M. Millet
Gregori Mir
Carles Miralles
Joan Miró
Manuel Miserachs
Francesc de B. Moll
Frederic Mompou
Josep M. Monill
Manuel Mont
Agustí Montal
Xavier Montsalvatge
Antoni de Moragas
Guillermina Motta
Manuel de Muga
Jaume Nualart
Joan Obiols
Joaquim Onyós
Joan Pelegrí
Josep M. Peras
Jaume Pi Figueras
Jaume Picas
Pere Pi-Sunyer
Josep Pi-Sunyer
Baltasar Porcel
Miquel Porter
Enric Prat de la Riba i Dachs
Salvador Pueyo
Eduard Puig-Vayreda
Romà Pujadas
Jordi Pujol
Frederic Rahola
Joaquim Ramis
Manuel Raventós
Joan Rebull
Francesc Recasens
Carles Reixach
Antoni Ribas
Benet Ribas
Manuel Ribas i Piera
Andreu Ribera i Rovira
Josep M.ª Puigdollers
Miquel Riera y Nadal
Pau Riera i Sala
Miquel Roca i Junyent
Josep Roca Sastre
Lluis Roca Sastre
Antoni Ros Marbà
Joan Ros i Poc
Josep Royo
Maria Rubies
Joan Sales
Joan Sansa
Lluís Sansa
Josep Segarra
Josep Sensada
Jaume Sentís
Carles Sentís
Rosa Maria Sardà
Josep Serra
Maurici Serrahima
Joan Manuel Serrat
Josep Lluis Sert
Miquel Siguan
Oleguer Soldevila
Manuel Subirà
Lluís M. Sunyer
Martí Suñol
Josep Lluis Sureda
Antoni Tàpies
Miquel Tarradell
Estanislau Torres
Josep Tremoleda
Joan Triadú
Ramon Trias Fargas
La Trinca
Josep Trueta
Montserrat Tusell, Vda. Millet
Jordi Ubeda
Domènec Valls i Taberner
Joan Vallvé i Creus
Josep Vaquer
Josep Vergés
Jaume Vidal i Alcover
Ramon Viladàs
Guillem Viladot
Antoni Vilanova
Tomàs Vilarroya
Josep M. Vilaseca i Marcet
Ramon Vilossa
Marià Villangómez
Lluis Virgili
Gabriel Xammar
Josep Ylla-Català
Antoni Serra Ramoneda

MIRAGE italia

SVENSKA ALPIN SKI

POOL

POOL

fornitori atleti AZZURRI FISI

KM. LANCIATO
DI «LA PLAGNE» 1974

NUOVO RECORD MONDIALE DI VELOCITÀ

PER MATERIALI DI SERIE MASCHILE

1° SILVANO ROUDE KM.-ORA 150,860
3° TERESIO VACHET KM.-ORA 149,030

NUOVO RECORD ASSOLUTO FRANCESE DI VELOCITÀ

PER MATERIALI DI SERIE FEMMINILE

1 MIRAGE italia
2 MIRAGE italia
3 MIRAGE italia
4 MIRAGE italia

agents generals per Espanya

SANTA EULALIA
ESPORTS
Passeig de Gràcia, 93
BARCELONA-8

FREYRIE

MIRAGE LO SCI DI SERIE PIÙ VELOCE DEL MONDO

Alpinismus International

Lufthansa

Una travessia amb trineus arrossegats per gossos a l'Artic canadenc.

Dotze alpinistes arriben al cim.
Al 26 Noshaq 7492 m.

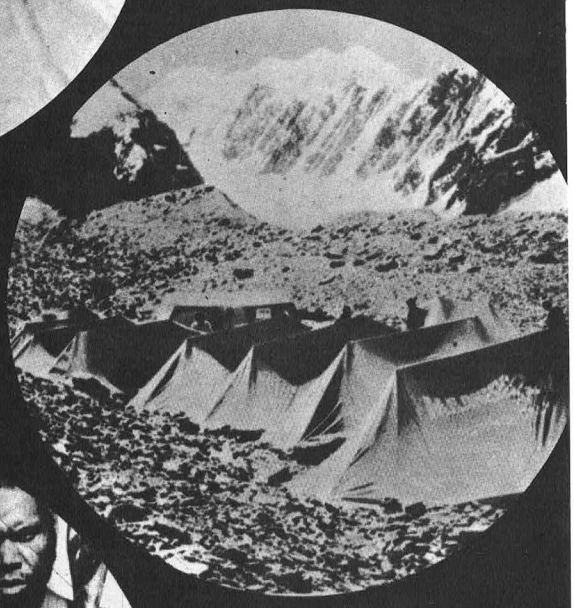

Sis alpinistes
han aconseguit el cim.
Al 17 Mac Kinley 6187 m.

Nova Guinea Indonesia.
Una exploració a l'edat de pedra.

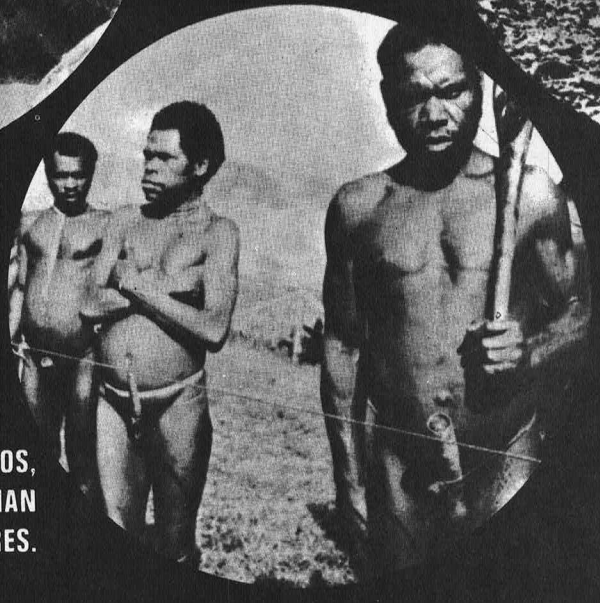

descoberta de
les muntanyes
de la terra

MES DE 1.300 ITALIANS, FRANCESOS, SUISSOS, AUSTRIACS, ALEMANYS, HAN VIST TOT EL MON AMB NOSALTRES.

Alpinismus International

Beppe Tenti

Via G. F. Re 78
10146 Torino (Italie)
Tel. 79 30 23

Informació:
CARLES BALAGUER
Calabria, 152
Tel. 224 71 87

7 febrer 75 - 28 febrer 75
19 març 75 - 11 abril 75
Al 31 Yanoama - Amazzonia
(Trekking amb barca pel riu Orinoco)

26 febrer 75 - 16 març 75
Al 9 Tasjuaq - Canadá
(Trekking amb trineus arrossegats per gossos)

23 març 75 - 13 abril 75
20 abril - 18 maig 75
Al 2 Kumbu Himal Everest - Nepal
(Trekking al camp base de l'Everest)
Al 3 Kaly Gandaki Valley - Nepal
(Trekking)

2 juliol 75 - 25 juliol 75
3 agost 75 - 25 agost 75
Al 14 West Irian (Nova Guinea Indonesiana)
(Trekking a l'edat de pedra)

5 octubre 75 - 27 octubre 75
5 octubre 75 - 3 novembre 75
Al 2 Kumbu Himal Everest - Nep
(Trekking)
Al 3 Kaly Gandaki Valley - Nepa
(Trekking)

1 novembre 75 - 17 novembre 75
Al 13 Sahara - Hoggar

27 desembre 75 - 6 gener 76
Al 7 Kenya m. 5199 - Kenya
(Ascensió al cim)
Al 8 Kilidmanjaro - Tanzania
(ascensió al cim)

27 desembre 75 - 15 gener 76
Al 31 Yanoama - Amazzonia
(Trekking amb barca pel riu Orino

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Any XCIX Núm. 677 Vol. 85

Gener de 1975

Dipòsit Legal B. 545 - 1953

Sumari

	Editorial	**266**
Ramon Folch i Guillèn	**Els problemes del medi natural (I). La gestió de la Natura.**	**267**
Jaume Terrades	**Els problemes del medi natural (II). Entorn a l'"equilibri de la Natura"**	**273**
Giulia Sommariva	**La influència catalana en l'art de Sicília**	**277**
Ramon Canals i Guilera	**La sèquia de Manresa.**	**284**
Frederic Bosch i Marta Prat	**Unes sepultures olerdonales a Aiguafreda de Dalt**	**288**
Concepció Sellés i Quintana i Josep M. Cervelló i Torrella	**En el centenari de mossèn Norbert Font i Sagué**	**293**
Francesc Valls i Bach	**Excursió al pic d'Aneto**	**300**
Joan Cardona	**Converses a muntanya (Salòria)**	**306**
	Crònica del Centre	**310**
	Missa del Gall	**310**
	Homenatge al mestre Parellada	**310**
Artur Peix	**XVII Certamen de Films Amateurs d'Excursions i Reportatges i VII Competició Fílmica per a socis del CEC**	**310**
	Crònica de la Taula rodona sobre l'Art Romànic	**311**
	Crònica	**311**
	Commemoració del cinquantenari de l'Editorial Barcino	**311**
	Sessió en memòria de Rafael Catardi i Arca	**312**
Josep Girona	**Bibliografia. L'església romànica de Sant Ponç de Corbera.**	**312**

Redacció i Administració: Paradís, 10, Barcelona (2) Tel. 318 62 20

Director: Josep Llaudó i Majoral

Consell Assessor: Agustí Jolis i Felisart, Francesc Gurri i Serra, Jaume Fabrés i Amorós, Miquel Albert, Josep M. Sala

Assessor tècnic: Albert Jané

Maqueta: Josep Nuet

Secretaria: Anna Borbonet

Comptador: Josep Velázquez

Publicitat: Lluís Puntís, Via Augusta, 47, 6.è Barcelona (6) Tel. 218 69 60

Col.laboradors: Jaume Granell, Ramon Pujol i Alsina, Albert Oliveras, Hermenegild Carreté, Josep M. Sala Albareda, Agustí Jolis i Felisart, Josep Abril, David M. Aloy, Gabriel Jaraba, Enric Font, Josep Casanovas, Josep Girona, Modest Montlleó.

Subscripció: 240 pessetes anuals (sis exemplars) estranger, 270 pessetes; preu d'aquest exemplar, 45 pessetes (Comanda de números endarrerits a la redacció de la revista)

Impressió: Suimpa, Indústria, 110 Barcelona (13)

Portada: La bellesa incomparable de l'esquí de muntanya (foto: J. Sala Albareda)

EDITORIAL

Les renúncies de l'esquí

Arrecerats en el millor dels sentits, el sentit comú, fa uns quants mesos que la Junta Directiva de la Secció d'Esquí del Centre va prendre una greu determinació: renunciar a una nova edició de la Copa Barcelona. En aquells moments, gairebé al pic de l'estiu, no sabíem res de l'escarransida capa de neu d'aquest hivern sec que ens ha caigut en sort. Tampoc no sabíem res de la seca decisió que paral·lelament prenien les directrius de la Vaqueira, a fi de renunciar al Gran Premi d'Espanya, una altra cursa puntuable per a la Copa d'Europa d'Esquí Alpí, però en versió masculina.

Ni de bon tros no es podia haver intuït la renúncia, també de la Vaqueira, a organitzar els Campionats d'Espanya de les disciplines alpines i nòrdiques, que han provocat un soterrat enrenou als medis esportius nacionals. Finalment, ha estat el Club d'Esquí Supermolina, qui després d'una llarga i ininterrompuda sèrie d'anys deixarà al marge una altra de les grans clàssiques espanyoles, el Derby Internacional de Ciutadans.

És com un reguitzell d'anul·lacions i renúncies. Com si es tractés del camp qui pugui de l'esquí en matèria d'organització. Sembla la cursa dels adéus a allò a què s'havia pujat i que s'havia mantingut a pols, amb l'esforç entusiasta d'uns magnífics aficionats i per a glòria de tot l'esport català, que comptava amb les curses millors i més prestigioses de tot el calendari nacional.

Algú —no se sap mai qui pronuncia les frases genials en un club— havia dit: «Nosaltres hem de renunciar a la Copa Barcelona, una cosa que ha costat suors i maldecaps, però no serem els únic a renunciar, sinó sols els primers, tal com hem estat els primers en d'altres aspectes.» Avui la frase ha culminat en la més dura de les veritats; a Catalunya ja no li queden curses de relleu internacional per organitzar. La Federació Catalana, que ha mantingut fins ara una destacada supremacia en aquests aspectes i molts més, es veu ara sense el llum verd de l'esperança que posi remei a aquesta inactivitat total. Sembla talment com si amb ànim d'empresa ben dirigida, els clubs catalans, capitanejats pel CEC, que s'hi va jugar la primera mà, hagin vaticinat l'eixut total: eixut econòmic, eixut nivi, eixut gairebé moral, que avui es respira als centres hivernals.

No falta gaire perquè sigui la Federació Catalana l'única amb prou tremp per a haver donat a l'esport blanc nacional les úniques curses de la temporada amb categoria d'aprovat. No falta gaire perquè ens inclinem davant l'evidència que l'escassetat de neu ha estat total, rotunda i catastròfica. Però el mal no està en la falta o abundor de neu. El mal no l'ha dut el clima. Hi ha una petita però profunda malura que ve de lluny. Gairebé fa por d'abordar-la, perquè arrenca de molt endins. Ultrapassa gairebé la frontera de la Federació Nacional, encara que també hi té una mica de culpa. És un mal de concepte que ha estat a punt de crear un vici d'origen. És el que sol anomenar-se gestió equivocada. Ens referim, és clar, a allò que es diu que «les curses, que les organitzin els clubs, i la glòria per a nosaltres».

Hi ha, certament, interessos molts grossos entorn de l'esquí alpí: les estacions d'esquí, les seves immobiliàries, les fàbriques de material esportiu d'hivern, etc.

S'ha intentat que l'esport blanc fos sufragat totalment amb la base de la seva propaganda nada, al món comercial que arrossega, però s'ha oblidat que hi ha competicions fora del normal. Competicions que donen categoria a una nació sencera i els secrets de les quals coneixen els bons aficionats, que des de petits s'han mogut dins l'ambient de clubs actius i dinàmics. Són les persones joves que avui formen part d'aquest món de l'esport, que no volen saber de polítiques estranyes que ningú no sap on van a parar. Són els que promouen centenars de marrecs que demà seran la glòria del nostre esquí. Són els que un dia van lluitar en el camp de batalla, les banderes del slalom i la paüra del descens, els qui saben que l'esport no es fa a les oficines, sinó a la pista, sota el sol i el fred de la neu; que els campions no es forgen amb el dit índex, sinó amb la mateixa suor dels atletes. Són els mateixos que han renunciat a organitzar per a la glòria dels burócrates; són els qui han comprès la ineficàcia del triomfalisme d'ocasió; els qui opinen que cal donar al Cèsar allò que és del Cèsar i que les curses internacionals les ha de pagar el Cèsar sempre que se n'hagi de quedar amb la glòria.

És dur, gairebé tràgic, admetreho, però heus ací el botó de mostra; la Vaqueira, Club d'Esquí Supermolina i el Centre Excursionista de Catalunya han donat el do de pit. Si primer fou el CEC, deu ser per la tradició o per la seva fe en les decisions justes; però el fet és que a poc a poc s'han esborrat del mapa les curses més prestigioses del calendari nacional. Caldrà anar pensant que el mal ve de lluny. Perquè la Copa Barcelona continués amb vida n'hi hauria prou amb la centèsima part de la recaptació que la DND obté en una jornada de quineles. Fem números i veurem en quines condicions tan precàries ens movem. Més, ja no es pot dir, ni demanar.

Els problemes del medi natural (I)

La gestió de la Natura

per **Ramon Folch i Guillèn**

1. Introducció

Aquest és el primer article d'una sèrie de dotze que, si la realitat respon a les previsions, apareixeran tot al llarg del present any 1975 a les planes de «Muntanya», dedicats a qüestions relacionades amb la gestió de la Natura. Tant el consell de redacció de la revista com la Institució Catalana d'Història Natural, entitat endegadora de la sèrie, voldrien amb aquests articles engruixir el volum de la lletra impresa que, direm sortosament, apareix d'un temps ençà sobre l'afer, però, alhora, voldrien que aquest engruiximent no fos ni reiteratiu ni banal. Hom pot afirmar, sense por d'equivocar-se, que una bona part dels textos fins ara apareguts són o nostàlgicament arcadians o tremendísticament jeremíacs: ploren o fan plorar, però no informen. Plorar de sentiment és bo, perquè descansa. Fer plorar de penediment va bé, perquè inculpa. Però només plorar és estèril, perquè únicament extenua. Cal informar el públic, cal evidenciar la realitat, cal clarificar les situacions —voleu més denúncia?— com a primer veritable pas cap a un sòlid estat d'opinió, la més insubornable de les opcions cíviques. Una resolta, decidida, majoritària opinió pública favorable a la gestió racional de la Natura és la millor garantia de bona utilització del patrimoni natural. En som lluny perquè, em penso, ara com ara no tenim cap resolta, decidida, majoritària opinió pública favorable o contrària a res, o quasi. Però ens cal tendir-hi. A això pretenen coadjuvar aquests articles. Perquè, fet i fet, discursos a banda, prostestes a banda, denúncies a banda, quants, a l'hora de la veritat, podrien dir: «el tracte correcte per al nostre patrimoni natural, a grans trets, és aquest»?

2. Un codi moral evaporat o evaporable

L'excursionista de la primera meitat del nostre segle tenia una mena de codi moral, el respecte al qual feia d'ell quelcom més que un esportista. L'excursionista clàssic sabia que no havia d'abandonar deixalles en plena Natura, que no havia de malmetre el brancam dels arbres, que havia d'apagar curosament el foc encès, etc. Sabia tot això i sobretot sabia que si ell no malmetia la Natura les coses romandrien en aquell equilibri aparentment immutable amb què, any rera any, els espais naturals se li oferien generosament. Les normes de bon capteniment de l'excursionista entraren, dels anys cinquanta ençà, en una deplorable davallada progressiva —immersa, tanmateix, en un oceà d'altres davallades cíviques, fruit d'esdeveniments poc pacífics de fàcil recordança—, davallada de la qual, però, quasi que la Natura no podia adonar-se: tenia altra feina.

Efectivament, d'altres problemes més greus s'havien presentat. Així, per exemple, totes les llaunes i peles de taronja que l'excursionisme català ha abandonat en plena Natura al llarg de la seva dilatada, centenària, història, són un esquitx comparades amb el volum de deixalles urbanes i industrials que una gran conurbació com la barcelonina escampa en un sol mes, sigui a través de diligents ambaixadors dominicals motoritzats, sigui mitjançant els abocadors organitzats d'escombraries, tanmateix ubicats en plena Natura (a Garraf concretament, pel que fa a Barcelona). Totes les llaunes i peles de taronja que l'excursionisme català ha abandonat en plena Natura abans de l'any setanta, ara fa cinc anys, ja no hi són ni de bon tros: han estat reciclades, han estat atacades per elements físics, químics i biològics tan naturals com el primer i s'han reincorporat, àtom per àtom, als més insospitables llocs. Que feliços que eren els nostres avantpassats escarrassant-se a no llençar cors de poma, paper encerat (no hi havia plàstic) o pinyols d'oliva!

Aquests i pocs més eren aleshores els problemes. Ara, d'això, quasi que no podem ni ocupar-nos-en (tot i que val la pena: el mal gran, lleva publicitat al mal petit, però no virulència). L'explicació és senzilla: hem estat atacats de càncer, de neoplàsia, de creixement patològic i desordenat. Ha sonat el «campi qui pugui». La utilització racional, equilibrada, de la Natura, practicada intuïtivament des de feia segles, se n'ha anat en orri. Si volem recuperar el governall hem de tornar a les fonts —qui gosaria proposar-ho?— o hem de replantejar la situació en termes novaments racionals, equilibrats, ara no per via intuïtiva sinó per via de raonament científic. D'això, que està per damunt de tota pruïja «protectora d'animals i plantes» se'n diu arribar a una gestió racional de la Natura.

3. L'ús de la Natura

Un dels ecòlegs més prestigiosos del nostre temps i del nostre país, Ramon Margalef, sol dir sovint que «l'home no ha nascut per a guardià de parc zoològic». És una manera irònica de dir que, de sempre, l'home s'ha servit de la Natura. De sempre i per sempre, perquè, biològicament, en depèn. L'home se serveix de la Natura perquè n'ha sorgit i, alhora, perquè en forma part. Se'n serveix com se'n serveixen, cadascú a la seva manera, tots els éssers vivents, animals o vegetals. No, certament que l'home no és un guardià d'un parc zoològic, però ha de vigilar de no esdevenir el guardià d'un gran cementeri, cadàver ell mateix. L'home d'avui, tan poderós, té raons ètiques, estètites i ecològiques per a mirar-se la Natura de forma altra a com d'uns anys ençà se la mira. I aquestes raons, esdevingudes llei, són les que duran, tard o d'hora —massa tard, potser?— a una gestió racional dels recursos naturals, bellesa inclosa.

Durant molts anys, al llarg de segles i segles, des del principi fins ahir com qui diu, l'home ha sostingut una lluita desigual amb la Natura. N'havia eixit i, alhora, pretenia dominar-la. La història de l'agricultura, la història de la ramaderia, en un altre ordre de coses la història de la medicina, són la història d'aquesta pretensió dominadora. Una pretensió,

El manteniment de grans espais lliures és avui una necessitat absolutament imperiosa. ▶

d'altra banda, que compartim amb d'altres vertebrats superiors, amb d'altres mamífers particularment. Les rescloses dels castors en són un exemple prou espectacular. Però un exemple sofístic perquè els castors, que efectivament modifiquen la Natura dominant el curs dels rius, treballen sense acumulació extragenètica d'experiència i, doncs, ben poques millores en la seva tecnologia poden introduir en funció de les experiències individuals adquirides pels seus avantpassats. L'home, per contra, ha acumulat experiències, coneixements, i ha reeixit a transmetre'ls per via altra que la fabulosa però poc flexible herència biològica: ha creat cultura acumulable fora de l'organisme, i ha après a transmetre-la, gradualment enriquida, de pares a fills.

Aquestes consideracions ens introdueixen en un món extraordinàriament interessant, però, alhora, ens allunyen del nostre objectiu actual. Ens convé de retenir només una cosa: la compartida pretensió de dominar l'entorn (la Natura), només en l'home ha esdevingut progressivament una realitat cada cop més evident. Una realitat de la transcendència de la qual no tots han sabut adonar-se. De la transcendència i, malgrat tot, de les limitacions, que aquests són els dos vectors fonamentals de la qüestió.

Fa un segle ningú no creia en els metges. I és que, tanmateix, no guarien gaire. La pretensió de dominar la malaltia (fenomen natural, regulador de tants i tants equilibris) era un simple desig. Ara, per contra, amb els formidables avenços terapèutics, la gent protesta perquè els metges encara no guareixen el càncer o es fan creus que algú es quedi a la taula d'operacions d'un «simple» —diuen— atac d'apendicitis. Hem arribat a dominar un aspecte de la Natura fins al punt que ens enerva constatar algunes insubordinacions. La pregunta és: ¿pot sorprendre'ns la inconsciència davant del desastre ecològic que tenim en curs de brillant orquestració quan ens sembla tenir dominades les «forces de la Natura» canviant cors a preu fet o aturant l'ovulació amb una píndola de no res?

Enfront de la Natura en tant que medi —no en tant que fenomen, com fóra una malaltia—, passa si fa no fa. No sé si la fe arriba realment a moure muntanyes, però em consta que les màquines les traginen còmodament. Avui ens podem plantejar de fer desembocar l'Ebre al peu de Montjuïc i discutir als diaris només la pertinència política de l'afer; la possibilitat tècnica es deixa com a evident. Aquestes són, certament, les nostres possibilitats. Però al darrera hi ha —i l'embriaguesa de nous rics, realment poderosos només d'uns lustres ençà no ens ho deixa veure— les limitacions.

Perquè hi ha una cosa que encara no hem après a fer —segurament no ho sabrem fer mai—, i és perpetuar el desequilibri. Es pot ésser poderós i modificar els equilibris naturals, l'agricultura n'és un exemple. Però no es poden instaurar desequilibris. Això ens constarà caríssim. Els sistemes d'emergència de la Natura funcionaran amb tota seguretat, com han funcionat sempre. Són implacables. El riure serà dels qui ens vegin tocar les trampes, a nosaltres que «tot ho teníem dominat». Només perquè hi ha restriccions de petroli —s'acabarà inevitablement d'aquí pocs anys, això és segur— ja trontolla la decoració. No ho tenim tan dominat com això, doncs. És bo de recordar que si, per a fer-ho entenedor, reduïm la història de la Terra a un any, l'home no entrarà en acció fins als darrers set o vuit segons del 31 de desembre. I que d'aquests curtíssims set o vuit segons l'home industrialitzat ens representaria una insignificant dotzena de centèsimes. Una dotzena de centèsimes de segon enfront d'un any: com és possible, davant d'això, donar cap valor perdurable a les nostres experiències directes en matèria de resposta, per ara sofertament positiva, de la Natura?

Els grans equilibris ecològics ens tenen acorralats. Hem de respectar-los. No podem perpetuar un món que consumeix en cicle obert, que acumula deixalles indestructibles alhora que exhaureix fonts de recursos. Per còmodes que siguin les ampolles de plàstic. No podem. Podem fer girar la roda de la Natura al nostre gust, però no podem transformar-la en un vis sens fi. No podem fer-ho sobretot quan som més que mai i comsumim molt més que mai. El ritme de creixement de la humanitat és logarítmic i cal admetre que hem superat el punt d'inflexió de la corba. Ara més que mai cal administrar.

Aquesta és la primera gran lliçó. Aquesta és la gran raó ecològica per a plantejar-se un ús racional dels recursos, una gestió racional de la Natura. Però hi ha també les raons ètiques i estètiques que ens fan baixar a un altre nivell, menys heroic, però més de cada dia. A un nivell on, també, hi ha petites raons ecològiques que acaben integrant-se en la gran raó aludida més amunt. I per fer aquesta aproximació no calen reflexions profundes. N'hi ha prou a mirar al nostre entorn.

4. Les formes d'ocupació del territori

Quan ens fan dibuixar un paisatge pintem una casa, uns conreus, un bosquet i un camí. És ben bé això. Aquest és el món discretament humanitzat que hem vist de petits i aquest és, a més, el món probablement més viable per a l'home. El bosc primitiu, omnipresent, hostil, ha estat parcialment artigat. Hi ha camps, que és una forma de modificar un equilibri, i la casa, que expressa l'artificialització urbana o industrial, necessària però no preponderant en el context. I és que aquestes són les tres grans formes d'ocupar el territori: la implantació urbana o industrial, l'explotació agrícola, l'espai marginal.

La implantació urbana i industrial és la que dóna més joc. En primer lloc és, a mitjà termini, irreversible. On hi ha una casa, una fàbrica, d'aquí cent anys hi haurà una casa, una fàbrica, o les ruïnes d'una casa o d'una

Quan ens fan dibuixar un paisatge pintem una casa, uns conreus, un bosquet i un camí. Aquest món, discretament humanitzat, representa la forma tradicional d'ocupació del terreny a casa nostra. (Vall d'Aran, Bosost). ▼

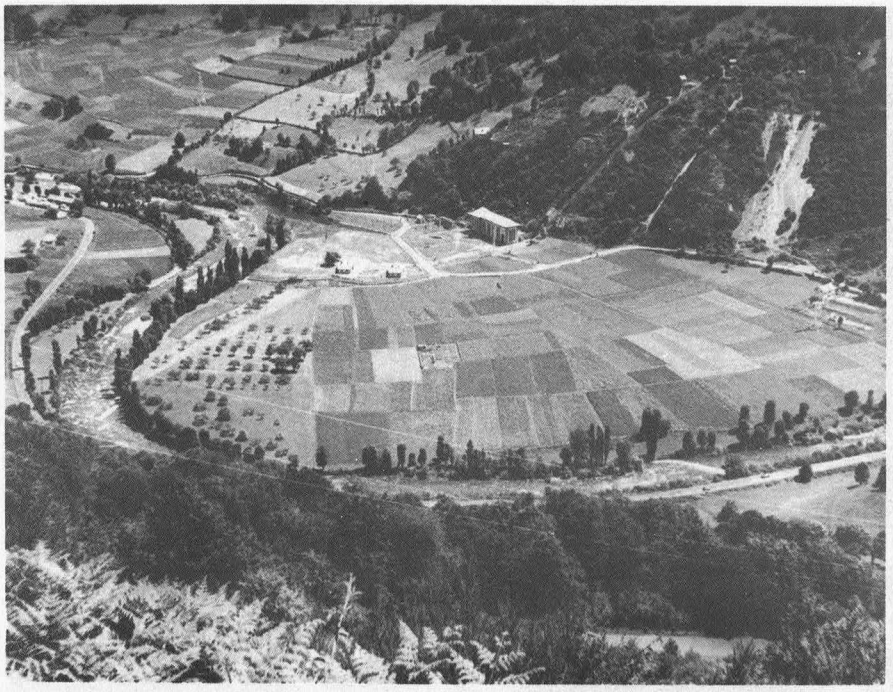

foto: J. Nuet Badia

fàbrica, però no cap explotació agrícola, cap bosc, cap prat de pastura. I en segon lloc concentra tota la capacitat transformadora de l'home. Només cal donar un cop d'ull a Barcelona i rodalia: la Natura, subordinada, minimitzada, gira entorn de l'espai urbà i industrial. Hi ha, d'entrada, una ocupació física. Però hi ha, a més, un reservori humà terrible que exigeix l'ingrés continuat de productes naturals (combustibles, matèries primeres, aliments, aigua) obtinguts preferentment de la Natura perifèrica i que a més pot ésser —és— projectat periòdicament contra el marc natural més o menys immediat. La pressió humana soferta per l'anomenada o anomenable àrea metropolitana de Barcelona, brutal, és conseqüència directa d'una implantació industrial i urbana excessivament concentrada que, doncs, fa quelcom més —i ja fóra prou— que ocupar físicament molts milers d'hectàrees. L'espai rural, el «paisatge» que hem dibuixat més amunt, era un espai transformat, humanitzat, però feblement. No es tracta de defensar-lo a ultrança, que fóra desassenyat. Es tracta de fer veure que la gran implantació urbana i industrial, fenomen relativament recent, desborda la Natura i, per això mateix, ha d'ésser programada amb cura i limitada raonablement. Si no, és el càncer.

L'explotació agrícola representa una situació —equilibrada per una experiència secular de quan l'home només podia encarrilar, però no transmudar, la Natura— d'ús prudent i indefinidament estable. Una perera fa peres però no és una fàbrica de peres. L'home planta allò que ha obtingut de la mateixa Natura i es limita a frenar el creixement d'allò que no l'interessa. L'explotació agrícola, antiquíssima, és a la base de la progressió de la Humanitat. Encara avui, i amb certesa demà passat i l'altre, l'home depèn de l'explotació agrícola més que no pas de la transformació industrial. Simplement perquè menja. Els espais agrícoles, tan necessaris, han estat obtinguts de zones abans cobertes de vegetació espontània. Hom ha escollit els sòls profunds, les zones planes sobretot, i s'ha limitat a canviar alzines per cirerers, pollancres per tomaqueres. La conservació de les bones àrees agrícoles és avui més important que mai. Els rendiments han augmentat —massa sovint a costa d'insecticides i adobs per descomptat artificials i potser poc experimentats que han generat tota mena de problemes subsidiaris— però els requeriments també han crescut. L'ocupació agrícola continua essent bàsica i la destrucció de les bones terres conreables per a la implantació industrial o urbana (cas del delta del Llobregat) és un error de nefastes conseqüències, un tristament cèlebre exemple de mala gestió de la Natura.

Els espais marginals, és a dir, les zones lliures no conreades, es fan més i més rars i, alhora, més i més valuosos. Des dels boscos imponents del Pirineu a les eixutes timonedes eivissenques o del migjorn valencià, l'impacte humà arriba cada vegada més fortament en aquests espais. Durant molts d'anys el problema era aturar-ne l'avanç, mantenir els conreus, contenir la força de la Natura que lluitava amb avantatge contra l'home per a recuperar l'espai que li havia estat sostret. Després les coses s'anivellaren, i els espais realment lliures no solament foren mantinguts a ratlla sinó que hom hi féu incursions periòdiques per a obtenir-ne productes (fusta, matèries primeres, minerals, etc.) o per a fer-hi pasturar el bestiar. Mentre aquestes incursions no passaren de mida eren ben tolerades per la Natura. Després la situació ha canviat, i molt. El mateix moviment excursionista, iniciat ací fa ja un segle, és un índex que el canvi ja s'havia produït en el segle XIX. Que calgués redescobrir la Natura —o sigui, per a l'excursionista, l'espai marginal— vol dir que hom l'havia oblidada: els paisatges urbans i agrícoles perifèrics a la ciutat havien allunyat l'home urbà de les zones lliures. No pas l'home del camp, que no «anava d'excursió» perquè tenia la Natura a l'abast, hi vivia immers. I és curiós constatar que l'home urbà s'allunyava de la Natura a mesura que, paradoxalment, en depenia més: d'on, si no, sortien les matèries primeres per a la seva indústria? Aquest augment de la requesta

L'Adonis pyrenaica és una planta exclusiva de les tarteres i pedruscalls del Pirineu que cal mirar de conservar. Però reduir la protecció de la Natura a la preservació d'espècies com aquesta mentre passen coses com l'anorreament de l'entorn barceloní, per exemple, és veure la qüestió només des d'un angle força esbiaixat. ▼

de recursos naturals, unit a l'allunyament físic progressiu de la Natura fins a oblidar com funciona i que en depenem, és un dels paràmetres que expliquen la situació en què ens trobem. La mateixa denominació d'«espai marginal», encunyada per «intellectuals de ciutat» per a designar allò que no és urbà o agrícola, ja és plena de connotacions pejoratives, símptoma d'ignorància. L'expressió, però, ja és consagrada i ara, oblidant-ne l'etimologia, l'hem d'emprar amb un ús semàntic rehabilitat.

Són aquestes zones marginals el camp on es concentra el gruix de l'actuació dels qui malden per una gestió racional de la Natura. Els recursos hídrics, les zones urbanes, l'espai agrícola, són molt importants, però, més o menys, ja hi ha qui se n'ocupa. De les zones marginals, pocs. I en el moment actual concentren una colla de valors inestimables: possibilitats forestals i ramaderes; reservori de sistemes i organismes naturals estèticament bells, científicament interessants i imprevisiblement necessaris el dia de demà; amortidors ecològics dels desequilibris creats a les zones més artificialitzades; part principalíssima del patrimoni natural d'un país, inalienable pel caprici d'una o dues generacions humanes concretes. És en aquestes zones marginals on es cometen les barrabassades més insignes, bé que no les úniques: explotacions forestals i ramaderes inadequades o abusives, freqüentació excessiva, implantació caòtica de segones residències, caça incontrolada, etc. La necessitat d'organitzar aquests espais lliures, de delimitar les zones que cal protegir a ultrança (parcs, reserves, etc.), de reglamentar les explotacions, etc., és imperiosa. I inajornable.

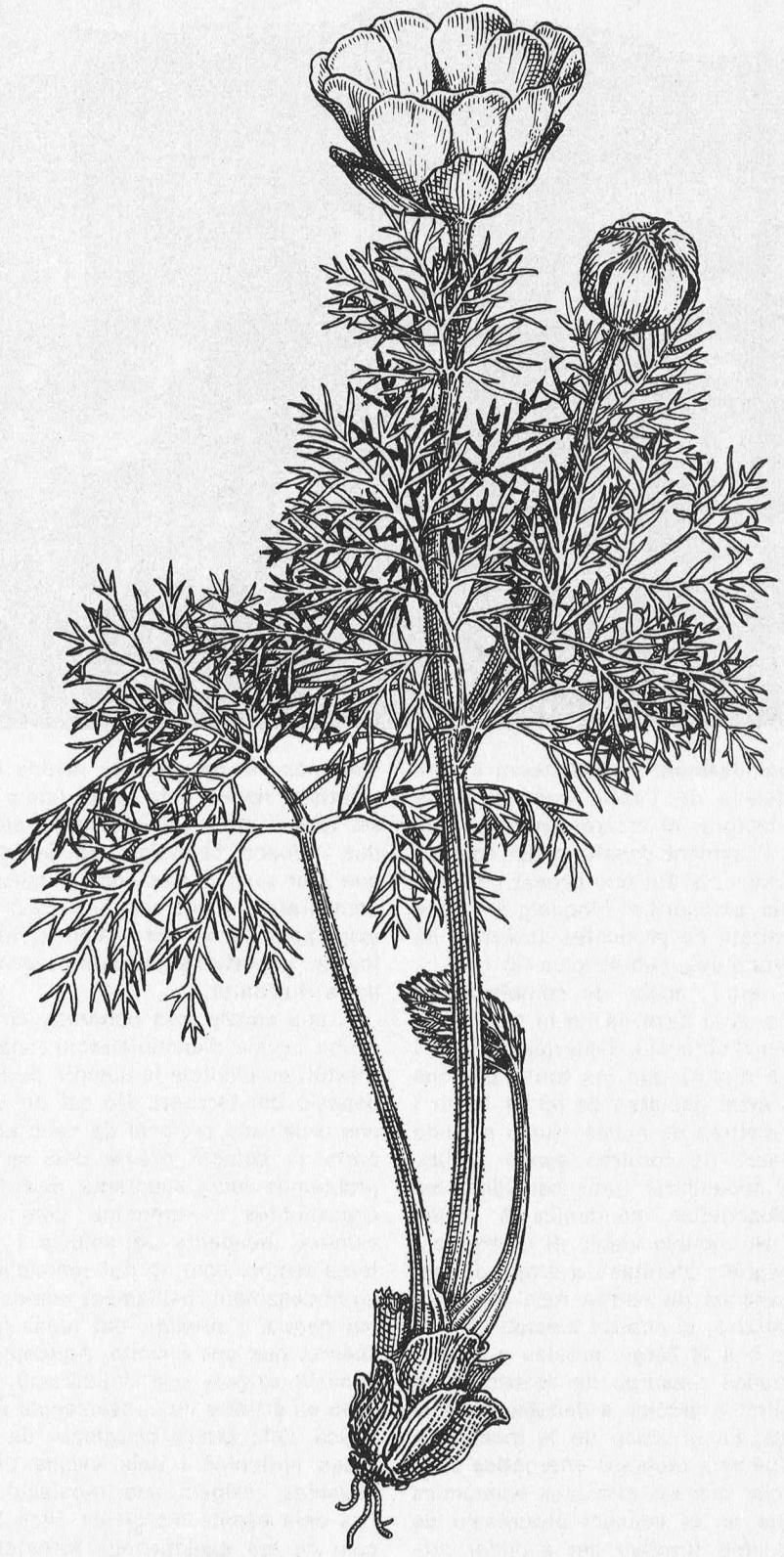

dibuix: J. Nuet Badia

5. A tall de recapitulació

A nivell de les grans paraules, la Humanitat s'enfronta amb un problema greu, no pas fàcil de resoldre: la utilització assenyada dels recursos naturals, que són limitats per definició. La gravetat del problema puja

L'ocupació industrial i urbana, tan delicada des del punt de vista de gestió de la Natura, sovint es presenta de forma caòtica, desordenada. Sota una boirina desdibuixadora, contaminadora, i al peu del turó de Montcada escapçat, esdevingunt ciment, campa l'anarquia d'una conurbació barcelonina que creix com un monstre sense cap ni peus, tot ell exemple de desori. ▼

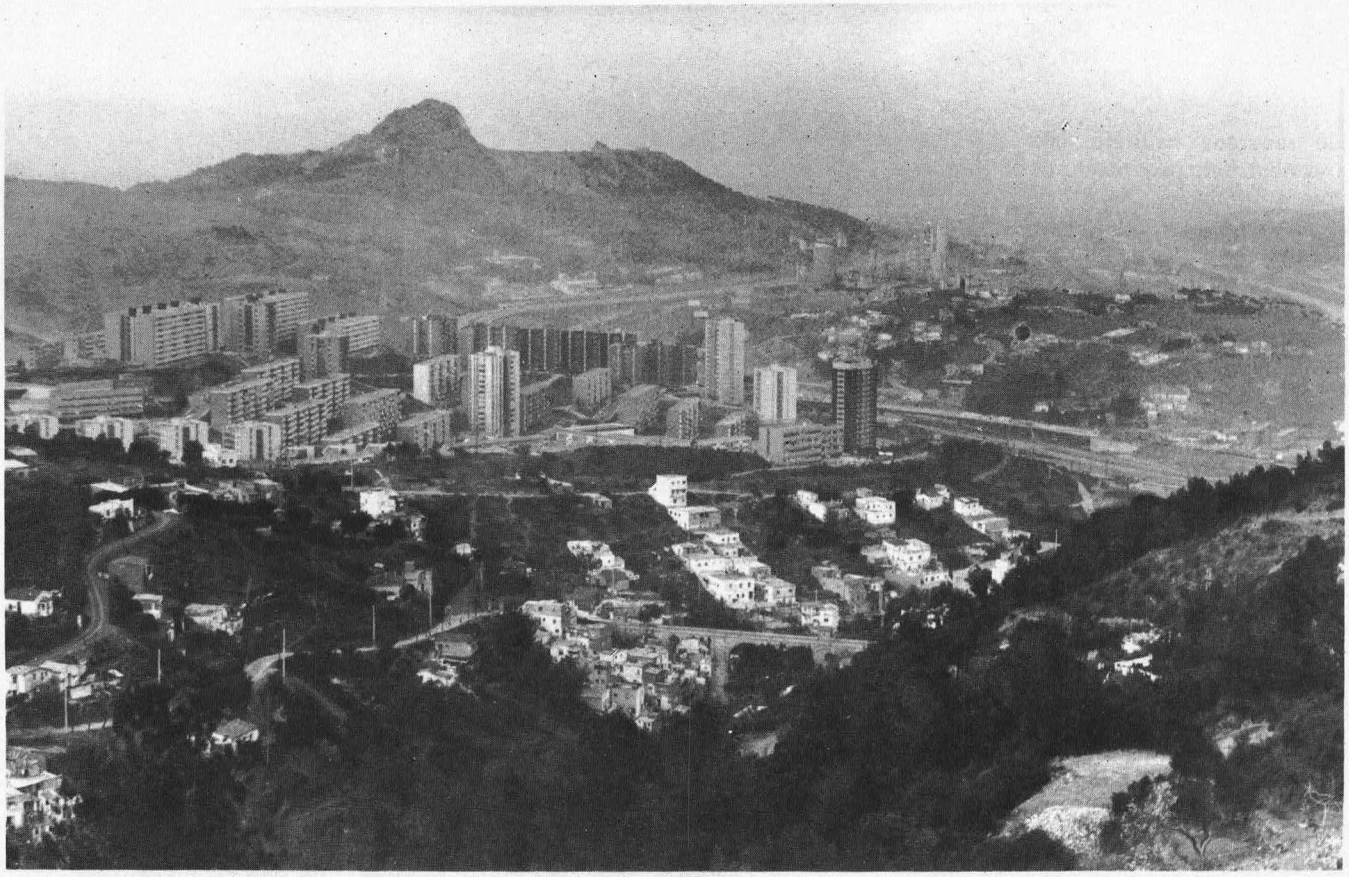

foto: J. Llaudó Mejoral

vertiginosament de grau com a conseqüència de l'acció combinada de dos factors: el creixement demogràfic i l'augment desaforat del consum individual; el fet que aquest consum, a més, comporti el bloqueig de grans quantitats de productes (plàstics indestructibles, substàncies no reciclables, etc.), acaba de complicar les coses. A la base de tot hi ha un problema d'obtenció d'energia (molta i per a molts) que les fonts tradicionals aviat deixaran de poder fornir i que d'altres de noves (fusió o fissió nuclear) no forniran sense problemes subsidiaris molt considerables (radioactivitat, contaminació tèrmica). No sembla viable el creixement demogràfic il·limitat i, a despit de partits presos de natura més o menys metafísica, el control s'establirà a la curta o a la llarga, gràcies a entenimentades mesures de restricció de natalitat o gràcies a daltabaixos ecològics. En el camp de la moderació en l'ús dels recursos energètics sembla clar que els sistemes econòmics basats en el consum progressiu de productes (produir per a poder produir més, no pas produir només per a satisfer necessitats reals) han d'ésser qualificats d'ecològicament suïcides i, doncs, bandejats. És de notar que tant això darrer com la qüestió demogràfica exigeixen —perquè ho exigeixen, certament— canvis ideològics importants d'amplis sectors de la Humanitat.

A una escala més concreta, direm a una escala d'administració local o d'estat, es planteja la qüestió de l'ordenació del territori. No cal dir que una ordenació racional de debò comporta la solució prèvia dels grans problemes suara apuntants, però fins exposant-los —veient-los com els veiem— pendents de solució i per força temps, hom no pot renunciar a un endegament, baldament només sigui parcial i precari, del medi físic concret que ens envolta. Aquesta ordenació exigeix una delimitació, basada en criteris de conveniència ecològica, dels espais marginals, de les àrees agrícoles i dels espais urbanitzables; exigeix una regulació de l'ús dels espais marginals (l'on i el com de les explotacions forestals i ramaderes, etc.) i de les pràctiques agrícoles; exigeix un control de l'eliminació de deixalles i de contaminació de les aigües i de l'atmosfera; exigeix la delimitació d'àrees de parc o reserva, amb graus diferents de preservació segons els casos, etc.

I, finalment, a una escala individual, es planteja la qüestió de l'assumpció personal de tota aquesta problemàtica. Una assumpció personal que es tradueix en un codi propi de conducta que eviti la petita (però sumable) degradació de la Natura que cadascú pot arribar directament a fer i, en un altre ordre de coses, en una actitud cívica davant la qüestió que afavoreixi l'adveniment dels canvis col·lectius que han de fer possible plantejar les coses en els termes desitjables. Si, com deia al començament, aquesta sèrie d'articles hi ajuda, els autors se sentiran justificats. I la intenció hi és, tanmateix, perquè l'índex de la sèrie —si el repasseu us n'adonareu— no és sinó la tabulació esquemàtica d'aquest capítol recapitulatiu que acabeu de llegir.

Els problemes del medi natural (II)

Entorn a l'"equilibri de la Natura"

per **Jaume Terrades**

Una de les nocions que més sovint són utilitzades a propòsit de les relacions entre l'home i la natura és, sens dubte, la de l'«equilibri de la Natura». En arribar al públic informació sobre un problema determinat d'alteració del medi, l'explicació dels fenòmens o mecanismes implicats en ell és substituïda molts cops per la idea genèrica de «trencament dels equilibris naturals». De vegades, una explicació rigorosa fóra difícil d'exposar de forma més comprensible pel gran públic. D'altres vegades, el mateix informador no coneix prou bé aquesta explicació concreta. Aleshores el recurs a una noció ambigua però fàcilment acceptada té clars avantatges.

El públic rep, per tant, unes nocions que podrà fer servir de manera inevitablement dogmàtica, com receptes màgiques. Així, la noció d'equilibri fóra aparentment quasi tot el que caldria per a entendre la problemàtica del medi: la natura estava en equilibri, l'home es dedica sistemàticament a alterar la natura i trencar aquest equilibri. Equilibri trencat equival a sistema ecològic natural destruït. Una gestió raonable de la natura fóra, aleshores, la que tingués en compte aquest delicat equilibri i el respectés.

Aquests plantejaments són en excés esquemàtics i deixen entreveure una metafísica igualment simplista: una contraposició grollera entre natura bona i home pecador. No cal dir que la crítica és fàcil de fer. Perquè, què vol dir això de l'«equilibri de la Natura»? La Natura canvia, apareixen espècies, se n'extingeixen d'altres. Hi ha anys d'inundacions, d'altres no cau una gota i moltes bèsties i plantes moren de set. Existeixen les malalties i les plagues. La vida mitjana de l'home a les societats més avançades, que són les que més alteren els equilibris naturals, és més del doble que a la majoria de societats que semblen més integrades a llurs medis.

A la natura també hi ha daltabaixos, transformacions profundes, desequilibris i evolució. La imatge paradisíaca de la natura no deu ser, doncs, una imatge creada, per exemple, per la imaginació eufòrica del naturalista, ple de les seves quimeres, o pel repòs d'una migdiada filosòfica a l'ombra d'un arbre, en una tarda d'estiu?

Per a un científic, tot això no deixa de ser inquietant. De què serveix, en efecte, descriure la Natura com una verge violada? Per més naturalistes que siguem o vulguem ésser, si ens preocupa la Natura és sobretot perquè ens preocupa l'home. Ens cal, per tant, reexaminar el que s'ha volgut expressar amb la idea d'equilibri de la Natura.

Els canvis de la Natura

Preguntem-nos en primer lloc com canvia la Natura. Si estudiem els processos que s'hi donen espontàniament, trobarem canvis de moltes menes. Uns són lentíssims, mesurables en milions i milers d'anys, com els que afecten la formació de muntanyes, la posició relativa dels continents, la composició química mitjana de l'atmosfera, l'evolució dels grans tipus d'éssers vius o la formació dels sòls. D'altres són molt més ràpids, mesurables en hores o anys, com les fases de la vida d'una papallona, la formació dels òrgans d'un embrió, la selecció d'una varietat de mosquit resistent a un determinat producte, el cicle d'una epidèmia, els desplaçaments dels animals, la captura i digestió d'un aliment. Alguns d'aquests processos es donen un sol cop, d'altres es repeteixen cíclicament moltes vegades.

La Natura, tal com ara la coneixem, és el resultat d'una **història** irrepetible. Si l'home deixés d'existir avui, la Natura d'aquí un milió d'anys no fóra tal com ara podem imaginar-la. La seva història hauria continuat i la composició i el funcionament de molts dels sistemes ecològics naturals, o **ecosistemes,** s'hauria vist modificada en funció dels esdeveniments viscuts, tant si fossin d'origen extern als éssers vius com nascuts d'ells mateixos.

L'acció de l'home sobre la Natura

Molts del canvis que avui es donen a la Natura són promoguts, directament o indirecta, per l'home. Alguns tenen efectes immediats, com una construcció. D'altres actuen de forma retardada, per exemple per l'acumulació progressiva d'alguna substància tòxica. De vegades, l'home sembla capaç de produir en molt poc temps canvis que a la natura demanarien temps molt més llargs. Així, pot produir l'extinció ràpida d'espècies, alterar la composició de l'atmosfera, canviar el contingut en nutrients de les aigües dolces, substituir els boscos per deserts, desplaçar espècies d'un continent a un altre. Ha substituït també molts sistemes naturals per d'altres de molt simplificats, destinats a l'explotació.

El caràcter catastròfic que sovint tenen aquestes intervencions per als ecosistemes té, sens dubte, alguna relació amb la velocitat del canvi. Un canvi gradual podria donar lloc a una sèrie d'ajustaments en la composició i el funcionament de l'ecosistema afectat, però un canvi molt brusc desborda de seguida aquesta capacitat d'ajustament i fa impossible el funcionament global de l'ecosistema.

Fragilitat i resistència dels ecosistemes

Naturalment, no totes les comunitats naturals tenen una mateixa sensibilitat a les intervencions. Algunes són fràgils. Es tracta normalment d'aquelles que anomenarem més **madures** perquè han integrat una major quantitat d'«experiències històriques», evolucionant lentament en un medi força constant, del qual han acabat per reduir molt la influència. Així, al bosc tropical, l'ombrívol medi interior no té gairebé res a veure amb l'ambient exterior. Molts dels éssers que hi viuen tenen adaptacions increïblement especialitzades, tant en llur aspecte com en llur comportament. Aquesta especialització difícilment pot suportar els canvis massa radicals. En general, els ele-

La situació I és d'equilibri. La situació II també ho és, sempre que es mantingui l'acció exterior representada per la mà. El resultat de deixar anar la pilota a la situació II serà diferent segons ens trobem al cas a o al cas b. En aquest darrer és ja impossible el retorn de la pilota a la situació I. De la mateixa manera un ecosistema explotat es pot mantenir en funcionament mentre dura la intervenció. Quan aquesta s'interromp l'ecosistema podrà tornar al seu estat primitiu o no, segons la magnitud de les alteracions produïdes en els seus mecanismes fonamentals.

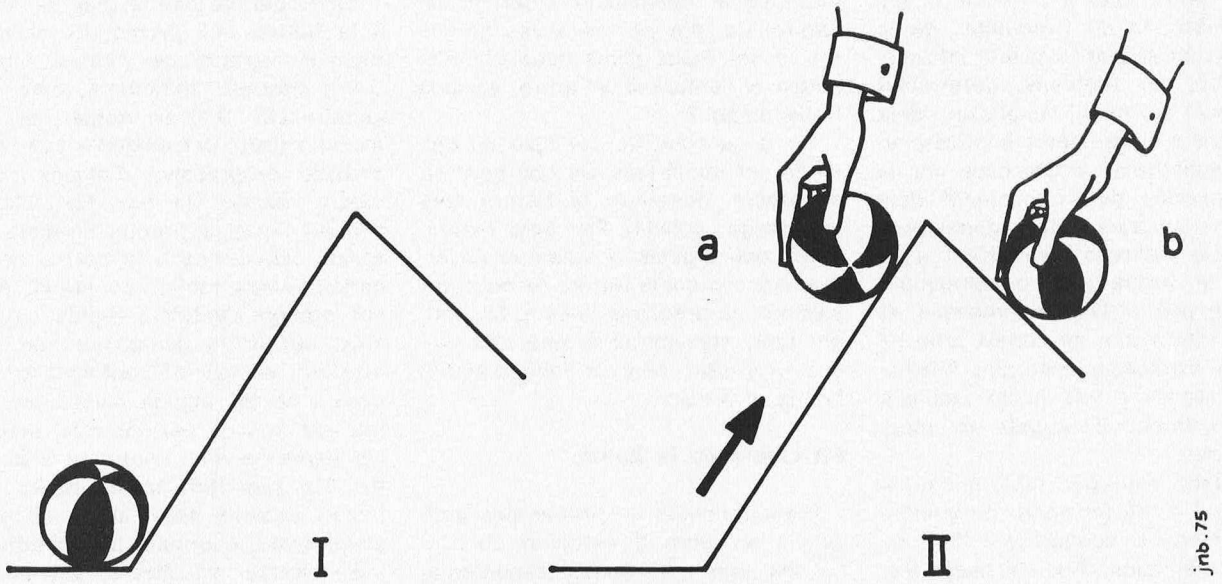

ments d'aquests sistemes estan lligats per un gran nombre de relacions, i per a reconstruir aquesta xarxa un cop destruïda caldria un procés molt llarg.

D'altres comunitats són molt més resistents. En general, són aquelles que naturalment ocupen medis inestables, on sovint es produeixen forts transtorns que fan impossible una evolució gradual i una especialització progressiva dels components. De fet, la comunitat és destruïda per fenòmens naturals un cop i un altre abans que pugui acumular «experiència» sobre el medi en què viu. Per això se'n poden dir comunitats inicials o **peoneres.** En aquestes condicions, només organismes poc especialitzats, capaços de regenerar poblacions importants en molt poc temps, podran mantenir-se. És evident que, quasi sempre, aquest tipus de comunitats, de les quals poden servir d'exemple les de llocs sotmesos a inundacions freqüents, es reconstituiran fàcilment també quan és l'home qui ha produït llur destrucció.

En termes molt generals, el procés natural d'evolució dels ecosistemes tendeix a anar de comunitats inicials a d'altres de més madures, en tant que l'acció de l'home afavoreix una transformació en el sentit oposat.

Un equilibri dinàmic

El funcionament d'un ecosistema suposa una sèrie d'intercanvis entre ell i d'altres ecosistemes veïns, i també entre diferents subunitats de funcionament a l'interior de l'ecosistema. Perquè aquest es mantingués en equilibri podria semblar que el total de sortides energètiques i materials hauria d'igualar el total d'entrades, i la idea d'equilibri es confondria així amb la de «balanç equilibrat». Les coses són, però, més complicades. Hi ha, per exemple, molts cops una acumulació de materials residuals als ecosistemes, i aquests residus queden dins el sistema, condicionant el seu funcionament i fins i tot la composició posterior.

S'ha parlat d'equilibri dinàmic per referir-se a aquest estat alhora canviant però d'alguna manera persistent, que podem comparar amb el funcionament d'un organisme, en el qual constantment hi ha cèl·lules que moren, d'altres que es divideixen, productes que s'assimilen, d'altres que s'excreten, etc., si bé els lligams interns entre els elements de l'ecosistema són més laxes que a l'organisme. Al llarg del temps, tot i que els elements individuals es renoven i les proporcions dels diferents tipus poden variar, l'organització general perdura. Així, un organisme pot créixer i després envellir sense que es perdi la coherència entre les parts, entre els òrgans que el constitueixen. Podem veure en aquesta persistència d'organització un reflex que els processos de canvi tenen lloc de forma «equilibrada», sense que en cap moment les velocitats de canvi en alguns dels elements del procés superin uns certs **valors límit** més enllà dels quals el sistema en conjunt es veuria profundament afectat i incapaç de seguir funcionant. Per a continuar amb un exemple fàcil, un procés cancerós no és altra cosa que una descompensació d'aquesta mena en el ritme de divisió de certs tipus de cèl·lules.

La societat humana i el seu medi natural constitueixen dos blocs fortament interrelacionats d'un sistema més ampli. La societat basa el seu funcionament en entrades procedents del medi: gairebé tota l'energia procedeix dels combustibles fòssils, que són vestigis del funcionament d'ecosistemes del passat. L'alimentació depèn de la producció d'ecosistemes més o menys artificialitzats. El funcionament de la societat produeix residus que tornen al medi i donen lloc a fenòmens de contaminació capaços d'alterar els mecanismes dels ecosistemes naturals i d'afectar la mateixa població humana. El «reciclatge» sistemàtic d'aquests residus permetria de reduir el consum de les reserves minerals.
Els ecosistemes s'han representat per una sèrie de blocs (plantes, herbívors, carnívors, descomponents, nutrients) a través dels quals circulen constantment materials i energies. El conjunt funciona gràcies a l'entrada contínua d'energia solar. Hi ha intercanvis entre els materials directament utilitzables pels éssers vius (nutrients) i les reserves que queden fora del seu abast.

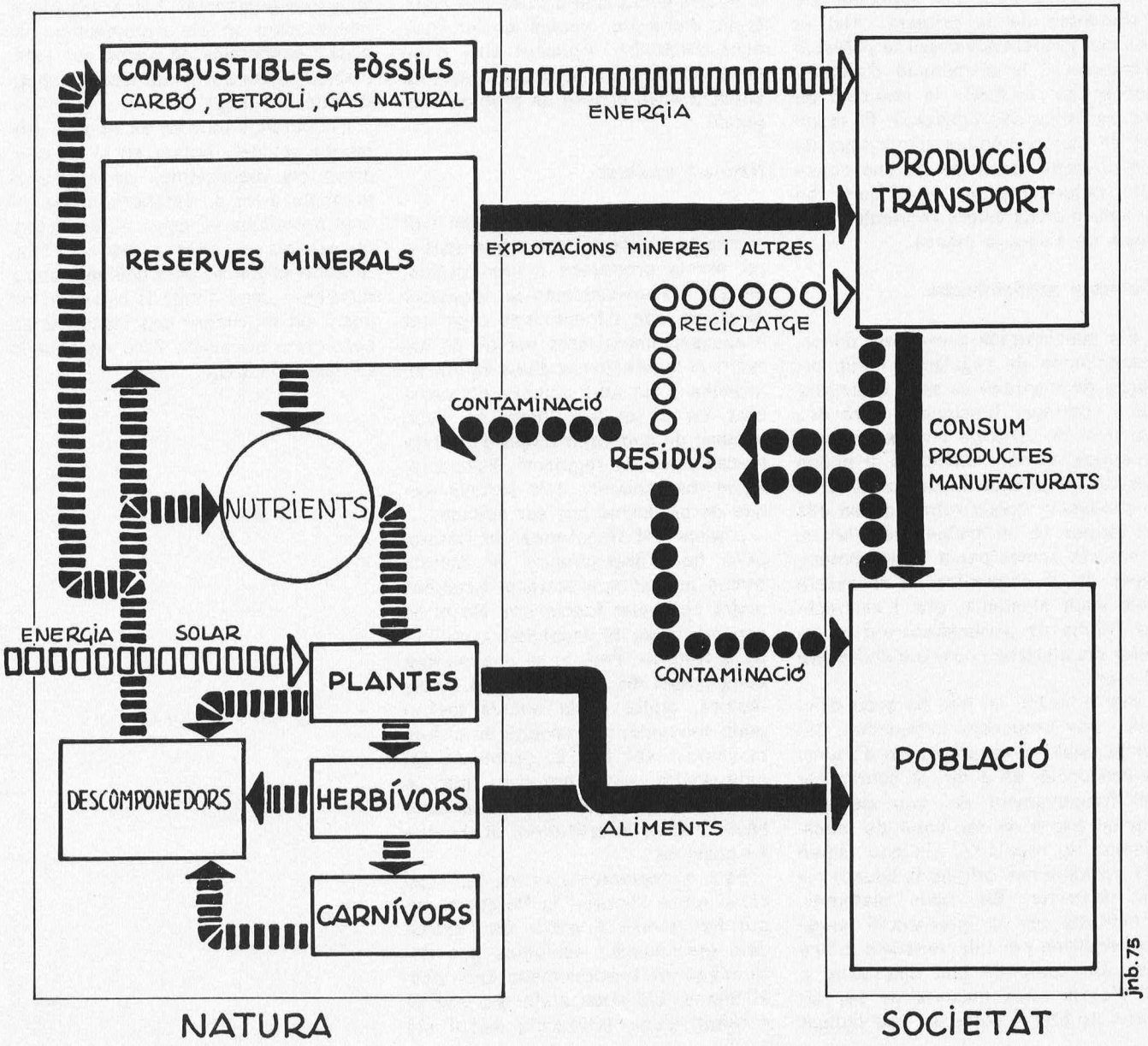

Mecanismes de regulació

Per tal d'evitar la desintegració del sistema per una descompensació entre diferents processos, tant un organisme com un ecosistema estan dotats de mecanismes de regulació que han anat adquirint al llarg de llur història evolutiva. El més elemental mecanisme de regulació ecològica podria ser el que fa que quan el nombre d'individus d'una determinada espècie augmenta molt, creixi també el d'individus d'una o més espècies que s'alimenten de la primera. Així el consum redueix novament la població d'aquesta, i la disminució d'aliment consegüent produeix la reducció de les espècies depredadores. El resultat és que el nombre d'individus de les diferents espècies en una comunitat natural madura, si bé varia, ho fa entorn d'uns valors «normals» dels quals no s'allunya massa.

Sistemes artificialitzats

Els ecosistemes presenten, doncs, mecanismes de regulació, i són capaços de mantenir la seva organització i continuar funcionant. Però des del punt de vista de l'home, aquests sistemes no són rendables ni poden ser-ho en general. La major part de la producció queda retinguda en ells en formes no utilitzables per l'home, o serveix només per a l'automantenir de la comunitat, la renovació dels seus elements, etc. L'aspiració de l'home és necessàriament remodelar els sistemes naturals en benefici propi.

Per a fer-ho, no n'hi ha prou d'obtenir una producció immediata. Cal fer possible el **manteniment** d'aquesta producció, és a dir, la continuïtat del funcionament del nou sistema. Aquest haurà de ser dotat de mecanismes de regulació. Els que tenien els ecosistemes originaris hauran estat destruïts. Els nous sistemes, constituïts per la intervenció humana, tendirien per ells mateixos a canviar. Un camp de blat abandonat a ell mateix aviat deixaria de ser un camp de blat. L'home es veu obligat a mantenir el nou sistema inventant mecanismes de regulació (per ex., eliminació de males herbes o plagues) i completant cicles (per ex., adobant). Així l'home entra a formar part del nou sistema, i és possible d'arribar a un nou «equilibri», diferent del primitiu. Si se'ns permet un exemple caricaturesc, de la mateixa manera podríem desplaçar una pilota al llarg d'un pendent i fer-la sostenir a la part més elevada, aguantant-la amb la mà o lligant-la. Mentre dura la nostra acció, que suposa una aportació d'energia, estem en un nou punt d'equilibri. Aplicant això a un ecosistema, la conservació d'aquesta situació nova esdevé un problema de **gestió.**

Natura i societat

La influència de l'home s'estén avui a tota la biosfera: Voluntàriament o no, afecta processos a gran escala, en què els mecanismes de regulació existents són d'insuficient capacitat o excessivament lents per tal de garantir el manteniment d'uns valors tolerables a un cert nombre de variables. És un fet que l'home és, avui, incapaç de substituir molts d'aquests mecanismes de regulació. Essent així, el manteniment dels actuals modes de producció pot ser suïcida.

L'home pot transformar la Natura, però ha d'assegurar-se al mateix temps que el nou sistema establert podrà continuar funcionant. No hi ha cap màgia en el prodigiós «equilibri de la Natura». Però hi ha una enorme **complexitat de relacions i de mecanismes,** molts d'ells encara mal o gens coneguts, que asseguren el funcionament del tot. El problema és, molt sovint, saber preveure quan la nostra acció trenca un mecanisme bàsic, i com substituir-lo, si és que és possible.

Però el replantejament de les relacions entre l'home i la Natura no es pot fer només a partir de l'estudi dels mecanismes ecològics que determinen el funcionament dels ecosistemes. Els nous sistemes són el resultat d'una interacció entre els ecosistemes primitius i les societats humanes, que tenen llurs propis mecanismes de regulació. Una veritable gestió de la Natura exigiria una adaptació recíproca en els dos blocs, Natura i societat, un ajustament i una integració cap a una síntesi alhora més productiva per a l'home i més satisfactòriament estabilitzada. No es podrien modificar moltes tendències socials destructives per la Natura sense un canvi en el funcionament econòmic i social que determina aquestes tendències. Les adaptacions necessàries en els mecanismes socials i econòmics no poden ser establertes sense sortir del marc conceptual de l'ecologia.

L'esperança enfront de la crisi ambiental resideix potser en el fet que, entre els mecanismes de regulació presents a les societats humanes, hi hagi no només la capacitat de detectar senyals de perill —i aquesta haurà estat la funció dels ecòlegs, entre d'altres—, sinó també la capacitat de posar en moviment uns mecanismes correctors adequats. Però aquesta ja és feina de tots.

La influència catalana en l'art de Sicília

per **Giulia Sommariva**

(Traducció del text italià de la conferència «Arte catalaneggiante della Sicilia» donada per Giulia Sommariva a l'«Istituto Italiano di Cultura» de Barcelona el 22 d'octubre de 1974)

Després de la revolta de les Vespres i foragitats de Sicília els seguidors de Carles d'Anjou, els sicilians enviaren ambaixadors a Pere III d'Aragó (II de Catalunya) per fer-li l'oferiment de la corona de l'illa. L'agost del 1282 el rei Pere va a Palerm, i és coronat rei de Sicília, i entra llavors a formar part de la Confederació Catalano-aragonesa. Sota aquesta influència secular i al marge de les relacions materials i d'intercanvis comercials s'hi aferma una civilització artística que ha deixat una empremta profunda i inconfusible en l'arquitectura siciliana del 1400 i del 1500. Potser cal aclarir que en parlar d'art catalano-aragonès, no es vol dir que sigui un nou moviment artístic, sinó que es tracta d'una forma ben original d'expressar l'estil gòtic, forma que veiem prodigada en tots els països de l'imperi catalano-aragonès: a Grècia, a Sardenya, a Còrsega, a Xipre, a Rodes, a Malta, a la Itàlia meridional, i a Sicília, on el gòtic català es va establir amb gran varietat de formes constructives i decoratives.

El pas del gòtic català de Catalunya a Sicília, fou com un empelt al vell tronc de la tradició artística local, on encara persistien els models vivents de l'art aràbigo-normand. De la fusió amb aquests elements neix un estil compost, original i intens, que triomfa i es consolida pel mecenatge dels sobirans, i la particular situació política que va orientar-ne el desenvolupament. És per això que Sicília és deutora a l'art catalanitzant d'un seguit de monuments insignes que enriqueixen el seu notable patrimoni artístic.

Les característiques de l'art que s'imposa, són l'arc ogival, reposant damunt pilastres octogonals, les voltes amb nervadures en creu, o en forma estellar, les motllures dels perfils complexos, els contraforts pronunciats, profusió de columnes, d'arquets, de finestres (bipartides o tripartides), pinacles, calats i entalladures. L'ornamentació és gairebé sempre inspirada en el món vegetal, generalment fulles palmades o recargolades, sempre molt variades i treballades amb elegància d'orfebre.

És difícil trobar avui, però, un monument en el qual juguin tots els elements enumerats, ja que al pas dels segles, el testimoniatge de l'art català, ha sofert nombroses modificacions i restauracions que en alguns casos han deixat ben poca cosa del seu aspecte original, i ens cal seguirne el rastre molt especialment en detalls decoratius que segueixen dempeus, com ara porxos, portals, finestres, patis, on certament es manifesta la plenitud i la noblesa d'un art ja consagrat per sempre.

L'estil gòtic català va tenir la seva florida sobretot a la ciutat de Siracusa, on els vincles amb la corona d'Aragó foren més forts. El 1361 Fre-

El palau Abatellis, de Palerm, construït en 1490/95, és l'obra més significativa de l'art catalanitzant en terra siciliana. Avui hi ha instal.lada la prestigiosa Galleria Nazionale della Sicilia. ◀

deric III de Sicília, havia creat la «Camera Reginale», com a dot a la reina d'Aragó. Aquesta institució (en vigor fins al 1536) tenia per capital Siracusa, i comprenia altres nou municipis; era com un petit regne dins del regne, amb autonomia política i administrativa, dirigida per la reina, per mitjà dels seus governadors. D'aquesta situació de privilegi la ciutat en va treure avantatges notables, fins al punt d'assolir una puixança econòmica, com mai més no l'ha tinguda. Aquest període d'eufòria va originar una mena de competència entre la noblesa catalana i la indígena, per veure qui construïa les esglésies, els palaus, i els monestirs més fastuosos. Governadors i funcionaris de la «Camera Reginale» feren venir a Siracusa constructors i escultors catalans que influïren profundament en l'ambient artístic local.

El palau Bellomo és una de les expressions més íntegres i representatives d'aquest estil decididament catalanitzant. Damunt la façana severa sobresurten els deliciosos finestrals (tripartits) reproducció fidel dels del Palau de la Diputació de Barcelona, amb els arquets trilobats, els capitells enjoiats amb rosetes, en la cornisa decorativa que es perfila damunt la línia dels peus-drets. El pati és talment un tros de pura arquitectura catalana trasplantat en aquest racó oriental de Sicília.

Seguint l'exemple de la casa catalana, el pati esdevé l'element decoratiu essencial dels palaus del quatrecents sicilià; també l'escala descoberta és una nota constant de l'arquitectura civil gòtico-catalana, i veurem sovint molts palaus de l'època on creen, ben feliçment, efectes d'eurítmia i de bellesa, com ho és el ja esmentat de Bellomo, un dels més suggestius patis catalanitzants de Sicília. Si el palau de Bellomo (avui estatge del Museu Medieval) és el model dels palaus sicilo-catalans de l'època, altres edificis reflecteixen la influència del mateix principi inspirador: recordem principalment els palaus de Lanza, Margulese i Gargallo, pertanyent el darrer a una noble família catalana vinguda a Sicília en el seguiment d'Alfons V d'Aragó (IV de Catalunya). El seu pati fet amb sobrietat i gràcia, és un dels més feliçment reeixits d'aquest fervorós quatre-cents siracusà.

L'església de Santa Maria dei Miracoli, ens mostra també la influència catalana en la graciosa finestreta que ornamenta el seu portal del cinccents. En les esglésies, palaus i monestirs, l'empremta catalana hi surt de forma rellevant, i als senyors de la noblesa que el 1462 seguien Alfons el Magnànim en la seva empresa africana, en trobar-se fondejats al port de Siracusa, i contemplar la ciutat, els devia fer l'efecte d'un racó de la pàtria llunyana.

També a Ragusa el gòtic català ha escrit pàgines de gran bellesa. La ciutat, en els temps de la dominació catalano - aragonesa, formava part dels dominis del famós comtat de Modica, que prop de tres segles fou com un petit estat dins de l'estat, sota el govern de la família catalana dels Cabrera de Breda. El comtat era obert a totes les influències artístiques, però és ací on el gòtic florit català troba la seva expressió més exuberant, i n'és l'obra mestra el magnífic portal de l'església de Sant Jordi el Vell.

A Ragusa, a Siracusa, a tota la Sicília oriental, el talent dels escultors i picapedrers fou estimulat per l'extraordinària qualitat de pedra fina i compacta de la qual disposaven al quatre-cents, que amb l'empenta vigorosa del gòtic català, donà lloc a la florida de motius ornamentals delicats, encaixats en una arquitectura complexa, subtil, com una filigrana d'ivori. Un dels més bells exemplars és, com ja hem dit, el portal de Sant Jordi el Vell.

També Modica, la vella capital del comtat, senyorejat pels Cabrera de Breda, conserva en els seus monuments medievals que encara sobreviuen, testimonis ben suggestius. L'escut dels Cabrera, campeja encara damunt les parets de molts edificis. A cada ciutat de Sicília el gòtic català ha imposat la seva forma creativa i arquitectònica que demostren la profunda influència exercida per l'hegemonia ibèrica en la «facies» de la civilització artística siciliana.

A Messina, la catedral normanda, en el període de la dominació catalano-aragonesa, fou revestida d'un vistós parament en marbre, amb franges policromades, una bella finestra, i un superb portal, talment una simfonia de pinacles, columnetes, imatges, canelobres i ornaments florals.

Taormina, on l'arquitectura civil del quatre-cents inspirada en el més ric gòtic català, crea models d'harmoniosa fantasia constructiva i decorativa: com en el palau del duc de Santo Stefano, i especialment en el palau Corvaja construït cap al 1350 per la família catalana dels Termes, i que representa una de les obres més sobresortints del gòtic català per la bellesa de la construcció i ornamentació. És sobretot en l'interior del palau on es conserva l'aire íntim de la casa catalana, en el seu pati recollit i suggestiu.

Recordem Trapani, amb l'església de l'Annunziata edificada el segle XIV pel mecenatge de Frederic III; també a Alcamo (província de Trapani) sobreviuen encara molts detalls decoratius de l'art català, en velles cases sense història. Cal remarcar els notables portals de les esglésies de San Tomaso, i «dei Bianchi».

En el sector oriental de Sicília, la major part del seu patrimoni artístic fou perdut, no sols pel pas de les centúries, sinó principalment pel terratrèmol del 1693 que va assolar i commoure tota la comarcada de Catània i Siracusa. Del que restà en peu hi ha encara testimoniatges brillantíssims, tal com a Randazzo, la petita vila medieval arraulida als peus de l'Etna, el racó preferit pels comtes-reis de Catalunya-Aragó, per a passar-hi l'estiu. Conserva encara, palaus, fortificacions i esglésies, entre elles la de Santa Maria del trescents, i a la qual s'afegí un bell portal, i una finestra arquejada, en el període catalano-aragonès. N'hi ha també testimonis a l'església de San Martino.

Vista del conjunt del pati del palau Abatellis, a Palerm. ▼

foto: G. Sommariva

És impossible de ressenyar tots els monuments d'art catalanitzant escampats arreu de Sicília, però sí que cal observar que la florida de l'art gòtic català fou quantitativament més nombrosa que l'aràbigo-normanda, tot i ésser aqueixa una de les més ricament representades. Pot dir-se que arreu del país, fins en els més petits nuclis comarcals, on la influència catalana va arribar, les esglésies i els palaus són inspirats en l'estil propi. Àdhuc les obres de defensa, tals com muralles, torres, castells, conserven l'empremta catalana, per la seva influència dues voltes secular. Cal recordar les imposants fortificacions de Siracusa, amb la seva Porta Marina. Entre els diferents castells de l'època, recordem el de Mussomeli, talment un niu d'àligues damunt la roca, espectador impassible de les lluites intestines dels senyors barons.

I ara cal parlar de Palerm. En el segle XV l'aspecte de l'arquitectura palermitana és compost pels caràcters que persisteixen de la tradició normanda, amb la confluència de l'art gòtic català i renaixentista.

L'art gòtic florit que de Catalunya va passar a Nàpols, i d'allí reelaborat per la casa dels Durazzo, arriba a Palerm, on pren el nom de corrent «durazzesco», caracteritzant-se per la preferència de l'arc rebaixat, per més amplitud de llum, per una curvatura menys acusada, o bé per l'arc de mig punt. L'expressió més clara d'aquest estil és el portal del palau arquebisbal del 1460, amb el seu doble arc rebaixat inserit davall d'una cornisa essencialment geomètrica. L'altre aspecte més específicament català, té tal vegada una prefèrencia per un llançament decisiu ascensional, i prefereix l'arc agut, els fantasiosos calats de les finestres, l'elegància i gràcia del conjunt, i la riquesa decorativa que es manifesta en la quantitat de detalls dels baixos relleus. Aquesta manera de fer, apareix per primer cop a la façana de la Casa Sottile, inspirada en les formes estilístiques de clara procedència catalana: arcs ogivals, delicadesa dels capitells, conjunt harmònic dels detalls, etc. És, però, en els finestrals del palau arquebisbal on la seva composició admirablement decorativa revela el més pur accent del gòtic florit català, on les àgils columnetes i els flamejants arcs de marbre, fan pensar en Poblet i Santes Creus. Sabem amb certesa

Detall del pati del palau Abatellis, de Palerm.

foto: G. Sommariva

que l'artífex fou el català Joan Cibrera, pertanyent a un taller de constructors, escultors i picapedrers hispànics installats a Palerm. La manca de fonts documentals específiques no ens permet de donar una relació detallada d'aquell corrent d'obrers i d'artistes; tenim, però, algun nom: el del mestre d'obres català Guillem Abiell, constructor del claustre de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona, mestre major de Santa Maria del Pi també de Barcelona, i intervé igualment en la catedral de Girona. L'Abiell compareix a Palerm el 1419 cridat per una rellevant personalitat catalana del regne de Sicília, però ignorem quina fou la seva activitat durant el curt període de la seva estada a Palerm, però sí que tenim notícia de la seva mort en aquesta ciutat el 1420.

La historiografia de l'art palermità del quatre-cents ens dóna també els noms de Vicent Sagrera, Joan Cibrera, i Joan Casada. En tenim, però, poques notícies: sabem de Vicent Sagrera que pertany a la família de Guillem Sagrera, autor de la superba Sala dels Barons del Castell Nou de Nàpols, obra màxima de l'estil gòtic català a Itàlia; Joan Cibrera, com ja hem dit abans, fou l'autor dels admirables finestrals del palau arquebisbal; Joan Casada era un hàbil escultor en pedra, vingut de l'illa de Mallorca.

Ja és sabut que l'art, a part d'ésser creador, és un fenomen de fecundació, i és sota aquest aspecte que l'obra anònima dels artistes vinguts a Palerm el segle XV, té un relleu enorme, per l'alenada vivificant donada a l'art d'aquell segle, i per la llavor sembrada en un terreny propici, i que fruitarà fins ben entrat el segle XVI.

L'exemple més notable d'aquesta florida de l'art català a Palerm, és el pòrtic meridional de la catedral, construït en el període que va del 1460 al 1466. Alguns anys abans l'antiga catedral normanda, el monument més prestigiós de la ciutat, s'havia enriquit amb superbs portals, campanars, voltes ardides, tot un conjunt d'afegits posant en contrast el fast decoratiu del gòtic florit amb la geomètrica puresa de volums normanda. És, però, damunt l'ample pòrtic meridional on recau el màxim interès. És l'obra mestra, per la majestat i la riquesa decorativa dels seus detalls. Desconeixem l'artífex, però és evident que fou un home fascinat per l'encís de l'art aràbigo-normand que ell reelaborà aportant-hi els motius propis de l'art de la seva terra d'origen. Així fou possible el naixement d'aquest solemne arc triomfal, compost de tres arcs ogivals, flanquejats per robustes pilastres i coronats per un timpà de puresa geomètrica, al centre del qual, i en un emmarcat pentagonal, campeja en baix relleu la figura de Déu Pare beneint, i als costats l'Anunciació. Un fris riquíssim d'arquets entrellaçats del millor gòtic florit constitueix un conjunt altament decoratiu. Al bell mig, i als costats, hi ha tres targes motllurades, amb els escuts de Sicília, Catalunya

El pòrtic de migdia de la catedral de Palerm, en què la influència del gòtic català és ben visible. ▼

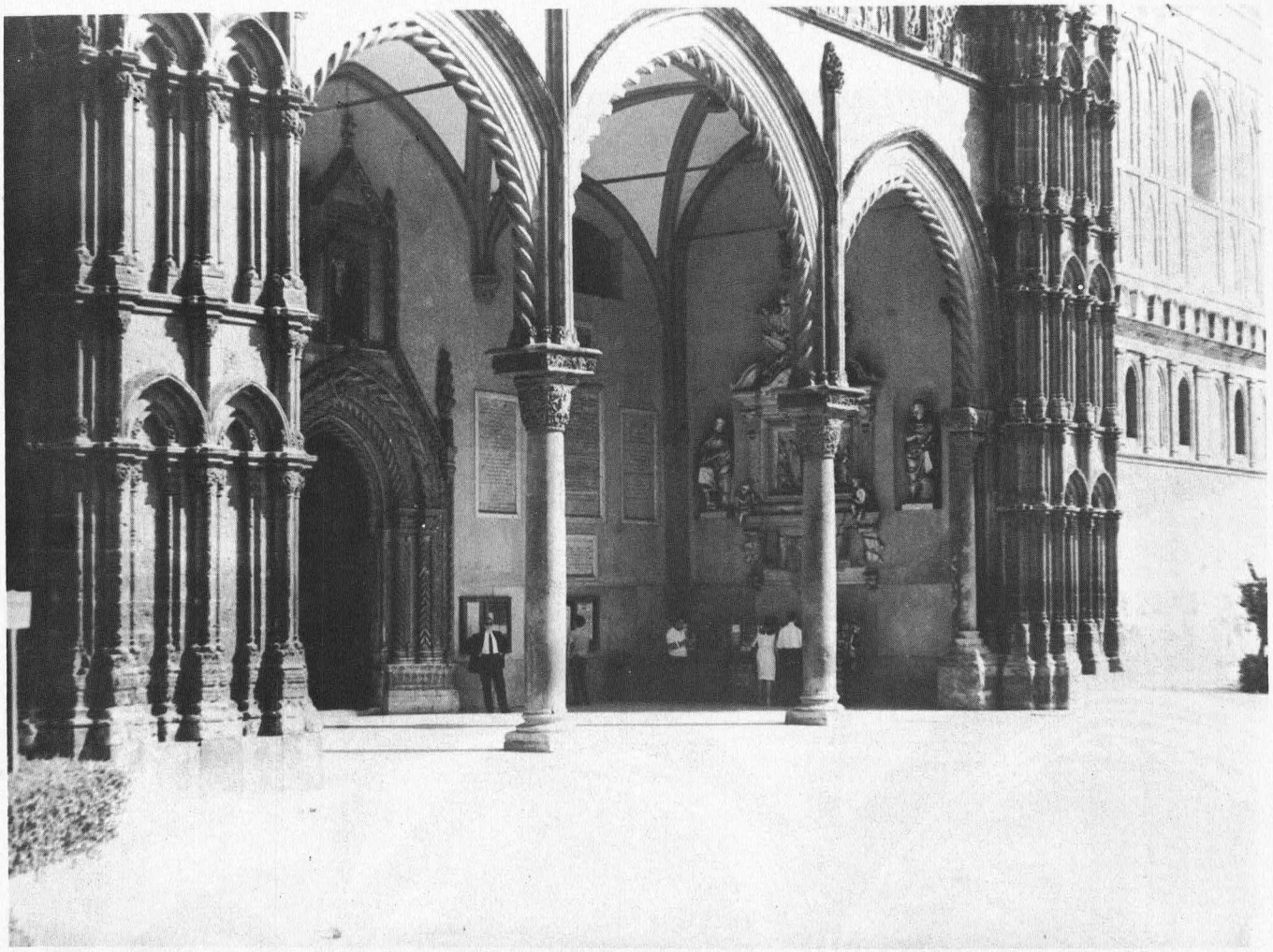

foto: R. Pujol Alsina

i Aragó. Als costats del pòrtic hi ha uns contraforts coronats de merlets, i enriquits amb profusió de columnetes, arquets i finestres cegues. Tot aquest meravellós conjunt és tallat en pedra tosca, i constitueix l'expressió més altament assolida de l'art catalanitzant a Palerm.

També a la cara de migjorn, i adossat a la paret de l'antiga catedral normanda, s'hi aixeca la Canonja, amb les decoratives formes del gòtic català, produint un contrast formidable la grandiositat del temple normand, amb l'elegància i delicadesa d'aquesta Canonja del quatre-cents.

El 1466 fou elegit per a governar la diòcesi de Palerm, l'arquebisbe barceloní Nicolau Pujades. S'escau en el període que el gòtic català pren més gran volada. L'arquebisbe fa tallar el cadirat del cor de la Catedral, probablement per un obrador de tallistes de Barcelona. Són avui un dels més bells exemplars de moblatge litúrgic: setanta-vuit setials tallats en fusta en un devessall d'ornamentació corresponent al millor gòtic florit: flors, figures, columnetes, arquets entrellaçats, agulles, pinacles escapçats, i requadres animats amb figures d'àngels i sants. Amb aquest treball d'alt mestratge artístic, l'arquebisbe Pujades cerca tenir a la catedral de la seva arxidiòcesi, una mena de rèplica del cor de la catedral de Barcelona, que no feia gaire temps havien enllestit Pere Sanglada i els seus ajudants.

Pot dir-se que el pòrtic meridional de la catedral palermitana, és ja l'última mostra del gòtic florit, però fins ben endins del segle XV una gran colla de constructors, tallistes, escultors i picapedrers de formació artística hispanitzant, continuarà construint a la catalana. Es repeteix el fenomen de confluència que tres segles abans donà vida a l'art sicilonormand, nascut de la barreja dels estils clàssic, nòrdic i oriental. Ara som a l'origen d'un nou eclecticisme, que és l'art sicilo-català, art vigorós i elegant, ple de caràcter i de tensió expressiva.

L'iniciador del nou corrent és el mestre Matteo Carnelivari de Noto, la primera gran personalitat d'artista que surt de l'anonimat collectiu medieval, i que s'imposa com a creador de grandioses i duradores formes de bellesa. Va néixer a la província de Siracusa, on la influència catalana havia estat més profunda, però malgrat la seva formació sota la dita influència, aquesta no el priva de sentir-se

Detall de la part superior del pòrtic de migdia de la catedral de Palerm. ▼

foto: R. Pujol Alsina

fascinat per l'àulica arquitectura dels temps normands, i d'estar atent a les primeres envestides del Renaixement italià. Del llevat d'aquests corrents fecundants neix l'art sicilo-català del palau Ajutamicristo, del palau Abatellis (avui Museu Nacional de Sicília), i l'església de la Catena, obres en les quals es refonen els estils de la tradició local, el gòtic florit català, i les noves aportacions del renaixement italià.

És cap al 1487, que Carnelivari és cridat a Palerm pel ric banquer Guillem Ajutamicristo, que li encarrega la construcció del seu grandiós palau. Malgrat les transformacions sofertes en l'època del barroc (obertura de balcons, i instal·lació de botigues en els baixos), conserva encara la seva monumentalitat, accentuada per les filades dels seus carreus de pedra, molt ben tallats pel mallorquí Joan Casada. La part més íntegra i significativa és a l'interior, amb el pòrtic del seu pati constituït per dos ordres de galeries, l'un d'arc rebaixat, i l'altre d'arc ogival. Aquest pòrtic és un dels moments més reeixits de Carnelivari. En aquesta construcció s'hi associà un constructor palermità de formació artística hispanitzant, Nicolau Girafi, el qual en una segona etapa, quan Carnelivari deixa Palerm, projecta la construcció d'un cos adjunt i del portal, el conjunt decoratiu exterior més admirat, amb el seu arc rebaixat, i cornisa de rombs, amb escut gentilici, de gust purament català.

El 1495, Carnelivari, és novament cridat a Palerm, per Francesc Abatellis, almirall al servei de Ferran el Catòlic. Al final de victorioses empreses, combatent sota les armes del rei d'Aragó i Castella, cobert de glòria, i encara més, curull de les riqueses acumulades amb els anys de guerrejar, fa el retorn a Palerm, junt amb la seva jove muller Elionor Soler, que ha embarcat a Barcelona. A Palerm, Abatellis, projecta la construcció d'un costós palau digne de l'alt grau per ell assolit, i vol que s'assembli com més millor a les belles cases senyorials que ell ha admirat a Catalunya, i que recorda per

l'elegant arquitectura, les sales amples i acollidores, el pati, l'escala descoberta, i els bellíssims finestrals. Carnelivari va realitzar el palau, en el període dels anys 1490 al 1495, seguint l'estructura i el conjunt decoratiu dels casals originals catalans, prenent-ne, però, solament apunts i suggeriments, que ell novament treballa, aportant-hi la seva originalitat i el seu geni. La influència catalana, però, hi és evident, sobretot en els bells finestrals, esculpits pel mallorquí Joan Casada. L'original portal d'entrada és també de gran efecte. L'aspecte català de l'edifici ressurt també a l'interior, on respecte a l'arquitectura tradicional tres-centista, la innovació més evident és el gran pati ideat sobre el model dels casals de Barcelona, amb l'escala descoberta, que condueix a la planta superior, constituïda per dues galeries, una d'arcs rebaixats, i l'altra de tipus renaixentista.

El segle XVI l'art sicilo-català produeix una altra joia ben singular, l'església de Santa Maria della Catena, que tal com escriu Venturi, «ens ofereix una altra prova de com arriba a ser de meditat l'art de Carnelivari, fecund somniador que fa brotar de l'arquitectura sicilo-catalana una esclatant lluminositat». El gòtic florit sobresurt en tot el seu refinament en l'ornamentació, finestres, absis esculpits, i el fris de merlets que corona el pòrtic i les naus. L'obra té, però, caràcters estilístics propis de l'art sicilo-normand i del Renaixement, situant, doncs, aquest monument dins el context artístic del segle XVI, com el darrer mirant al passat, i com el primer mirant endavant.

L'estil de l'art sicilo-català creat per Carnelivari, s'imposa encara durant tot el segle XVI, malgrat l'expansió ja ben avançada del Renaixement. Va ésser fatal que el corrent gòtic català i el renaixentista s'enfrontessin per veure quin dels dos prevaldria damunt l'altre. El Renaixement hi reeixirà amb els seus obradors d'escultors continentals especialitzats a treballar el marbre, i és especialment en la construcció de finestrals, capitells, portes, que ells obren a Sicília la porta al classicisme. Quan caldrà, però, fer el treball en la pedra, prevaldran encara els picapedrers i escultors d'escola catalana, que contribuiran treballant dins del solc d'una tradició que havia dotat a Sicília de bells monuments.

Tota l'arquitectura palermitana del segle XVI es caracteritza per aquest contrast d'estils que s'aprecia en qualsevol edifici: tot el que és ornamentació treballada en el marbre, és renaixentista, i tot el que és treball en pedra és francament català. És en aquest clima de tensió que s'aixequen les esglésies de Santa Maria di Portosalvo i de l'Annunziata, en les quals l'obra en pedra, i l'obra en marbre, parlen llenguatges diferents. S'alcen també els palaus Termine i Marchese, aquest darrer encara amb el pati, i finestral gòtic flamíger. Finalment, una altra església és construïda, Santa Eulàlia dels Catalans, amb una pintoresca façana del cinccents, enriquida amb ornaments escultòrics en pedra d'escuts catalans, i busts de reis de la casa d'Aragó.

Molts altres edificis, sia de tipus civil, sia religiós, sorgiren encara, i perduraren llargament els motius lineals, plàstics i colorístics de l'art català. En totes aquestes obres de darrera hora, nosaltres veiem la suggestió de l'antic art gòtic català encara ben viu, malgrat l'escomesa florent del Renaixement. Si apreciem en el Renaixement tot el que ens duu de nou dins de l'art, apreciem també el rastre que en l'art de Sicília hi deixa el gòtic català: una eixida de sol triomfal en les lluïssors de l'alba, i l'encant de la posta, plena de serenitat i bellesa.

NOTA: «Muntanya» es complau a manifestar el seu agraïment a Giulia Sommariva, per la seva dedicació a l'estudi d'un tema tan ple d'interès per a nosaltres, i per haver tingut la gentilesa de facilitar-nos el text de la seva conferència, per tal de fer-ne la difusió en llengua catalana a través de la nostra revista. Cal també consignar el nostre agraïment a l'Istituto Italiano di Cultura, de Barcelona, especialment en la persona del seu director d'estudis, el professor Giuseppe Marchese, per les facilitats que ha donat en tot moment.

La sèquia de Manresa

per **Ramon Canals i Guilera**

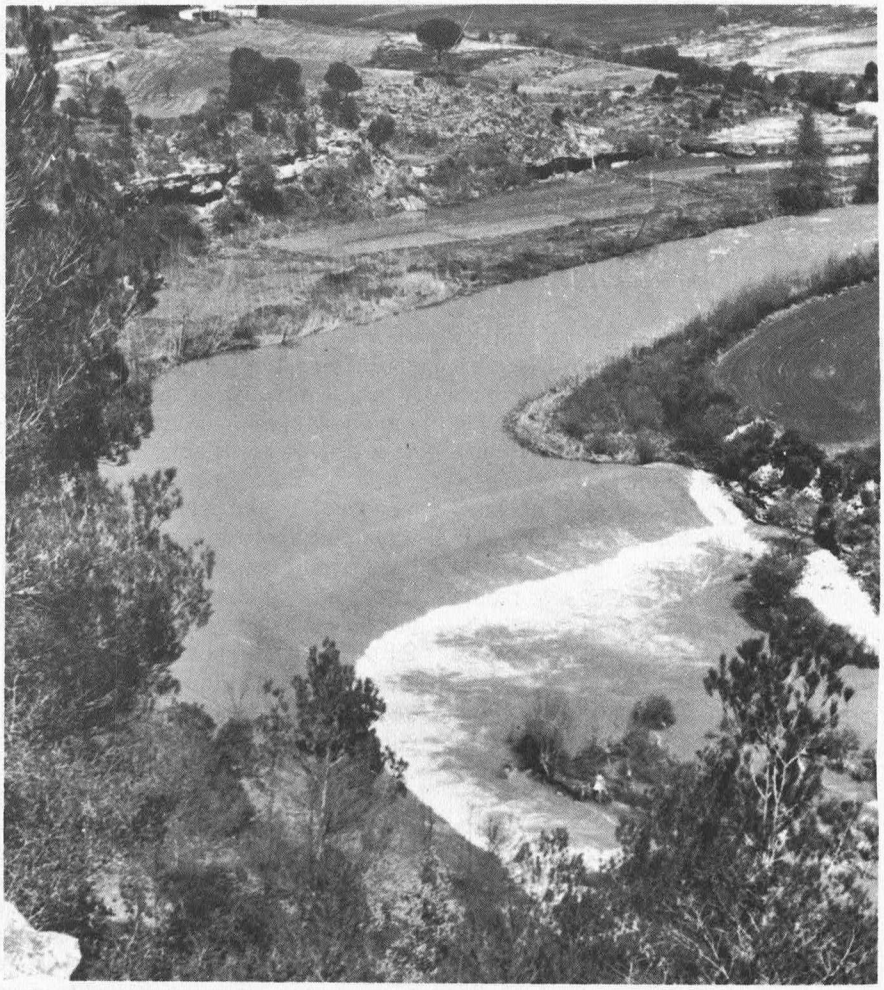

El riu Llobregat al seu pas per la resclosa dels Manresans. ▼

foto: R. Canals

Manresa, avui ciutat industrial, fou antigament un poble eminentment agrícola. A cosa de 60 km de distància de Barcelona, és situada en un turó a la vora esquerra del riu Cardener i a uns 200 m sobre el nivell del mar en la seva part baixa i a uns 266 m en la seva part alta, i disposa d'un interessant i antic canal o sèquia construït el segle XIV que encara avui està en actiu funcionament.

Aquesta sèquia capta les aigües en una resclosa de 130 metres de longitud situada sota mateix del castell de Balsareny. Les aigües recollides en aquest indret, escolant-se per la sèquia, travessen els termes municipals de Balsareny, Sallent, Santpedor i Sant Fruitós de Bages i després de recórrer la notable distància de 26,3 km arriben finalment al de Manresa en un punt anomenat l'Agulla on la sèquia es bifurca en diversos braços que totalitzen la longitud de 16,35 km.

D'acord amb les dades històriques recollides (1) ens assabentem que la ciutat de Manresa (2) va sofrir uns eixuts terribles que van culminar l'any 1336 en un estat de depauperació tan gran que, a part de delmar la població per l'exhauriment dels seus camps, va fer que la gent, de tan pobres, no poguessin pagar els impostos del rei. Aquest fet els va dur a sol·licitar-ne una reducció, la qual van aconseguir segons ens demostren els diversos documents consultats als arxius.

L'eixut no va minvar i, davant la misèria existent, l'any 1339 va obligar els prohoms de Manresa a elevar una petició al rei Pere III sol·licitant una autorització per a construir una sèquia i poder així menar cap a les seves terres assedegades les aigües del riu Llobregat i demanant les facilitats financeres per tal de poder realitzar l'obra. Amb gran satisfacció de tots els manresans, en aquest mateix any el rei concedeix el privilegi de construcció de la sèquia demanada.

Les obres van començar immediatament però toparen tot seguit amb múltiples dificultats, entre les quals cal comptar els conflictes sorgits amb el bisbe de Vic, que va considerar-se lesionat amb el pas de la sèquia per les seves terres. La virulència va arribar a uns extrems tan grans que l'excomunió va caure sobre la Universitat, els consellers, els jurats i els mestres de pedra de Manresa. Amb aquest motiu les obres es van parar.

Quan aquestes dificultats van haver estat superades, la sèquia va sofrir un nou atur a causa dels contractistes que realitzaven el treball a preu fet. Posteriorment es va concedir un nou contracte però, al cap de poc temps, les obres es van paralitzar de nou. La construcció s'inicia un altre cop quan els ciutadans manresans van a treballar a dotzenes a la seva sèquia.

Noves paralitzacions, problemes de tipus jurisdiccional i legal i mil traves més no priven que, finalment, al cap de 24 anys, és a dir, en 1363, s'enllesteixin les obres i s'aconsegueixi així el somni dels manresans. Al cap de vint anys més, doncs, en 1383, s'aconsegueix que les aigües del Llobregat entrin dins els murs de Manresa.

Però la sèquia se les havia d'heure encara amb noves desventures. En 1583 una forta crescuda del riu va destruir la resclosa. En iniciar-se'n la reconstrucció l'amo del castell de Balsareny s'hi oposa perquè es considera lesionat en veure que per tal de proveir-se de fusta s'ha fet una tala als seus boscos.

Sorgeixen més problemes quan els

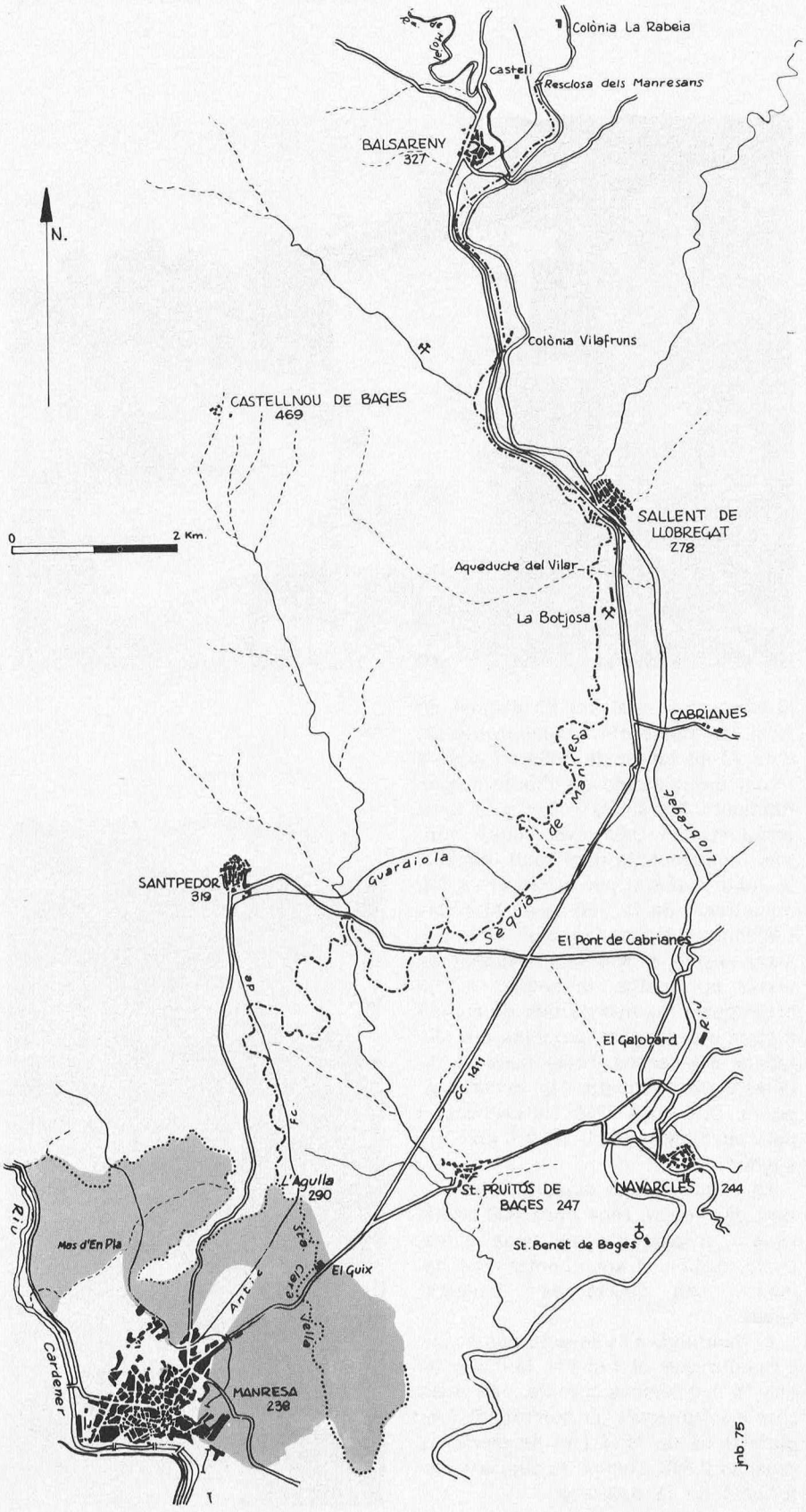

veïns d'altres municipis, disconformes pel pas d'una aigua que no poden tocar, es dediquen a obstruir el canal amb pedres i terres. Això origina un seguit de lluites, detencions, actes notarials i litigis envitricollats i permanents.

Amb aquesta sèquia, els famosos bandolers dels segles XVI i XVII tenen una magnífica ocasió per a exigir rescats sota l'amenaça de destruir-la en els seus punts més sensibles. És en 1610 quan s'arriba a límits dramàtics que desemboquen en la feta de Jaume Corner, més conegut com l'Escolanet de Polinyà, el qual va destruir en part l'aqüeducte de Vilar i va llançar en d'altres punts abruptes (la Roqueta) unes pedres molt grosses que van aconseguir de rebentar el canal i d'interrompre-hi el pas de l'aigua. Aquests fets van sensibilitzar la població la qual va reaccionar com calia esperar. Posteriorment, el bandoler fou mort pel sometent alçat per la ciutat. El seu cap va penjar durant un temps a la torre del portal de Sobrerroca perquè servís d'advertiment als futurs agosarats.

En 1855 les aigües sobrants del regadiu es deixaven entollar en un dipòsit situat als afores de Manresa i que, a manera de decantament, eliminen la part terrosa en suspensió. S'aconsegueix així de dur dins de les cases aigua apta per al consum domèstic. En 1888 s'escriu una **Memòria sobre la construcción de depósitos para las aguas** i se n'aconsegueix la construcció d'altres que feien falta a la població. També a causa del desnivell assolit, es va utilitzar l'aigua per a subministrar força a les indústries.

Podem resumir les característiques d'aquesta obra dient que des de la resclosa fins a un punt anomenat l'Agulla la sèquia recorre 26.3197 km. En aquest indret la sèquia es bifurca en dos braços i cada un d'aquests en dos i tres més, respectivament. En el seu recorregut passa per 34 ponts de pedra (aqüeductes) un dels quals té més de 30 arcades (anomenat el pont Llarg, al braç dret, a l'indret del Mas d'En Pla). Hi ha, a més, 71 pontarrons

Caseta d'entrada de les aigües de la presa. A la placa i a la llinda consta la mateixa data: 1890. Una pedra de la part posterior indica l'any 1865. ▼

Les aigües subterrànies de la mina del balç surten a la llum en aquest lloc. ▼▼

(aqüeductes petits) i dues mines o canalitzacions subterrànies.

El doctor Valentí Masachs té constància d'haver-se fet quatre reconeixements a la sèquia d'ençà que es va engegar, a saber: el de l'any 1680, el de 1815, el de 1867 i el de 1953, no tots ells coincidents, sinó més aviat amb notables diferències. Detallem els mesuraments de l'any 1953, que són els més de fiar:

Longitud del canal, des de la resclosa a l'Agulla: 26,3197 km.

Longitud del braç dret (mas d'En Pla) incloent els tres braços: 9,65 km.

Longitud del braç esquerra (Santa Clara Vella) incloent els dos braços: 6,7 km.

Longitud de la mina del balç de Balsareny: 509,7 metres.

Longitud de la mina del mas de les Coves: 193,9 metres.

Ponts de pedra i pontarrons del canal principal: 31 i 60.

Ponts de pedra i pontarrons en els braços: 3 i 11.

Desnivell des de la resclosa a l'Agulla: 10,63 metres.

Mitjana del pendent: 0,0004 %.

Aquestes construccions, sense ésser tan conegudes com les romanes, sorprenen el viatger quan s'assabenta que el seu funcionament actual es deu als treballs realitzats fa sis segles. Sorprèn, especialment, de descobrir l'existència d'un aqüeducte-viaducte, cosa no gaire usual en construccions d'aquesta mena. La sèquia, a causa de les vicissituds per què ha passat, ha sofert diverses reconstruccions, d'entre les quals destaca la de la caseta per on entren les aigües de la resclosa. A la seva paret anterior i posterior hem vist gravades a la pedra aquestes dues dates: 1865 i 1890. En d'altres indrets de la sèquia existeixen fites amb anys del segle actual. D'ençà de la seva construcció, no s'han descuidat els treballs de reparació i actualització del canal i de les instal·lacions annexes.

Els actuals propietaris de la sèquia encara són la ciutat de Manresa i els amos de les terres que hi tenen el dret de regatge dins del terme d'aquesta ciutat (tot això, en virtut de la concessió reial del 23 d'agost de 1339 i la concessió administrativa de data 20 de febrer de 1959 en què va restar enregistrada als llibres d'aprofitaments hidràulics). Per a la seva administració existeixen dues entitats independents però molt lligades, la Junta General per al Govern i Administració de la Sèquia de Manresa i la Junta d'Aigües Potables. Si la primera regula el seu funcionament en vistes al regatge, la segona es va crear per a les necessitats de subministrament d'aigües potables als ciutadans manresans. Totes dues es regeixen per reglaments, encara vigents, dels anys 1859 (la primera) i dels anys 1861, 1871, 1872 i 1921 (la segona).

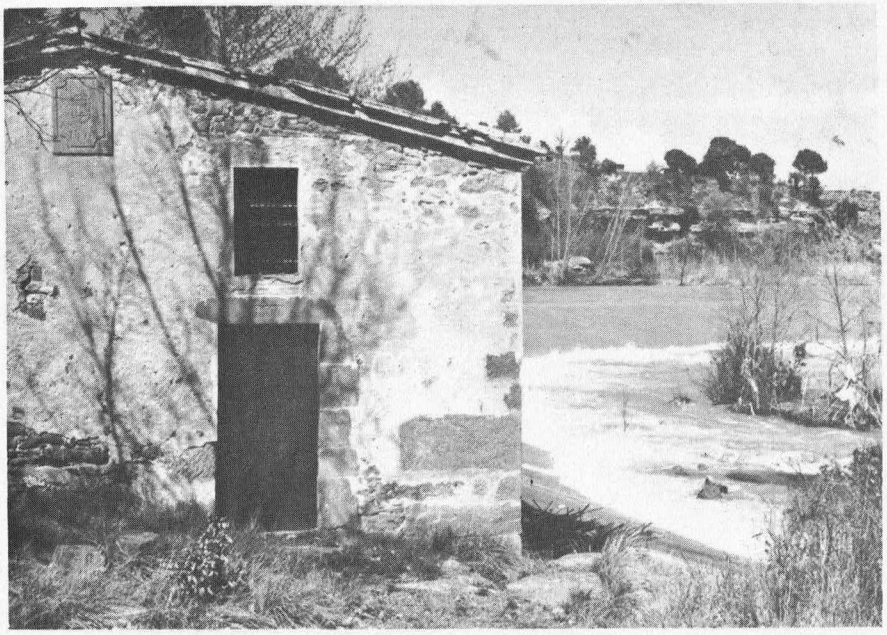

foto: R. Canals

La sèquia, d'una dotació de mil litres per segon, rega unes 800 hectàrees i, a part d'altres usos industrials, dedica al subministrament domèstic una quarta part d'aquest cabal.

El minifundi n'és la nota destacant, i resulta que el regadiu tant es dedica a hortalisses,cereals, farratges com als fruiterars. El nombre de propietaris és de 1254 i el de parcelles regades 2.615, segons la següent distribució de la propietat:

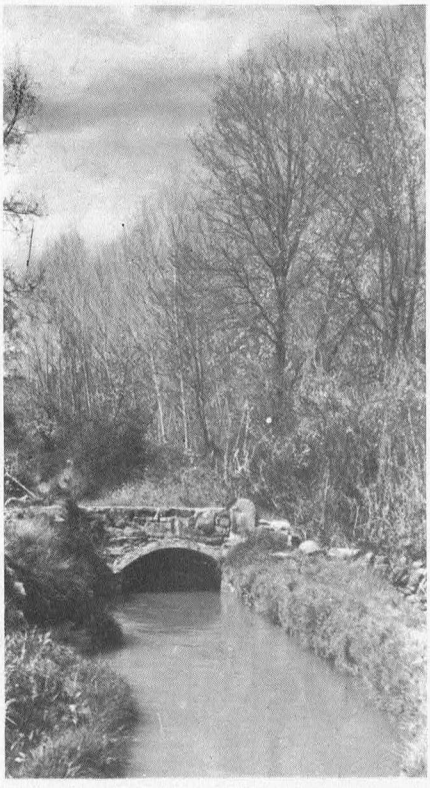

foto: R. Canals

Curiós viaducte-aqüeducte sobre la riera de Mojal. Al fons el castell de Balsareny.

▼

	Propietaris
Amb menys d'1 Ha	1039
D'1 a 2,5 Ha	153
De 2,5 a 5 Ha	51
De 5 a 10 Ha	5
De 10 a 20 Ha	4
De 20 a 50 Ha	2
Total	1254

El cànon per al regatge de terres és de 360 ptes. anuals per quartera (la quartera manresana equival a 29 àrees i 64 centiàrees). L'aigua destinada a l'ús industrial presa directament del canal té una tarifa de ptes. 1,20 per metre cúbic. L'aigua potable, és a dir, convenientment tractada, filtrada i clorada, surt a 6 ptes. el metre cúbic.

La inspecció del canal i subsegüent distribució de l'aigua corre a càrrec de vuit guardes. La sèquia necessita una reforma total el projecte de la qual està en estudi. Modernament, l'obra de reforma més important que s'ha dut a terme és la construcció d'un sifó al terme de Sallent en substitució de l'anomenat pont del Vilar, l'aqüeducte més espectacular de la sèquia, el qual es va haver de deixar fora d'ús a causa de la subsidència del terreny provocada per les mines de potassa de Sallent.

Actualment s'estan acabant les obres d'un dipòsit-embassament a l'indret de l'Agulla (és a dir, al punt on les aigües entren al terme municipal de Manresa). Aquest dipòsit, d'una capacitat d'uns 200.000 metres cúbics, farà possible la reserva necessària a fi de dur a terme les eventuals reformes que exigeix el canal (6).

Com que Manresa està situada a la vora del riu Cardener, ens podem preguntar per què es va recórrer a un riu més llunyà, el Llobregat, quan calgué cercar-ne les aigües. Podem trobar l'explicació si tenim en compte que el Cardener passa relativament encaixonat cosa que dificulta la construcció d'un bon canal. D'altra banda, el riu Llobregat manté un cabal considerablement superior al del riu Cardener cosa que assegura, fins

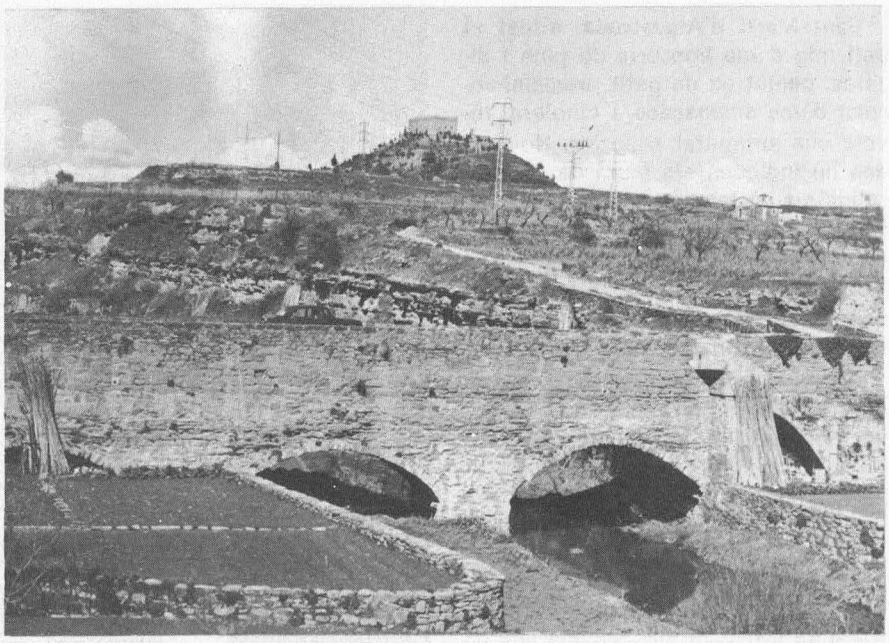

foto: R. Canals

i tot a l'estiu, una quantitat d'aigua relativament important (7).

La lectura o un simple cop d'ull dels diversos documents antics en els quals es descriuen les vicissituds angoixants per les quals ha passat un poble fins que va aconseguir de satisfer les seves simples necessitats de tenir aigua per als seus camps, ens fan veure que la ingent paperassa, les instàncies, els plets, els embolics, les enveges, les injustícies, les coaccions, les venjances, les morts, les intervencions de notaris, advocats i procuradors, etc., no són cosa d'avui sinó també d'ahir i, segurament, del demà. Tal com va tot, no sembla que, en aquest aspecte, el món hagi de canviar, ni que la nostra vida, que esdevé certament diferent, hagi de ser ni millor ni pitjor.

Notes

(1) **La cèquia de Manresa,** de Joaquim Serret i Arbós, 1906.

(2) Manresa ja era ciutat. «Civitates Minorisae», consta a l'autorització del rei, a la qual es fa referència seguidament.

(3) Hi trobem diferències notables confrontant les dades amb el llibre de Joaquim Serret quan cita Eduardo Támaro en el seu llibre **Monografía de la Seo Manresana,** 1883, obra de la qual extreu moltes dades tècniques.

(4) **Reglamento para el Gobierno y Administración de la Acequia de Manresa,** 1882.

(5) **Reglamento de la Junta de Aguas Potables según acuerdos de las Juntas Generales de abril de 1871, octubre de 1872 y octubre de 1921.**

(6) Informació amablement subministrada pel senyor Josep M. Vives Llambí, secretari i director de les Juntes de la Sèquia i Aigües Potables de Manresa.

(7) **El món rural a Catalunya,** de Joan Vilà i Valentí, 1973.

Unes sepultures olerdolanes a Aiguafreda de Dalt

per **Frederic Bosch i Marta Prat**

Sant Martí d'Aiguafreda, situat al bell mig d'una boscúria de pins i alzines, penjat en un petit precipici vorejat d'una amenaçadora cinglera, revela una antiguitat superior. No sols ens ho indiquen els murs de l'edifici religiós sinó també l'existència d'una bonica gruta funerària que es conserva al peu dels fonaments.

Aquesta gruta és posseïdora d'unes interessants tombes de les quals intentem fer un estudi.

Abans que tot, cal fer un breu resum d'història per poder-ho relacionar amb els fets arquitectònics.

foto: Anna Borbonet

Història d'Aiguafreda de Dalt

L'antiga parròquia de Sant Martí d'Aiguafreda o del Congost (Aiguafreda de Dalt), té uns orígens que es poden remuntar als primers segles de la Reconquesta Cristiana de Catalunya. Consta documentalment que a mitjans del segle IV era ja bastit aquest temple, pertanyent a la casa comtal de Barcelona. A finals del mateix segle integrant la dotació feta al monestir de Sant Joan de les Abadesses. L'any 99 és consagrat solemnement pel bisbe de Vic, Godmar, a requeriment de l'abadessa Emma de Sant Joan, filla del comte Guifré el Pilós.

L'acta de consagració d'aquesta església és un dels documents autèntics més antics del comtat de Barcelona (1) i representa una veritable partida de naixement de tots aquests entorns, ja que dóna una relació de poblats i masies que formen part de la dotació de l'església, i descobreix el procés de repoblació de l'alta vall del Congost.

Al cap d'uns segles, el temple, restaurat dels desperfectes soferts amb els temps, és consagrat de nou pel bisbe ausetà Arnau, amb gran concurrència de fidels. És en aquesta acta de consagració on queda demarcada l'extensió de trenta passes per a cementiri entorn del temple i la dependència del temple envers la mitra de Vic.

D'aquest temple consagrat en resten la nau del temple actual i algun altre element arquitectònic.

Fins a 1936 i des de principis del segle XVII es venerava al temple la imatge del Sant Crist d'Aiguafreda, escultura barroca inspiradora de profunda pietat. Destrossada durant les jornades del juliol de 1936, va ésser reconstituïda de nou i va tornar a ésser venerada cada segon diumenge de setembre i el dia de l'Ascensió del Senyor, amb pietós i popular romiatge. Encara que la celebració té lloc en el marc descarnat de la capella buida, malmesa i solitària, s'acorda plenament amb l'austeritat i gravetat de la Santa Imatge i amb l'hora angoixosa que travessa el nostre món.

Vista actual, de l'antiga parròquia de Sant Martí d'Aiguafreda o Aiguafreda de Dalt. ◀

Arquitectura funerària: dades per al seu estudi (2)

En l'alta Edat Mitjana els enterraments a l'interior de les esglésies eren rars. Els cementiris en aquesta època i durant molt de temps van estar situats al voltant de les esglésies. En moltes actes de consagració i dotació d'esglésies apareix assenyalada l'extensió de trenta passes al costat del temple com a lloc destinat a fossar. Algunes vegades, poques, hom assenyala seixanta passes.

Era una àrea fitada amb creus de pedra o de ferro. Aquesta àrea anomenada sagrera i més endavant cellera (i també trenta passes) era un lloc inviolable, posat sota protecció eclesiàstica i serví, a més, per a salvaguardar la vida i per a dipositar-hi productes de la terra i objectes preciosos. Els dipòsits així constituïts formant renglera es deien sagraris.

Llocs i formes d'enterrament

Des de temps antic l'atri de les esglésies fou utilitzat com a lloc d'enterrament. Alguns monestirs eran indrets habituals d'enterrament per als personatges assenyalats. En aquests monestirs, els llocs preferits per a la sepultura eren l'atri i els claustres, les immediacions del portal, l'absis i l'interior de l'església.

En els cementiris en lloc terrós, els cadàvers eren posats en sepulcres sota terra, dins sarcòfags de pedra, o en caixes fetes de lloses o de taules planes.

Els sarcòfags més antics són senzills i rectangulars, coberts amb una llosa, i són llisos o amb unes acroteres (3) als extrems. A dins hi ha el lloc per al cadàver, en forma de silueta humana com és usual en les sepultures antropomorfes buidades en la pedra.

Quan el cementiri era en un lloc rocós hom buidava la pedra donant al clot la forma del cadàver, vorejada d'un rebaix per tal d'ajustar-hi la llosa que el cobria. Les formes d'aquests buits són molt variedades, sovint detallen la forma del cap.

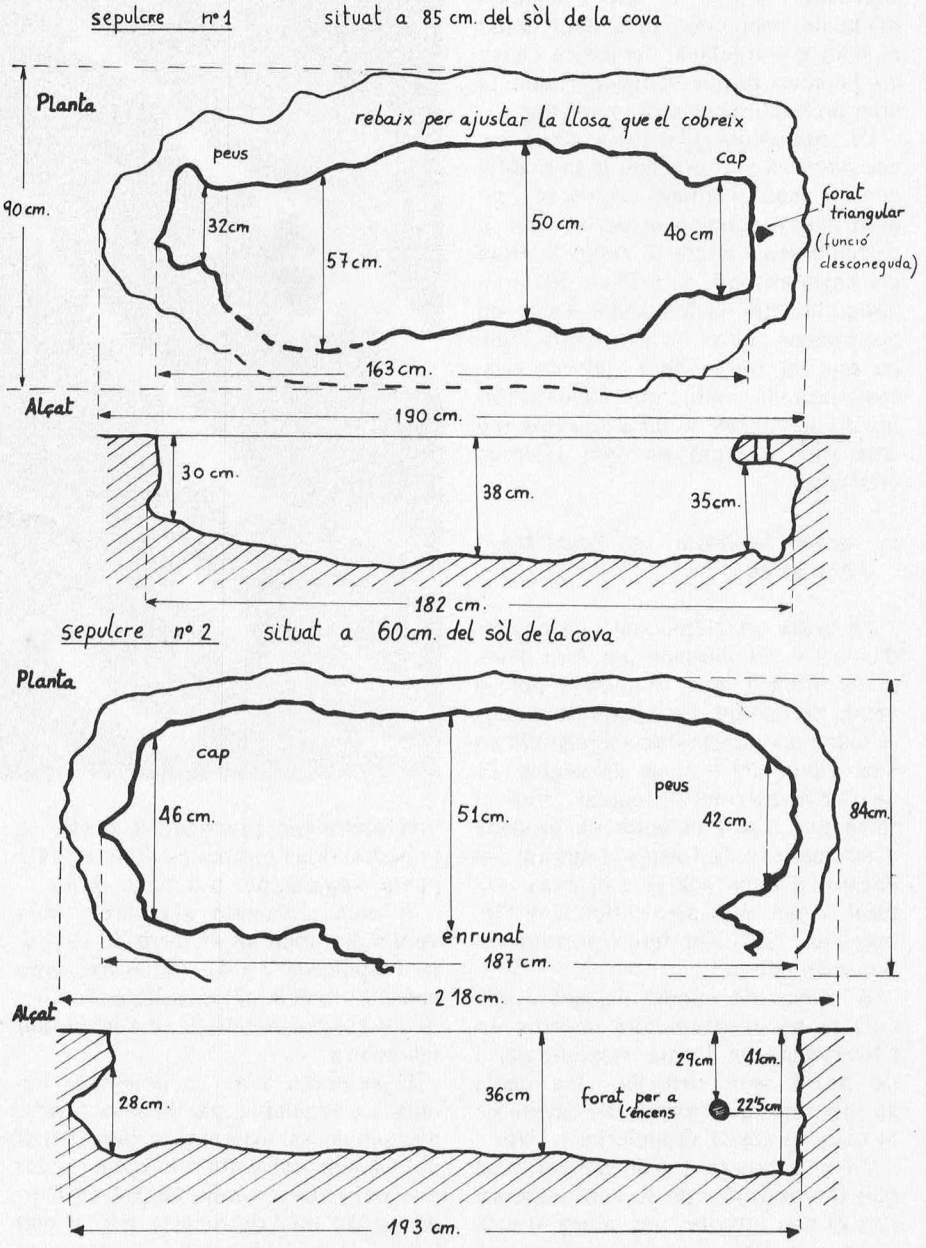

El sepulcre núm. 3, un dels més bonics, s'assembla per la seva forma als de Sant Martí del Canigó. ▼

Sepulcres així han estat trobats en nombrosos indrets de Catalunya. Un dels llocs on n'han aparegut més i en condicions més interessants és a Olèrdola, i d'aquí ve que a aquesta mena de sepulcres se'ls hagi donat el nom d'olerdolans. També, a causa de la seva forma humana, reben el nom de sepultures antropomorfes.

La cronologia d'aquests tipus de sepucres és poc precisa, ja que abracen un espai d'alguns segles (4). En gran part pertanyen al període de la reconquesta i molts al segle X. Hom els havia atribuït, de primer, una gran antiguitat que es feia pujar a l'època pre-romana, però ha prevalgut l'opinó que es tracta de sepulcres cristians perquè sembla que aquesta forma de sepulcres en llocs rocosos fou d'ús molt corrent en tota l'Europa cristiana.

La gruta funerària de Sant Martí d'Aiguafreda

La gruta consisteix en una cavitat d'uns 9 m de llargada per 4 m d'amplada situada sota el temple per la banda de ponent. Està constituïda per la tosca que les aigües abundants han anat dipositant a còpia de segles. És de perímetre molt irregular, amb el terra poc pla, i la volta és brodada d'estalactites. Té l'entrada natural pel bassiot d'aigua adjunt a la casa rectoral, i com que això dificultava l'ingrés, en 1920 s'hi feren portells en lloc més adient.

A la part de migdia d'aquesta edícula hi ha dues cavitats obertes artificialment de forma semicircular i de perfil molt irregular, les quals abriguen sengles sepulcres cavats en la mateixa tosca (sepulcres 1 i 2).

En el sepulcre 1 s'hi veu un forat que travessa des de la vora superior fins al seu interior, per sobre el cap, forat que ben possiblement tingué l'altre sepulcre i del qual no tenim prou dades per a saber-ne la utilitat.

Al sepulcre 2 hi ha un forat intern. D'aquest, en podem afirmar que posseïa una utilitat bastant notable com veurem més endavant.

A la dreta de cada una de les cavitats apareixen practicades també, a la pedra, dues petites cavitats fetes a posta, sembla, per a tenir un llum.

A més d'aquests sepulcres, se'n veuen dos més en el terra de la gruta (sepulcres 3 i 4). Estan excavats sobre el mateix sòl envoltats d'un petit rebaix per a retenir una llosa que les cobria.

El sepulcre 3 és un dels més bonics, i s'assembla, per la seva forma, als sepulcres existents a Sant Martí del Canigó, excavats a la roca, es diu que pel mateix comte Guifré de Cerdanya. Té un bon recolze per al cap i pren formidablement la forma d'un home d'estatura elevada.

El sepulcre 4 està plenament erosionat a la part final, a causa dels escolaments de l'aigua que cau del sostre.

Havent estat estudiats per mossèn Gudiol en 1920, s'arribà a la conclusió que ja havien estat violats, i que les del terra feien efecte d'una superposició d'enterraments, els darrers dels quals podien ésser bastant moderns, encara que al fons i acompanyant les restes primitives aparegueren fragments d'atuells fets de terra grollera.

La tan notable semblança d'aquestes tombes amb les antigues cavitats característiques dels cementiris subterranis i catacumbes cristianes de Roma, feia suposar que la cova d'Aiguafreda era d'una antiguitat no corrent i possiblement de tradició romano-cristiana.

Els dos forats que presenten les dues primeres tombes podien haver fet referència a la pràctica, anterior al segle XII, de collocar encens beneït acompanyant els cadàvers.

Els fragments ceràmics ensopegats en un altre dels sepulcres, podien ha-

ver fet referència a vasos per a contenir foc. Tot això es pot fer servir d'indici per a suposar que la gruta era aprofitada per a servir de lloc d'enterrament en una època que perdurava la tradició romano-cristiana, època que és possible que sigui la de la dominació visigòtica sobre el nostre país. (5) Posteriorment, aquesta cova degué servir diferents vegades de lloc de sepeli, probablement encara durant el segle XVI.

Altres tombes i troballes

Nous vestigis funeraris d'època també ben antiga apareixen encara entorn del temple. És mossèn Gudiol i el Centre Excursionista de Vic, els qui ens en donen els detalls.

L'any 1917, per tal de treure la humitat del temple, es féu rebaixar el terreny de la part de llevant. A uns cinc pams de fondària es veieren unes lloses i sota d'elles esquelets humans.

Més endins, la terra era encara remoguda i la constituïa la desferra del temple. A deu o dotze pams de fondària aparegueren noves tombes de lloses, amb la particularitat d'haver-hi sobre la tapa una capa de carbons, cosa de mig pam de gruix.

Obertes aquestes tombes quadrangulars, hi aparegué un bon gruix de terra morenca que tapava la calavera humana sense cap més particularitat que la de tenir els ossos en molt mal estat. Sota d'aquestes tombes sortiren en gran abundància trossos de teula plana amb llavi o revora del tot iguals a la tègula romana, amb unes ratlles a la cara superior a manera de creuera de sant Andreu.

En tirar avall la «cata», quan s'era ja a 15 pams de profunditat, començaren a venir gran nombre de trossos d'atuells, fets de terra negrosa que en ésser tocats s'esmicolaven deixant les mans llaurades d'or, sens dubte de mica. Entre les troballes darreres s'hi van reconèixer vasos en forma d'olles, de terra fosca molt mal cuits, i sota d'aquesta ceràmica aparegué encara una altra tomba de lloses, de planta no plana, sinó més ai-

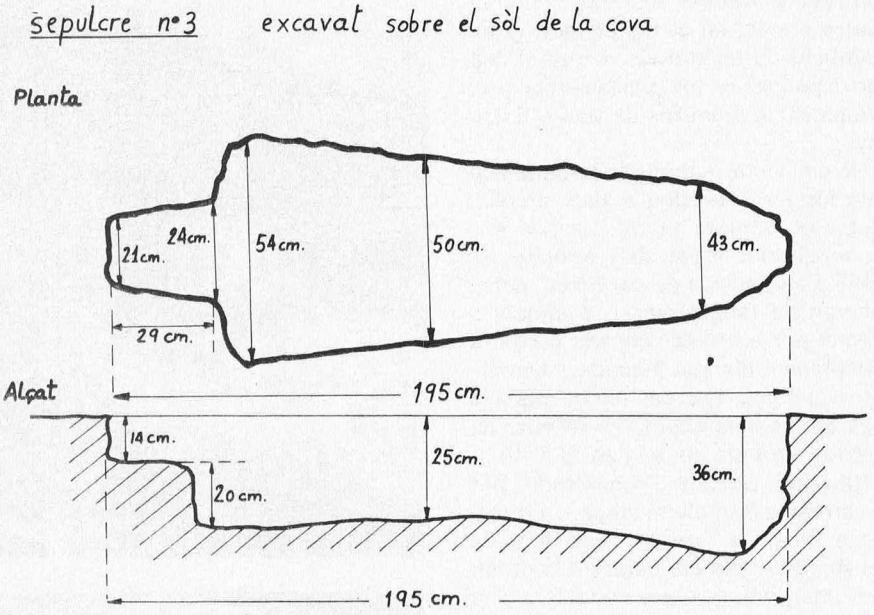

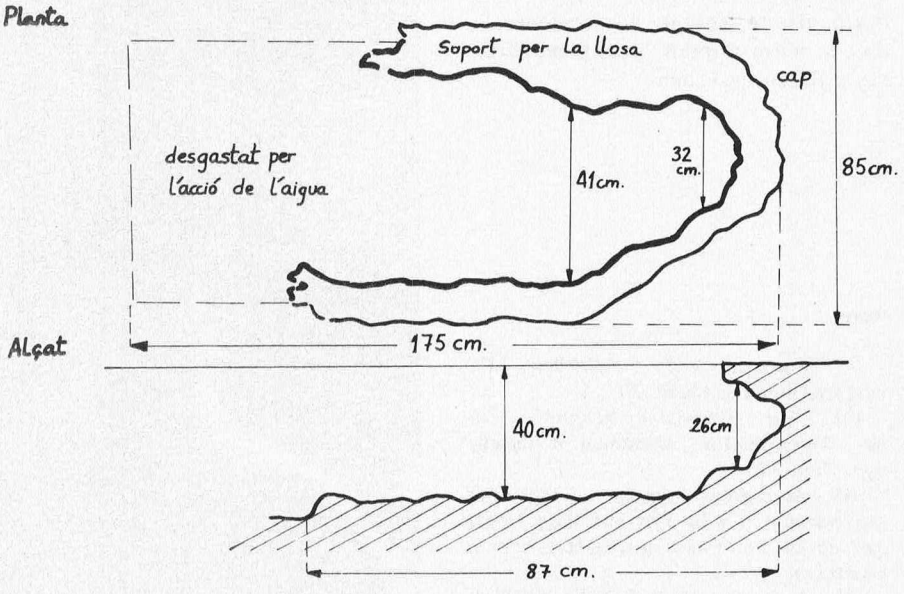

Detall del cap del sepulcre núm. 2. ▼

El sepulcre núm. 4 està completament erosionat a causa dels escolaments d'aigua. ▼▼

xecada al cap i als peus del cadàver que no pas a la part mitjana, amb pedra corbada al cap i com un puntal a l'entrecuix. Aquest sepulcre contenia quatre cranis, un al tester molt gran, quafilicat de monstruós, i tres al lloc corresponent al pit, pertanyents probablement a criatures de deu o dotze anys.

Havent estat estudiada la ceràmica anterior i refets alguns dels atuells, tenint en compte el fet, no pas rar, de sepultures al peu dels temples romànics amb vasos de ceràmica, generalment de fang ordinari, destinats a fogons per a cremar encens o com a receptacles d'aigua beneïda, l'esmentat arqueòleg fou del parer que els més antics dels sepulcres referits es podrien atribuir als segles IX i XII.

Itinerari: Sortint d'Aiguafreda, per la carretera Barcelona-Ribes, en direcció a Ribes, a l'indret de la font de les Acàcies, que cal deixar a la dreta, surt una pista que ens porta fins a la Llobeta i continua cap a Aiguafreda de Dalt. També s'hi podria anar seguint la pista que comença a prop de la font dels Enamorats, no gaire lluny d'Aiguafreda, seguint la carretera indicada anteriorment, també en direcció a Ribes de Freser.

Notes

(1) Francesc Valls i Taberner. **Miscelánea Rubió y Lluch.** Vol. I.

(2) Puig i Cadafalch, Falguera i Goday. **L'arquitectura romànica a Catalunya.** Tom III.

(3) Acroteres: sòcols o pedestals als extrems o a la part alta d'un frontó que sosté un ornament (estàtua, gerro, etcètera).

(4) J. Botet i Sisó. **Estudio sobre la antigüedad de algunas sepulturas talladas en la roca.** «Revista de Gerona». Vol. XIII. Any 1889.

(5) Butlletins CEVIC, núms. XXXV i XXXVII. **Una excursió a Aiguafreda de Dalt.**

En el centenari de mossèn Norbert Font i Sagué

per **Concepció Sellés i Quintana i Josep M. Cervelló i Torrella**

L'any 1974 ha estat, entre altres moltes coses, un any de commemoracions i aniversaris. Avui voldríem recordar, en la figura d'un home del nostre Centre, una època i el naixement d'una nova ciència entre nosaltres: l'espeleologia.

Del Centre Excursionista de Catalunya, proper ja a complir el seu centenari, es podría dir com del C. de F. Barcelona, que és alguna cosa més que un club, o almenys això hauria d'ésser si ens llegim els propòsits dels seus fundadors i si seguim la trajectòria dels homes del Centre i de tot el nostre excursionisme des dels seus inicis, l'any 1876.

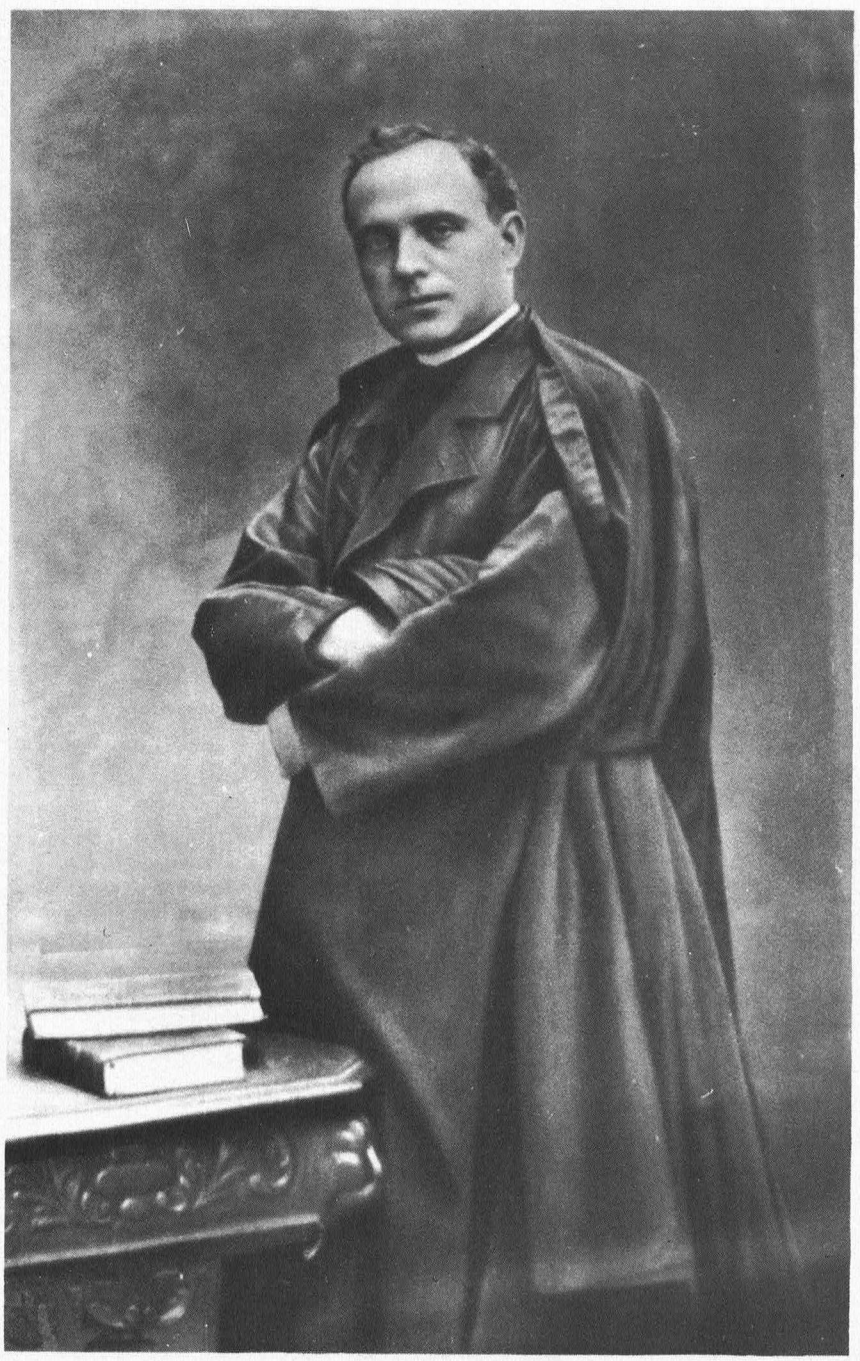

El fenomen més important i transcendental del segle XIX a la nostra terra és, sens dubte, el de la Renaixença. El fenomen de la Renaixença té arrels fondes que volen retrobar altre cop el país; hi ha qui el cerca als llibres, al passat històric, i altres a la realitat viva: als homes, als pobles i en el contacte amb la natura. Així neix el nostre excursionisme, aviat farà cent anys, com a força regeneradora molt lligada a tot el moviment de la Renaixença política i cultural, fill de les seves causes i esperances i part molt important en tot aquell redreçament collectiu superador de més d'un segle de foscor. Aquest origen de l'excursionisme català, ben distint del d'altres països europeus, només es pot explicar per tot el procés històric català. Tota una generació es llença a la descoberta, al coneixement de la realitat del País en totes les seves facetes: la història, l'art, la geografia, les ciències naturals, i tota la nostra cultura en general reben una gran embranzida.

Un d'aquells homes fou Norbert Font i Sagué, nascut a Barcelona el 17 de setembre de 1874, geòleg, introductor de l'espeleologia científica a Catalunya i a tota la península, escriptor, literat, historiador...

En ella, s'ha dit, es fonen geologia i catalanisme en un mateix ideal: conèixer el país per servir-lo.

La seva obra

Les seves inquietuds intellectuals comencen essent ell molt jove; des dels setze anys ja es coneixen escrits seus als periòdics «La Comarca del Noya», «Les quarte barres», i «Lo Sometent»; més endavant la seva collaboració és més regular, especialment a «La Veu de Catalunya» a partir de 1893. El 1894 publica el seu **Estudi sobre el Regionalisme.** Els seus escrits polítics d'exaltació patriòtica alternen amb els literaris i s'insinua cada cop més el seu interès pels temes científics, que acaba-

Creu de terme d'Ulldecona, segons un dibuix de mossèn Font i Sagué. ▼

ran essent els predominants. El mateix 1894, essent encara estudiant de capellà, un treball seu sobre les creus de terme, que manà plantar Jaume I pels camins de Catalunya, és premiat pels Jocs Florals. Amb el títol **Les Creus de Pedra de Catalunya** dòna una conferència el 19 de maig al Centre Excursionista. Aquell mateix any, a l'octubre, al butlletí de la nostra entitat trobem entre els socis entrants, apartat residents, el seu nom: Norbert Font i Sagué. Avui el seu retrat penja entre altres recordats consocis a la sala d'actes del carrer Paradís.

Deixeble del doctor Almera, s'inicia en els estudis geològics i col·labora amb ell confeccionant un mapa geològic encarregat per la Diputació. Les seves activitats literàries segueixen i rep nous premis als Jocs Florals, per uns treballs i uns poemes i per un **Estudi sobre el caràcter del poble català en ses manifestacions: literària, artística i intellectual.** Publica a «La Renaixença» articles com «M. Martel i l'espeleologia» i «L'espeleologia a Catalunya». L'any 1897 és premiat un altre cop, als Jocs Florals, per una de les seves obres més importants, com és la **Determinació de les comarques naturals e històriques de Catalunya,** primer estudi de cadascuna de les comarques catalanes en particular, acompanyat d'un mapa escala 1/500.000 amb la divisió comarcal, que diposita a la biblioteca del C.E.C., obra que malgrat la joventut de l'autor, sorprèn pels seus coneixements i la seva tècnica geogràfica.

El 1899 es publica la primera edició de la seva **Història de Catalunya,** posteriorment reeditada el 1907, i que pretén, amb èxit, ser un manual o resum didàctic a l'abast i que és emprat com a llibre de text en algunes escoles. El 1905 publica el volum **Curs de geologia dinàmica i estratigràfica aplicat a Catalunya,** resum de les lliçons que dóna al CEC sota els auspicis dels Estudis Universitaris Catalans. És designat membre de la Junta de Ciències Naturals de l'Ajuntament de Barcelona i passa a tenir cura de la conservació i creació dels museus situats al parc de la Ciutadella i comença a col·laborar al butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural. El 1909 inicia un estudi sobre la Hidrologia de Catalunya. El 1910, lliurat a aquesta tasca a la comarca d'Osona, arreplega un tifus que el porta a la mort. Traspassa a Barcelona el 19 d'abril de 1910 a l'edat de 35 anys. A la seva mort, segons el recull bibliogràfic del seu deixeble Faura i Sans, havia escrit uns 250 treballs entre articles i lli-

Mapa amb la divisió comarcal que acompanyava el treball "Determinació de les comarques naturals e històriques de Catalunya", de l'any 1897. Amb les línies de punts s'indica l'actual divisió comarcal, segons la Ponència de la Divisió Territorial.

▼

bres publicats, a més de 7 d'inèdits i 8 en projecte, escrits en un espai d'uns vint anys.

Font i Sagué i l'espeleologia catalana

Des de començaments de segle són freqüents les notícies d'explora-cions subterrànies. El pare Gerard Joana (1769-1841), monjo de Montserrat i doctor en farmàcia, recorregué tota la muntanya herboritzant-la i explorà les coves de Collbató que ja eren conegudes, i així mateix ja dóna referències de l'avenc dels Pouetons de les Agulles i d'altres avencs montserratins en un manuscrit redactat cap a l'any 1801. També ja tenim referències de l'exploració de les coves d'Artà a Mallorca l'any 1811 que per les inscripcions que s'hi trobaren ja eren conegudes des d'abans de 1650. Víctor Balaguer en la tercera edició publicada el 1852 del seu llibre **Monserrate,** inclou al final un relat de l'expedició a les coves de Coll-

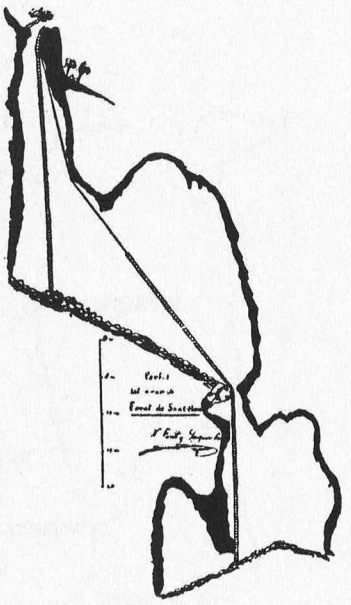

Secció de l'avenc de Sant Hou, de la Geografia General de Catalunya, de Carreras Candi, explorat per primer cop per mossèn Font i Sagué. ▼

bató que pel març d'aquell any va fer en companyia d'altres literats, poetes i pintors romàntics. En la narració assenyala que trobaren inscripcions a les parets de la cova, i que les més antigues de totes eren: «B. de Cortada en 1551», «J. Rodaló any 1583», i «los monjos de Montserrat, 1654». El 1857, Llobet i Valldossera explora l'avenc del Castellet que ell anomena coves del comte de Sentmenat. Altres cites són les de Cassià del Prado (1864) i les dels inicis de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques fundada el 1876.

Des del primer moment al Butlletí de l'Associació consten ressenyes que assenyalen l'interès dels seus primers membres per les coves i els avencs. Una de les primeres excursions oficials de la naixent entitat és al turó de Montcada, el 4 de febrer de 1877, on visiten la cova de Na Guilleuma els consocis peoners del nostre excursionisme: Josep Fiter, Ramon Arabia, Eudald Canibell, Marçal Ambròs i Cèsar August Torras. Els seus noms els trobem més tard a les Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques donant notícies de noves excursions: Canibell a les escletxes del Papiol (1877), C. A. Torras a Argentona (1878), Ramon Arabia a Sant Llorenç del Munt...

El 1879 es fa una excursió collectiva a Sant Llorenç i a les coves de Mura, els dies 31 de maig i 1 i 2 de juny, amb l'objecte de visitar les coves i d'herboritzacio d'aquelles muntanyes. Es visiten la cova del Drac, els Obis i la cova Simanya i després de fer nit a la Mata, el dia 2 de juny visiten les coves de Mura. El mateix any es visiten les coves de Sant Miquel del Fai. El 1880, Cels Gomis visita l'avenc de Sant Pere dels Grecs a Oliete (Terol), cavitat vertical de 114 m de fondària amb un gran llac al fons. Es publiquen al butlletí els resultats d'una estada a Mallorca visitant les coves d'Artà i del Drac que havia estat explorada per primera vegada feia dos anys i es fa un tiratge a part del pla de les coves d'Artà amb una petita descripció. Els anys següents es tenen notícies d'explo-

racions a les coves de Ribes, Montgrony, la vall de Benasc, Sant Llorenç del Munt i castell d'Eramprunyà. El 1885 l'Associació visita les coves de la Fou de Bor a la Cerdanya, i el 1890 Ramon Arabia publica al butlletí un treball sobre el riu subterrani de Bramabiau, traduït d'A. E. Martel, peoner a França de la moderna espeleologia i soci delegat a París de l'Associació d'Excursions Catalana.

Cada cop són més freqüents les referències d'avencs i coves als articles d'excursionisme de l'època. El 1891 es descobreixen les coves de l'Ordal i pel maig són visitades per socis del Centre. Al periòdic «La Comarca del Noya» apareix amb el títol «Una excursió a la Cova del Ordal» el primer article espeleològic d'un noi de disset anys anomenat Norbert Font i Sagué. El 1892, Josep Castellanos escriu al Butlletí sobre les coves de l'Ordal o del Maset del Lladoner («Excursions per la costa de ponent i per lo Panadès»). L'any 1894, l'any d'entrada d'en Font i Sagué al Centre, Lluís Marià Vidal dóna a conèixer al Butlletí del mes d'abril les seves exploracions per la serra de Montroig: cova de la Monja, del Lladre, de l'Escaleta, del Tabaco i del Sastre, per la serra de Blancafort i pel pas de Terradets («Les coves prehistòriques de la província de Lleida», Butlletí CEC 1894, abril, pp. 82-108). Així mateix el prevere Joan Segura visita la cova de Vall de Serbes (Pla d'Ancosa) l'octubre de 1894, hi fa excavacions i hi troba restes de ceràmica i ossos prehistòrics.

Arribem així a un any decisiu en la vida de Font i Sagué i, alhora, per a l'espeleologia catalana; 1896.

El 1896 marca l'inici al CEC i a Catalunya de l'interès per l'espeleologia científica. El CEC obre una enquesta per a la localització d'avencs i coves arreu de les comarques del Principat mitjançant un INTERROGATORI «encaminat —com diu Pere Alsius i Torrent, soci delegat a Banyoles, al Butlletí— á recullir abundants y profitoses notícies sobre les cavernes y llacs, rius y torrents naturals subterrànis, qu'és lo qu'en tecnicisme modern s'entén per espeleologia».

Aquest mateix any apareix al Butlletí l'exploració de Martel a l'avenc de Padirac (Occitània) extractada per Cels Gomis, i Pau Teixidor, el mes de maig, dóna notícia de la prehistòrica cova Fonda de Salomó.

Sota l'impuls del nou president del CEC, Lluís Marià Vidal, eminent geòleg, el Centre emprèn la tasca de coneixement del nostre subsòl.

Coincidint amb totes aquestes activitats, E. Martel parla amb Artur Osona del seu interès d'estudiar les coves de Mallorca. El Centre li organitza la rebuda. El dia 16 de setembre, a la tornada de les Illes, una comissió li dóna la benvinguda al moll de Barcelona. El mateix dia Martel i el seu company Lluís Armaud visiten els locals del Centre, la Catedral, l'Ajuntament i el palau de la Generalitat. Els següents dies exploren les coves del Salitre a Collbató i pugen a Montserrat acompanyats per A. Osona i J. Castellanos. Dies més tard, es traslladen a la Cerdanya on visiten la cova de la Fou de Bor. En aquesta ocasió els acompanya, entre altres, l'aleshores seminarista, Norbert Font i Sagué, el qual, acabades

Facsimil de la primera pàgina de la conferència de mossèn Font i Sagué, sobre la teoria de la Font d'Armena, publicada al butlleti del Centre Excursionista de Catalunya del mes d'octubre de 1898. ▼

les exploracions els deixa a la frontera de la Guingueta. Aquest contacte amb el pare de l'espeleologia científica fou decisiu per a Font i Sagué que es llença definitivament a la tasca de descoberta i coneixement del món subterrani.

A començaments de 1897 Font i Sagué comença a publicar al Butlletí el seu «Catalech espeleologich de Catalunya», prosseguint els iniciats per Cassià del Prado i Puig i Larraz, ampliant-lo amb dades recollides per les seves recerques i pels resultats de l'Interrogatori del CEC. Durant tot l'any va publicant la llista d'avencs i coves d'aquest catàleg on finalment s'apleguen tres-centes trenta-tres cavitats. Tot això fou el resultat de molts treballs de recerca sistemàtica i marca el naixement de l'activitat espeleològica científica a Catalunya i a tota la península. Abans podem trobar nombroses referències d'exploracions subterrànies esporàdiques però no és fins Font i Sagué que l'espeleologia comença a ésser una activitat regular ensems esportiva i científica.

Comença l'època de les seves campanyes metòdiques pels massissos de les comarques catalanes, que eren seguides amb curiositat pels habitants de les rodalies que acostumaven a acompanyar-lo fins a la mateixa boca dels avencs per veure'l davallar-hi. En poc temps Font i Sagué, el «clergue dels avencs», arribà a ser una figura popular i els seus estudis gaudien d'interès.

En el mateix 1897 ja fa una sèrie de prospeccions preliminars per Garraf i l'Ordal. Les seves arriscades exploracions amb mitjans rudimentaris a les cavitats més pregones del massís pertanyen a aquesta època. Acompanyat per Pagès i Rueda i Maspons Camarasa exploren el terme de Bigues i els cingles de Bertí on estudien l'origen de l'Avencó i les Barbotes. Torna a les muntanyes de Vallirana a prosseguir les seves exploracions i realitza la proesa de davallar a l'avenc de Can Sadurní (—75 m) amb l'únic ajut d'una corda, davant la inquietud dels esglaiats Lluís Maria Vidal, els germans Maspons i Josep Mas que hi collaboraren despenjant-lo i hissant-lo per la corda. Més endavant realitzà amb millor material (escales de corda i cable, casc de bomber i telèfon) i amb la companyia del pouataire de Begues, Ferret, les exploracions dels avencs més grans de Garraf: avenc del Bruc (fins a 100 m), la Ferla (fins a 100 m), l'Esquerrà... També visità el Pla d'Ardenya en què destacà la importància dels nombrosos embornals com a collectors de la font d'Armena i inicia així els estudis que el portaran a la seva famosa «Teoria de la font d'Armena» que publica l'any 1898 al Butlletí. Arriba a la conclusió que «la font d'Armena té son origen en el Pla de Begues y està alimentada tam-

BUTLLETÍ DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA

ANY VIII OCTUBRE N.º 45

UN DESCOBRIMENT ESPELEOLÒGICH (1)

(Teoria de la Font d'Armena)

Senyors:

El descobriment espeleològich de que avuy vinch a parlarvos no és d'aquells que recreen la fantasia solament: molt al contrari, és un resultat positiu y beneficiós y una demostració de lo molt que pot fer la nova ciencia espeleològica a Catalunya, qual subsol pot dirse que encara és verge.

Abans d'entrar de ple en l'estudi de les causes y fenòmens que motivaren el descobriment, fem historia. Als 27 de Juny de 1897 me trobava a Vallirana després d'haver passat quatre dies recorrent els voltants de Begues y Oleseta de Bonesvalls ab lo fi de sondejar tots los avenchs y estudiar la manera d'explorarlos. D'aquest modo, deya jo, tindriem molt camí adelantat per quan lo Centre Excursionista possehís lo material necessari pera fer semblants exploracions.

Després d'haver trobat unes profunditats tant esgarrifoses com les dels avenchs de la Ferla (106 m.) y del Bruch (95 m.), tinch de confessar que no'm creya trobar a Valli-

(1) Conferencia donada'l dia 30 de Desembre de 1897.

20

Croquis explicatiu de la teoria de la Font d'Armera, de mossèn Font i Sagué, publicat al Butlletí del CEC del mes d'octubre de 1898. ▼

Secció de l'avenc del Bruc, de la Geografia de Catalunya de Carreras Candi, explorat per mossèn Font i Sagué. ▼▼

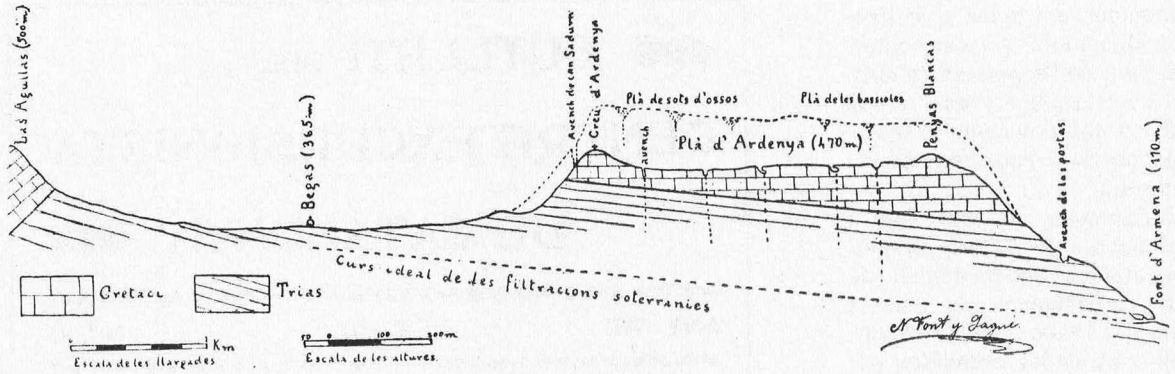

bé per les filtracions del Pla de les Bassioles, Pla de Sots d'Ossos y especialment del Pla d'Ardenya».

El mateix any de 1898 publica a la revista francesa «Spelunca», que dirigia Martel, un article amb el títol de «La spéleòlogie en Catalonge» (Spelunca, T. IV, n.° 14, p. 84, París, 1898).

Els resultats de les campanyes pel massís de Garraf fa que ploguin les invitacions al nostre clergue per a visitar les comarques catalanes a la recerca d'una segona Ferla. Acceptant la dels delegats Pius Sedó de Bellmunt (Priorat) i la de Pau Teixidor de Rodonyà, marxa cap a aquelles contrades amb un equip espeleològic reduït a 60 m d'escales de corda. Aquesta campanya de l'any 1899 pel Priorat, les Muntanyes de Prades i les Serres del Gaià és, segons ens diu ell mateix, molt profitosa en els aspectes geològic i arqueològic, i en la descripció que en fa al Butlletí s'estén «en descripcions y consideracions geològiques, espeleològiques, y ara ab molt més motiu que may, gracies a la començada tasca d'estudiar separadament y baix tots conceptes les comarques naturals de la nostra Pàtria». La seva lectura ofereix detalls de la vegetació i del paisatge i acaba amb una nota sobre els mol·luscs recollits, dels quals descobreix fins i tot algunes espècies noves.

Font i Sagué mai no fou un científic d'erudició de minories. La seva ciència prenia un caire popular sense que perdés rigor intellectual. Les seves disquisicions científiques sempre eren recobertes de descripcions paisatgístiques, històriques i humanes que donaven vida i interès al relat i ajudaven a la popularització d'aquella ciència i d'aquell esperit que l'empenyien a la foscor dels avencs.

Les seves activitats eren seguides amb interès. Una de les vegades en què més es va veure l'expectació que produïen les arriscades exploracions del nostre clergue fou al Montgrony, quan davallà al forat del Sant Hou. Tan gran fou la gentada que s'hi aplegà que hi van haver de posar baranes per perill que els tafaners no s'atansessin massa a la boca de l'avenc. Eren moltes les llegendes de bruixes, mals esperits i dimonis que s'explicaven d'aquell forat i fins i tot es deia que era allà on el comte l'Arnau tenia el seu amagatall. Font i Sagué llençà una invocació als éssers infernals que, segons la gentada que, neguitosa, seguia els seus preparatius, no podia deixar de trobar-se i un cop llest començà a davallar per l'escala de corda i es va perdre en la tenebra als ulls de la gent, que al cap de set hores d'exploració el rebien amb entusiasme. Un altre avenc havia estat conquerit.

Així era Font i Sagué, al costat de la ciència, de la geologia, de la recollida sistemàtica d'insectes cavernícoles, hi ha l'aventura, la llegenda, el contacte viu amb la gent.

A la Universitat de Barcelona, on

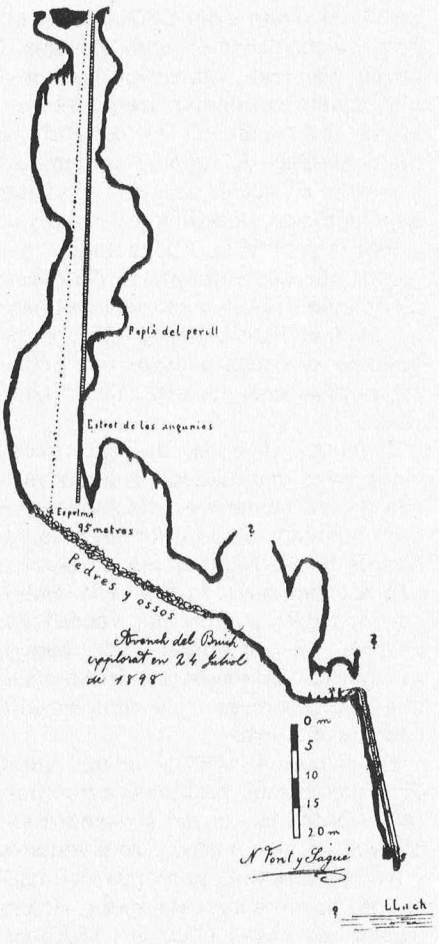

seguia la carrera de Ciències Naturals des del 1900, es llicencia el 1902, i més tard aconsegueix el doctorat. El mateix any de 1902 és comissionat pel marquès de Comillas per anar al Sàhara, a la península de Río de Oro, a estudiar el terreny i a intentar trobar-hi aigua potable, però Río de Oro és un desert sense gaire cosa més

Placa commemorativa dedicada pel GES del CMB a Norbert Font i Sagué, a la plaça de Barcelona que porta el seu nom.

que terra eixuta i la seva estada a terres africanes només és fructífera pels resultats de les seves observacions científiques que, dissortadament per als qui l'hi enviaren, no tenien utilitats pràctiques. Hi recollí fauna, plantes i restes arqueològiques d'interès. A diferents revistes aparegueren articles i a «La Veu de Catalunya» publicà, el 1904, els seus **Quadros del Sàhara.**

El seu afany per un excursionisme científic el fa organitzar amb l'ajut de Francesc Novellas uns cursos de Geologia Dinàmica i Estratigràfica al CEC que esdevenen càtedra dels Estudis Universitaris Catalans. El seu interès fa que tant les conferències teòriques com les excursions geològiques i espeleològiques tinguin una gran concurrència.

L'any 1906 es trallada a Cuenca i d'allà a Valdecabras on visita amb un guia la famosa Ciudad Encantada, aleshores desconeguda i menyspreada pels habitants de la comarca. «D'ella —diu Font i Sagué— tenia coneixement per les lleugeres notícies que'n dóna en Daniel Cortàzar en la Memòria geològica d'aquella província y per alguns mals gravats que allí's publiquen, però foren suficients per a revelar-me que's tractava d'un fenòmen o meravella excepcional que valia la pena d'ésser visitat y estudiat.» Així ho fa i els resultats són la divulgació i l'explicació geològica d'aquell fenomen natural.

El 1906 uns components de l'Aplec Catalanista, constituït el 1905, funden el Club Muntanyenc. Entre ells trobem noms d'alumnes de les classes de geologia que Font i Sagué donava al Centre Excursionista de Catalunya i d'altres que, abocats al món subterrani, seguiran l'empremta del qui els és mestre: Timoteu Colomines, Baltasar Sarradell, mossèn Marià Faura i Sans, Josep M. Co de Triola, Enric Morató, Eduard Vidal i Riba...

En els seus anys inicials la dedicació quasi exclusiva és l'espeleologia. Les primeres exploracions dirigides per Font i Sagué són exposades en el llibre **Sota Terra** l'any 1909, resum de les campanyes dels dos anys precedents amb les exploracions de les coves del Bolet (Mediona), avenc d'Ancosa, avenc d'en Roca (l'Ordal), avenc d'en Viumala, les coves del Balç de les Roquetes, l'avenc del Club (Sant Llorenç del Munt) i de l'avenc dels Pouetons de les Agulles (Montserrat). També hi ha un **Recull espeleològic de Catalunya** de Marià Faura i Sans on s'assenyalen 463 cavitats. Faura i Sans, capellà com Font i Sagué, serà a la mort d'aquest el seu més directe continuador i deixeble.

L'any 1908 sota l'impuls de Lluís Marià Vidal, Norbert Font i Sagué i Francesc Novellas i Roig és creada al CEC la secció de Geografia Física i Geologia. Una de les seves primeres tasques és una campanya d'higienització de les aigües. L'any 1909 publiquen una circular sobre la higienització de Catalunya: «Anem a empendre l'estudi hidrològic de Catalunya en ses relacions ab l'higiene, tasca colossal, realisada ja en alguns dels países que són els capdavanters de la civilisació». Comencen per la Plana de Vic. És allà on el nostre clergue es posa malalt a resultats d'una infecció, segons sembla produïda per les aigües que anava a higienitzar. Mor a Barcelona el 19 d'abril del 1910 a la prematura edat de 35 anys. A la seva mort deixa sentades ja les bases primordials perquè l'espeleologia arribi a tenir la difusió que aconsegueix amb els seus deixebles que, aplegats entorn del Centre Excursionista de Catalunya i el Club Muntanyenc, prosseguiran la tasca per ell iniciada. A ells i al mestre devem el coneixement subterrani de gran part de les muntanyes de la nostra terra.

La seva mort és molt sentida. Al CEC es fa un sessió necrològica i el Butlletí publica una nota dolorida:

«Mossèn Font era pera.l CEC quelcom més que un dels seus més actius y preclars consocis: Mossèn Font era d'aquells que constituïen, l'ànima, l'esperit d'aquesta associació formada y vigoritzada a impulsos d'aquells mateixos sentiments y actuacions que eren la característica de la manera de ser y obrar del company que avui plorem [...] Guiat pels nostres ideals de Patria y Ciencia, ell havia anat recorrent com ningú totes les contrades de la nostra terra, resseguint-la y estudiant-la desde.ls cims més enlairats de les nostres serres pirinenques fins els pregons abims dels nostres avencs, no petjats anteriorment per persona viventa alguna.»

Excursió al pic d'Aneto

per **Francesc Valls i Bach**

No fa gaires dies vaig creure d'interès per a la nostra revista «Muntanya», la confecció d'un article on es recopilessin totes les meves impressions recollides durant l'ascensió al pic d'Aneto portada a terme l'agost del 1956, any en què va tenir lloc la pujada i la implantació de la Mare de Déu del Pilar al cim.

La tria d'aquest tema, a part de disposar-ne d'un magnífic reportatge gràfic, motivat per haver anat en companyia del fotògraf Antoni Campañà i Bandranas, tenia per a mi dos motius més de gran importància.

El primer, haver-hi anat amb la que avui és la meva esposa, M. Rosa Campañà i Capella, i el segon, l'evocació de la memòria de Lluís Valls i Cascante, gran excursionista, gran enamorat de la muntanya, de les valls, dels cims, dels torrents, de les flors, dels ocells... Ell me n'havia parlat infinitat de vegades, d'aquesta excursió; tant és així, que quan anava caminant per aquells paisatges em sembla ja haver-hi estat, i el recordava quan em deia:

Què me'n dius, fill estimat
de la prada i la carena?
de la flor color esblaimat
i de l'església morena?

Què me'n dius del cant perdut,
ressonant per la clotada,
i dels marges de vellut,
i de la roca esmolada,
dels ocells i dels seus nius,
del ramat i de la jaça?

Del bri d'herba, què me'n dius
quan el mou el vent que passa?
Què me'n dius del clarejar,
quan encar hi ha brill d'estrelles
i del dolç remorejar,
de perdudes fontanelles?

Què me'n dius fill estimat,
de la nit en la boscúria,
passada prop del serrat,
en una bella planúria?

En tot no hi veus oh! fill meu
lo molt que ens estima Déu?

Vaig posar mans a l'obra i havent buscat en el racó dels records que existeix a totes les cases, vaig tenir la sort de trobar una ressenya íntima escrita per ell —pel meu pare— d'aquesta mateixa excursió que havia fet l'any 1929, és a dir, fa més de cinquanta anys. Com que crec que tindrà més interès aquesta que la que hagués pogut escriure jo, la transcric a continuació:

EXCURSIO AL PIC D'ANETO

Caríssims companys de muntanya: Després de la vostra amabilíssima invitació, en trobar-me avui al redós vostre, no és pas que vulga venir a donar-vos una conferència, en el sentit de la paraula. No, no: la meva petitesa no m'ho permetria pas; és per ço, que em limitaré a llegir-vos una ressenya íntima, una ressenya íntima, repetesc, de la nostra excursió, per tal d'esplaiar-me un xic amb la remembrança de les emocions passades per aquelles altes solituds, i mirar ensems de dur al vostre esperit una fresca alenada d'aquells cims encaputxats amb flor de neu, que ardits s'enfilen com si volguessin arribar a l'estelada... Mes abans vos prec, que foragitant-vos per una estoneta de ciutat i amb el lleuger vol de la imaginació vos transporteu a muntanya i així, en fitar vostre esguard en la pantalla, trobareu més vivent la visió, i així mes pobres paraules podran lliscar més dissimuladament una mica encobertes amb l'ajut del vostre gran entusiasme i devoció per l'alta serra.

Per assolir això, penseu en la muntanya, si no en conjunt, almenys en qualque cosa d'ella, per humil que siga, membreu, per exemple, si voleu...

La flor petita
la de l'alta solitud,
la flor ignorada
que és l'encant de l'encontrada.

La flor senzilla,
la flor riolera
que espurneja dolçament
perduda per la cinglera.

La flor rosada,
la flor morada
que en son calze serva bé
una gota de rosada.

La flor blavosa
que és tan graciosa
rumbejant aquell polsim
que en besar-la li deixa la boira
quan tramunta cap al cim.

La flor tranquil·la
que dóna tan bell encís,
al qui pot anar a esguardar-la
pel tou del glevatge llis.
Membreu-la, membreu-la...

Aquesta flor escaient
aquesta flor suau,
i veureu com de pensar-hi
quedareu sadolls de pau.

Doncs bé, ja ara, amb aquesta predisposició, i amb el cor amorosit pel record de la flor d'alta solitud, anem als dies de la nostra excursió: Fou el 15 de juny, diada del Corpus, fou aquell jorn en què la ginesta, la flor de sol, davalla de la serra per anar a embaumar alegrement els típics carrers de la Ciutat vella, l'escollit per nosaltres per emprendre nostra sospirada excursió; matinet, matinet, deixem la quietesa de la llar adormida, per a complir amb el jorn de festa, gaudint l'encant d'una missa matinal; després, lleugerament cap a l'estació, i d'allí amb el tren de les 6,20 sota un cel cobert deixem la Ciutat amb bitllet fins a Tàrrega on arribem pels volts de migdia. Seguidament, prenem nostres seients a l'auto que fa el servei de Tàrrega a Esterri, i sortim als pocs instants, dirigint-nos més tard a Artesa per dinar-hi amb força llestesa ja que hi resta uns 30 minuts escassos. Llavors, tot anant travessant pels pobles d'aquella comarcada, anem guanyant la serra de Comiols per a davallar ràpidament cap a Isona i la Pobla de Segur: entretant el cel seguia ennegrit devers on havíem d'endinsar-nos, la carrete-

"..les grans boirades llenegant arreu fan molt difícil al qui per primera vegada surt a la balconada del port..." ▼

ra anava esdevenint a cada revolt més llisquent de la pluja. Tant fou així, que en arribar al poble de Sort no volgué el xofer seguir avant fins a Esterri, i ens abonà la diferència per apaivagar nostres protestes, ja que amb el contratemps perdíem un dia. No podent avenir-nos a tòrcer nostre pla, contractem una tartana amb un animal a la llarga i a la dues de la matinada del dia 16 emprenem els 33 quilòmetres que ens restaven fins a Esterri on arribem mig caminant mig tartanejant a les 8 del matí, tot admirant l'engorjat que amb el riu bramulant pel fons ressegueix l'atrevida carretera a mig aire d'aquells afraus. Al cap d'una hora d'haver mig esmorzat i veient que les espesses boirades començaven a enviar-nos ses careses convertides en petits ruixims, decidim fer venir amb nosaltres un traginer amb cavalleria, per alleugerir-nos del pes de les motxilles i poder així, encar que abrigats amb els impermeables i capellines, caminar més descansadament per a guanyar el poblet de València d'Àneu, Hostal de baix, Hostal de dalt (metres 1610) refugi de depriment aspecte, on dinem, esvaint-se aquesta impressió amb el bon tracte i amb el ràpid i gustós dinar que ens serviren. Sens torbar-nos i altra volta amoixats per la persistent plugeta, seguim amunt, passant pel santuari de la Mare de Déu de les Ares i d'allí als pocs moments arribem al Pi de baix, molt respectat perquè en temps d'hivernada serveix de guia als qui han de travessar el port de la Bonaigua. Nosaltres, sens descoratjar-nos, després d'una curta parada davall de sa espessa brancada, de bell nou seguim enlairant-nos i amb goig en passar pel pla del «trist gemec», ens arribem, amb l'aire del cim, als primers borrallons de neu: llavors, per l'emoció de cosa nova i no esperada se'ns multiplica el delit i amb pocs moments arribem al port de la Bonaigua (metres 2050) on nevava copiosament. Al bell mig del coll trobem la cantina i dues tendes de campanya que segueixen els obrers que obren la carretera d'Esterri a Salardú. Llavors, acabada que era la pujada, despatxem el traginer. Amb la cortina de neu que davalla del cel, tot resta confós i desaparegut per complet a unes deu passes de distància; prenem un senzill mos de pa i unes copes, diem adéu a aquells obrers arraulits damunt jaços de palla, embadalits de la nostra presència; eixim d'aquella barraca d'aspecte pelliculesc i ràpidament emprenem la davallada devers la Vall d'Aran, i arribem a les 6 de la tarda al poble de Salardú. Llavors, entrenats que estàvem a la pluja, car sols ens en lliuràrem en passar el port on, com he dit, nevava silenciosament en abundor, decidim fer dues hores més davall de la fina plugeta per a poder dormir a Viella on, molls de cap a peus, arribàrem alegrement a les 8 de la nit.

Dia 17. — Després de dormir deliciosament a la fonda Rodés, a causa, ben segur, del cansament que dúiem, car pel que hem dit abans ja pot desprendre's que des de la nit del 14 al 15, que ja matinejàrem per sortir de Barcelona, no havíem descansat, ja que per no voler l'auto seguir avant fins a Esterri on havíem de dormir, haguérem d'aprofitar aquella nit per a no perdre un dia; i a més, afegint a això la jornada a peu des d'Esterri a Viella enlairant-nos fins a 2050 metres, que no fou pas descansada, ja que des de les 9 del matí que eixírem fins a les 8 de la nit que arribàrem a terme, haguérem de caminar sempre abrigats per deslliurar-nos una mica de la pluja, que tots vosaltres, amb l'experiència que de muntanya teniu ja sabeu com i com fatiga aquella xafogor de l'abrigall forçat; després de dormir deliciosament, repetesc, sortírem a recórrer l'escaient població. Més tard dinem a casa d'un bon amic, el simpàtic metge del poble, coneixedor d'aquelles rodalies, que en parla vibrantment tot dinant i durant un petit passeig de tarda; després ens assabenta dels costums del país, fent-nos-en apreciar més i més les belleses naturals, explicant-nos coses atractives com les caceres dels óssos que cada any organitzen anant-los a cercar pel frondosíssim bosc de Baricauba, és a dir: fent-nos el descans d'aquell jorn molt i molt agradós per al nostre esperit. El dia és gris, ple de flonges boirades que cobreixen tota la vall, sembla que vulga aguantar-se, però al precís moment d'emprendre la sortida cap al poble de les Bordes, altra volta la pluja menuda ens hi acompanya, com si volgués descoratjar-nos de la travessia que, matinet, matinet, havíem d'emprendre el jorn següent.

Els cims de la Maladeta, captats per un objectiu, fa prop de cinquanta anys. ▼

El mateix objectiu, mirant cap a ponent, capta els cims de la regió de Perdiguero i Malpàs. ▶

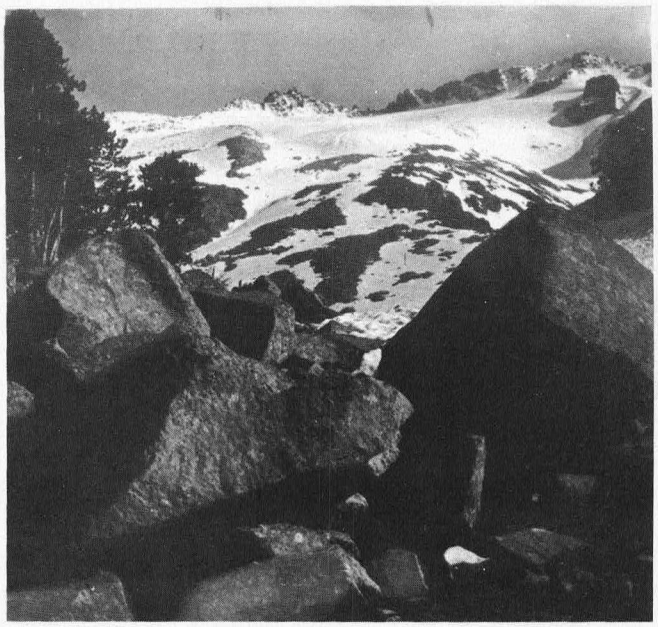

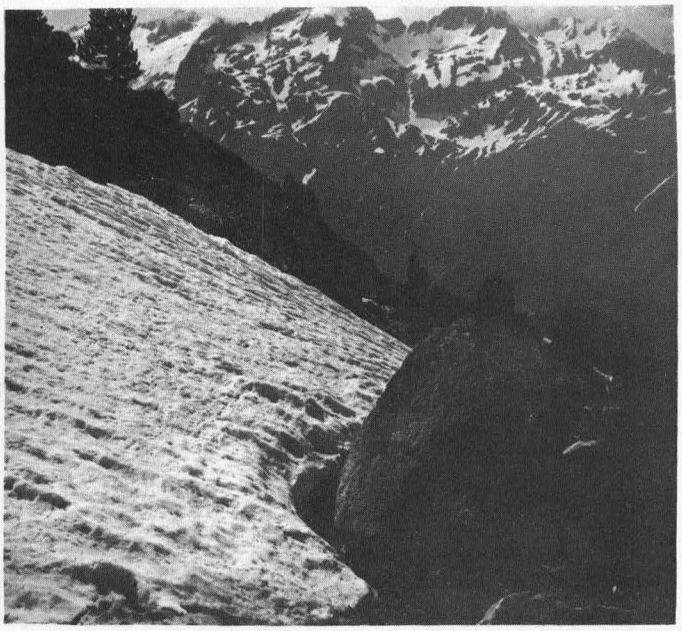

Dia 18. — Diumenge, tota la nit ha plogut. Són les 5 del mati, com en temps d'hivern, persistentment plou encar més, ja hi som avesats. A les bordes diuen la santa missa, tard pel motiu de fer la primera comunió els infants del poble. Per a salvar això hi anem a un alterós poblet de l'enfront. En eixir-ne tornem a remirar el cel que, per cert, resta més ennegrit i emplujat que mai, mes nosaltres teníem paraula donada al guia Antoni Abadias de Benasc i costés el que costés volíem guanyar el port de la Picada per a davallar cap a la Renclusa i arribar-hi, a la data 18, fixada per telegrama des de Barcelona, el guia esmentat. I tal dit tal fet, amb una cavalleria per dur les motxilles, a les 7 del matí emprenem la caminada, amb els cims embolcallats de boirades, tot resseguint serpentejador camí per entre espessíssimes boscúries. Plou encar, cosa que fa trobarnos la pujada força fatigosa; a dos quarts de nou arribem a l'ermita de Lin, on fem una curta parada. Allí la conversa i la visió del jorn ennegrit és d'un efecte molt depriment. No n'hi ha per menys, i a les reflexions poc encoratjadores de l'ermità s'afegeixen les notícies que del pas del port de la Picada ens conten dos homes del país que, molls de cap a peus i fadigats, arriben en eix instant... «No passareu pas el Port» ens digueren, «si escoltar voleu nostre consell resteu aquí fins que almenys faci bon dia; la canal és llarga, la neu molt rlonja i amb l'espessor que n'hi ha a cada pas en tindreu fins a cintura». L'ermità endevina en nostres rostres el desig de seguir avant i mogut per caritat, ben segur més que no pas interès, s'ofereix per 8 pessetes a menar-nos fins al port per altre camí que, encar que més llarg salva els perills de la canal; nosaltres acceptem, pren ell l'escopeta i abrigall, fa el nom del Pare, cosa que ens causa una enfortidora emoció, i després de dir alguns tendres advertiments als seus petits fills que restaven al llindar de la porta, emprenem la pujada de bell nou quan, encar que emboirat, semblava que volia finir aquella plujeta tan fina, tan persistent. Llavors, muntanya d'Aubert amunt per entre centenària fageda, amb cosa d'una hora i mitja llarga arribem al ras, quan les boires semblaven que volguessin fondre's. Llavors, carenejant, amb fort vent que ens fuetejava el rostre en clavar-noshi la boira gelada, arribem per fi al port (metres 2460) i amb ràpida davallada per la neu ens posem en vistes de la Renclusa. Fou aquí que, encar que triomfadors per haver guanyat la carena, quin tremoleig de cor endins del pit en trobar-nos per aquelles amples solituds. Nostres ulls adelerats cercaven arreu la visió que, per fotografia teníem a la imaginació, del refugi de la Renclusa, tot anant pensant silenciosament ¿qui sap si amb els mals dies que ha fet deu haver pujat el guia a obrir la casa? Això era natural, ja que la gran immensitat de la vall curulla de les clapes fosques dels avets i les grans boirades llenegant arreu fan molt difícil al qui per primera vegada surt a la balconada del port, descobrir el lloc alterós on s'aixeca aquella casa trista pel mal record i la buidor que deixa el llamp brunzent del cim. En eix instant s'esquinça un tros de cel i albirem la primera ullada de serenor blavosa i junt amb això acabem d'enriolar-nos, perquè comprenem que encar que per a nosaltres no és albirador el guia, ell ens deu haver descobert ja destacats damunt la neu, ja que per la solitud de la vall sentim retrunyir dos trets de carrabina; senyal que, amb rapidesa, ens parla de tot el repòs i acolliment que ens espera. Llavors el compassiu ermità

també somriu i, amb la pensa ben segur en aquells infantons seus que havia deixat en el llindar, ens diu adéu afectuosament i emprèn el retorn, allunyant-se ben prompte enllà...

Dia 19. — Aquest jorn el tenim destinat per pujar a l'Aneto, mes com siga que abans de clarejar, finestrejant amb ulls embadalits com d'infantó al matí dels Reis, veiérem les crestes de la Maladeta emboirades, decidim no sortir de la cambra, que amb els curts instants que estiguérem a l'ampit de la finestra quedà embaumada de freda i dolça sentor d'avet, per llevar-nos més tard i destinar el dia a fer petites excursions prop de la Renclusa i entrenar-nos al mateix temps a fer patinatges per les glaçades pales de neu; així fou que al matí visitàrem l'estany de la Renclusa, destinant unes dues hores abans de dinar a fer-nos llisquents per les congestes properes. A la tarda anàrem a visitar el pla d'Aigualluts, aprofitant el lloc i l'hora de cap al tard per espiar els isards, no amb gaires bones intencions puix que dúiem en nostra companyia una carrabina màuser i una escopeta de caça de dos canons per si distret pels verds pasturatges podíem haver-ne algun, mes ai! el vent els afavoria i de lluny molt lluny ja ens flairaven i sols podíem albirar com lleugerament fugien pedregars enllà cap a l'altra carenada nostra. La visió que en servo és aquesta:

Pel fil de la serra,
he vist dibuixat l'isard
caminant enllà tranquil
amb dolç esguard
i amb escaient perfil
com de cisellat marfil.

Ajagut prop d'un avet
jo m'estava arrecerat
espiant-lo molt quiet;
quan tot d'una m'ha flairat
i llavors acompanyat
de pedres amb rosegall,
ha fugit tartera avall.

Fou una jornada molt aprofitada i atractiva: Amb tot això el dia finia clarissim i com que des d'Aigualluts havíem fitat tot el glacier d'Aneto blanquíssim i resplendent en tota sa llargada, el cor ja ens fruïa de pensar en l'endemà quan, enmig de sa grandiositat, ens hi trobaríem petits, petits... Llavors desfem el camí per tornar-nos-en, i deixat el pla de la fondalada avall, en remuntar ja pel caminoi que puja a la Renclusa, veiem damunt d'una congesta marcades unes petges diferents de les dibuixades per nosaltres en davallar i en sentit invers, o siga, marcant direcció de pujada. Tot seguit el guia diu: «Tenim gent nova a la Renclusa». Llavors tots nosaltres ens enriolem pressentint que l'única persona que en aquella època, que oficialment resta encar tancat el xalet, no podia ésser altre que el nostre company Sunyer, que per falta d'un permís retardat de Madrid, pel motiu d'estar en servei militar, hagué amb recança de quedar-se a Barcelona el dia de la nostra sortida, resignat a acompanyar-nos amb esperit i prometent-nos que d'arribar-li l'anhelat permís a temps, vindria a cercar-nos a la Renclusa pel camí més directe, o siga per Benasc. Sortosament, a la poca estona de pujada ja es confirmava la nostra esperança puix que amb els nostres propis ulls el veiérem en el pla de la Renclusa, arran del cingle, contemplant-nos amb els braços enlairats, fent-nos senyals d'albirament expressivament joiosos: això, per nosaltres tenia un doble atractiu, el de la companyonia del bon amic un i l'altre el de pensar que gràcies a les plaques que ell devia haver fet podríem conèixer tot el camí de Benasc a la Renclusa pel qual nosaltres no havíem de passar.

Dia 20. — El temps és tot bonança, ni un núvol en el cel ni un alè d'aire. És encar de nit, la lluna minvant sembla penjada en un avet de la carena que baixa del pic de la Renclusa, i la neu escampada arreu il·lumina plàcidament tota la fondalada. Un cop tot preparat, en eixir part de fora són dos quarts de quatre del matí, la neu novella està bastant dura, cosa que ens fa la pujada relativament fàcil. Trobem alguna pala glaçada mes amb el piolet trenquem camí i passem confiats, a les 5 i 5 som al portilló de Baix i després d'un petit repòs entrem de ple en l'imponent glacier. El temps continua clarissim, el mar de muntanyes que albirem comença a estar magnífic, mes ai! mirant cap al cim veiem com el torb arremolina la neu enlairant-la en blanques boirines, fent fugir les aus típiques d'aquelles solituds, com són les perdius blanques o xerrics. Fou llavors que dins meu me vaig anar dient:

Damunt de la congesta
brillant-hi com flor xalesta
de vidalba en la bardissa,
s'hi posà gens fonedissa
neu novella l'altra nit,
i ara el torp que brunz pel cim
arremolinant-la amb follia,
se l'emportà amb gelosia
com boira damunt l'abim.

I la serra tan quieta
retruny tota bramulanta
com onada escumejanta
i salvant la falconada
devers l'ampla fondalada
la perdiu blanca ha fugit
amb un vol esporuguit.

Amb tot això som ja endins del glacier i damunt d'un roc fem una mica de descans per a menjar un sucre amb chartreuse. Llavors ens lliguem, pel gran perill de les esquerdes amagades traïdorament davall de la llisor de la neu novella, i no gaire esperançats pel torb que albirem, ens dirigim de dret al coll de Corones que contemplem tot com escabellat de la fuetada del torb; amunt, amunt, anem entrant a la regió del vent, la roba sembla que vagi aprimant-se, som ja gairebé al coll de Corones i aprofitant un revolt arrecerat ens abriguem amb tot el que portem. La temperatura és molt freda, uns 8 sota zero, amb gran resistència guanyem el coll i de cara al vent emprenem l'ascensió a l'última i molt dreta pala. A cada ratxada que passa hem de prevenir-nos per no caure en mancar-nos la resis-

A la gelera i dalt la cresta d'Aneto. Tot el sabor de l'excursionisme retrospectiu en aquest full d'un vell àlbum de fotografies. ▼

tència impetuosa. Així, així, a les 8 del matí arribem als 3.400 metres fins al pas de Mahomet, que està totalment cobert de glaç. El torb és fortíssim, per a tirar unes fotografies el guia ha d'apuntalar-se o abraçar fortament el qui les fa perquè el vent no el tombi; la pols de neu que rebot a la roca del pas de cavall queda glaçada en forma de punxents estalactites horitzontals. Damunt del piló hi ha forta gruixa de neu i veient que per aquest motiu no podríem treure la llibreta per firmar, sens haver-hi d'esmerçar molta d'estona, ja que amb el glaç i el torb era feina força costosa, i no volent que per un gust nostre hagués de perillar la vida del guia de passar primer a trencar la llosa de glaç del pas de cavall, decidim tornar enrera, cosa que fem moments més tard, després d'haver-nos embadalit amb l'amplària d'horitzons que des d'allí s'albiren.

Arreu tot és gran i majestuós; anant giravoltant, amb ràpida ullada veiem per la part occidental arago-

nesa el Posets i Mont Perdut, orgullosament ornamentats de geleres cap a llevant. També enmig d'aquell onejar de muntanyes i més muntanyes albirem els cims de Salenques i la Forcanada i els pics de les Tempestats, de Rusell i de les Molleres, i encar al fons del fons la immensa mola, ja més coneguda a nostre esguard, del feixuc Puigmal, i també dolçament per les valls veiem el llambreig tranquil de multitud d'estanys fits al cel com grans ulls de la muntanya. Llavors desfem el camí i en arribar al lloc del glacier on el vent dels cims ja no brumia, comencem a trobar la neu novella flonja i ensorradissa, des d'allí fins el portilló de Baix caminem una mica cansadament, puix que a cada dues o tres passes, amb el nostre pes ens ensorrem de pam i mig a dos pams i a voltes més. En arribar als crestallons de roca del portilló seiem arrecerats a la vessant de la Renclusa, on esmorzem i després fent patinatges per les dretes i encar endurides pales de neu, amb 30 minuts ens posem al pla de la Renclusa amb el cor xalest pel goig de la joia viscuda per les alteroses serralades. La tarda la passem deliciosament ajaguts pels flonjos herbeis brodats de floraines, respirant sentors d'avet i endolcint-nos l'esguard amb la visió de la muntanya tan severa i majestuosa perfilada en el ceu blau d'un jorn d'aquells tan clars i resplendents.

Dia 21. — Aquest fou el darrer destinat a excursió de muntanya, perquè com que ja ens dirigíem devers Luchon els dies vinents havien de ser més de turisme que d'excursionisme; per aital motiu, si bé ens plaïen les emocions que ens esperaven, no obstant, dins nostre cor sentíem una recança de pensar que anàvem a deixar l'austeritat de les altes solituds, tan plaents i enfortidores.

A les 6 del matí i després d'acomiadar-nos amb baticor de la Mare de Déu de les Neus, emprenem la davallada per travessar la sotalada i remuntar per la collada de l'enfront cap a guanyar el port de Benasc (metres 2480). L'ascenció fou descansada, puix la prenguérem amb pas calmós i el sol no tombà la carena fins que ja nosaltres acabàvem d'arribar-hi. Al peu del port i amb vistes encar a la Renclusa, fem un petit esmorzar, després pel tall de roca del port ens posem ja en terres de França davallant per molt ben conservat camí fins a la roca de l'Home puja l'Home baixa. Allí, un petit descans per acomiadar el guia i altra volta serpentejant la fondalada arribem a l'hospital de Luchon, on dinem tot admirant els frondosíssims boscos que vesteixen aquell racó de món tan encisador. Més tard, per carretera gentilíssima per entre avetars i fagedes arribem a Luchon, admirats i envejosos de lo molt, de lo molt, que en el país veí es preocupen de conservar les belleses naturals. Així, així, arribem en aquest lloc d'esbarjo estiuenc, curull d'hotels i xalets, exuberant de la bellesa natural gentil i discretament aprofitada en jardins i parcs, per on l'elegància francesa roman mandrosament oint els ritmes musicals que unes harmòniques bandes llencen en l'aire enmig d'aquelles ombres tan placèvoles. Mes ai! tanta d'ostentació i refinat enlluernament no fou prou per a treure de nostra pensa el record del plaer gaudit per les altes solituds i així fou que cap al tard, assegut en un d'aquests jardins (el parc del gran casino) i abstret de tot ço que em voltava, pensant en les clarures matinals i en la visió fruïda des de la Renclusa pocs moments abans de deixar-la, finia aquesta ressenya escrivint:

Avui, els cims nevats
els he vist d'uns tons rosats,
car la llum que enllà naixia
gentilment els encenia
d'una tendra lluïssor
com branca d'estepa en flor.

Pel fondal l'avet obscur,
l'herbatge tot frescor
i l'isard pasturador
he vist...
i al bell mig el llac guaitant el cel,
reflectint encar l'últim estel.

Aquesta és l'íntima i senzilla ressenya, escrita en la companyona llibreta, durant els moments de descans d'aquells jorns feliços, damunt de la motxilla per taula, i és per ço que en aquests instants, trobar-me contrastant la vostra benevolença en oir-me amb la meva migradesa en explicar-me, he de quedar doblement agraït, pregant-vos vulgau perdonar la meva gosadia filla tan sols de la gran amor que per tot lo de muntanya sento.

Ara tot seguit posarem en vostre albirament quisqunes de les plaques fetes en el transcurs d'aquells dies de llunyania ciutadana; esguardeules amorosament i tant de bo que llur contemplació tingui la força de multiplicar en vostre esperit la flama santa que ja vos abranda de resseguir nostres muntanyes per tal d'estimar més i més cada dia la nostra formosa Catalunya.

Lluís Valls i Cascante †
11 juliol 1892
16 març 1951

Converses a muntanya (Salòria)

per **Joan Cardona**

Tot el panorama, tot el que la vista abasta, és blanc, llis, tranquil i solitari.

En el cel, clar, sense cap núvol, algun avió, portant gent d'un altre món, deixa el senyal fumejant que el vent escampa.

Sobre la neu, només els rastres de les bèsties, juganeres o atrafegades; la marca d'un roc que ha rodolat pendent avall; o l'altra neu, despresa de les branques, que ha deixat senyal sota dels arbres.

Cada any, cada hivern, sis mesos de solitud en aquest racó de món: tres o quatre valls, barrades per altes muntanyes.

Aquella tarda de gener, però, quan el sol ja declinava, aparegué un home sobre esquís per un dels alts passos de carena. Dels seus mateixos peus s'aixequen, sobtades, tot un vol de perdius amb gran aldarull. Una llebre, un xic més avall, ha fugit a amagar-se; i, lluny, a l'entrada del bosc, l'isard que té cura de vigilar, pels altres, la ramada, ha posat drets el cap i les orelles per observar i decidir si calia o no calia escapar-se.

L'home, només s'ha adonat de les perdius, content com si li haguessin donat la benvinguda al paradís. De tota la resta, tan sols en coneixerà la petita història si passa prop dels rastres i els sap interpretar.

S'atura un moment, admirant la nova visió que se li ofereix en aquest costat; de nou reprèn la marxa, fins a unes pedres que hi ha a prop. Es descarrega la motxilla, es treu els esquís, en lleva les pells de foca i les estén al sol. Mira cap al petit coll que acaba de passar per si ja arriba algun dels companys que el segueixen. No veient-los, es posa a caminar ran del cingle, a poc a poc, en direcció del petit cim que domina tot el terreny per on ha vingut, i també les muntanyes més llunyanes, i els boscos espessos i les petites bordes, arraulides o escampades, i la part més alta de les valls pregones on queden amagats els pobles i les carreteres. Se sent ple de calma i de pau, encomanades per l'esforç físic acomplert, pel que està veient, per l'hora, per l'aire.

Resseguint amb la vista el seu propi rastre, ja veu un dels companys que està arribant al coll. L'altre, va pujant pel mig de la coma, jove i àgil. Dóna bo de veure'l marxar, rítmicament, sol enmig de l'estreta vall; destacant els virolats colors de la seva roba damunt la blancor de la neu.

Ben aviat es troben reunits tots tres al cim. Riallers i xerraires, diuen coses sense gaire sentit, pel goig de dir-les; d'altres sorgeixen agudes, punyents; o puerils. Fins i tot alguna de profunda. Un d'ells té més de seixanta anys, un altre s'apropa als quaranta. El més jove, encara no en té trenta.

Les ombres s'allarguen, el temps passa. Tornen al lloc dels esquís i es preparen per al descens. El pendent, en començar, és suau i llarg; després, sobtadament, cal ficar-se en un engorjat, cercar els millors punts per virar, observar les distintes classes de neu per triar les menys dolentes; entrar en el bosc per un bon pas i, una vegada dintre, anar encertant les bones clarianes. Per a qui és més hàbil o coneix millor l'«ofici», no és pas desagradable d'haver d'esperar els altres. Pot estudiar millor el camí a seguir; observar els petits rastres dels esquirols o els profunds dels senglars; admirar els cims, que ja estan prenent el color de la posta. Cercar, gairebé endevinar, la situació de les bordes on han de passar la nit. Petites, negres, perdudes en un sot on ja fa estona que no hi toca el sol.

En arribar a la fi de la baixada, els cal passar el riu, no pas gaire gran, amb els esquís a coll. I remuntar fins a trobar la borda que fa de refugi. Quan hi arriben ja és negra nit.

A dintre, per sort, encara hi ha llenya. Trauran l'aigua per un forat que la neu ha deixat fer al riu, que no queda gaire lluny. Tot es va apariant. Mentre n'hi ha un parell que entren els esquís, bastons i motxilles, el tercer encén el foc. Després, traginen aigua. Ja surten les sopes de paquet, els menjars distints que cada u porta, la bota del vi. Tot es pregona i comenta com si cada cosa fos una troballa. Hi ha qui voldrà esperar que la sopa estigui feta par a començar a menjar, qui se la prendrà per postres i qui es menja l'entrant com a vermut.

A l'hora del cafè el foc ja marxa sol. Tots tres el contemplen en pau, fumen i conversen. Expliquen històries barrejades, acudits bruts, fets recents, coses que han sabut de les amistats comunes. Alguna opinió és adoptada seriosament, però sempre en cert to d'ironia i de joc perquè tot forma part del moment que s'està vivint, ple de satisfacció i complaença.

L'home més vell, que anomenarem el número tres, s'inclina cap al foc per llençar-hi un tros de paper llardós que havia quedat per terra.

—M'he preguntat moltes vegades el perquè d'això que fem d'anar per les muntanyes. ¿Quins són els autèntics motius, personals o socials, que ens hi menen? Em refereixo, no cal dir-ho, als qui hi anem en tot temps i gairebé en tota circumstància de la vida. Als qui creiem que no ens fóra possible de prescindir-ne.

—No és ben bé aquest el meu cas —digué el de mitja edat, el número dos, després d'una breu reflexió—, perquè jo surto quan puc, quan els entrebancs de la feina o de la família no me'n priven, malgrat que m'agradi tant i em satisfaci tant. Amb tot i els mals moments, les males hores que passo per manca d'adaptació física.

—Doncs jo —féu el número u, el més jove—, crec que ho hauré de deixar del tot. Em fa l'efecte que, per causa del mateix desequilibri nerviós que la vida que faig a ciutat em crea, estaré finalment impossibilitat de portar a cap aquestes dures ascensions i travessies.

El número tres esclafí a riure.

—A la teva edat, plaent-te com et plau aquesta mena de vida, em sembla una blasfèmia o una bajanada el que dius. Tindràs temps de perdre i de recuperar moltes vegades la forma física i moral.

—Ja voldria jo —replicà el núm. u— veure'm en les condicions que tu estàs, malgrat l'edat.

Sis mesos de solitud en aquest racó de món: tres o quatre valls, barrades per altes muntanyes. ▼

foto: J. M. Sala

—Però el anys hi són. Pel que fa a les condicions físiques —es va explicar el núm. tres amb un somriure— el fet de no deixar la «feina» de muntanya et porta al mateix resultat que obtenen generalment el vell manobre o el vell pagès que, malgrat l'edat i les xacres, continuen treballant. Similarment, es pot haver adquirit duresa, paciència; l'hàbit de la lluita, d'haver-se-les amb les dificultats.

«Ara bé, humanament, socialment, avui em sembla més justa i més noble la vostra actuació que la meva. Tu, que encara no tens fills, estàs més temps amb la teva muller que no hi estava jo a la teva edat. I convius més amb els altres familiars i amb diferents menes d'amics. I a tu, —dirigint-se al núm. dos— la teva dona t'ha tingut molt al costat quan esperava els fills i en tenir-los. Cosa que la meva no podria pas dir.

«Si per una part la muntanya m'ha ajudat a trobar un equilibri i m'ha mantingut més temps, molt poc més, en bones condicions, és ben cert que el fet de viure a la meva manera i de fer-ne una qüestió de principi no ha estat res més que una posició egoista, com tantes d'altres n'hi ha.»

El núm. dos va demanar que li atansessin una branca encesa. Esperà que la flama s'apagués i, amb la brasa, encengué el cigar.

—Home —digué—, no et preocupis tant. L'egoisme ja sabem que s'infiltra per tot. Si ho analitzes bé, en l'obra més humanitària pots trobar el rastre de la conveniència psíquica del qui l'ha portada a cap. Potser hi hauria hagut més sacrifici real, més desquilibri, en cas de no fer-ho.

—O sigui —conclogué el núm. u—, que el tracte d'aquella persona amb els seus amics, familiars o companys de treball se n'hauria ressentit per manca d'harmonia interior.

—Així, doncs —digué el núm. tres amb certa ironia—, per aquest camí ja puc estar tranquil. Només hi ha sacrifici si s'actua contra la vertadera inclinació o vocació i, en aquest cas, faríem mal fet de sacrificar-nos perquè, malmetent el nostre psiquisme, encara fóra pitjor. I no sols per a nosaltres mateixos.

—En efecte, jo ho veig així —afirma el núm. u—. I si no ho faig és perquè encara no he vist prou clar quina és la meva vocació.

—A mi també em sembla que no s'hauria de contrariar massa les inclinacions de la gent —féu el núm. dos—, però és evident que això es pot fer servir d'excusa per a seguir el camí més còmode, amb totes les seves conseqüències.

—Oh, ja! —digué el núm. tres— aquí és on em dol. Mireu, posem un cas extrem. Un home malalt i vell, que no pot valdre's. L'han de ficar al llit, l'han de vestir, l'han de canviar i netejar de tota mena de brutícies. Té el cap clar i pensa que seria millor, per a ell i els altres, de desaparèixer d'una vegada. Si se suïcida, ¿ha comès un acte d'egoisme perquè no ha volgut patir més, o bé és un heroi que, lluitant contra l'instint de conservació, l'ha vençut, per alliberar els altres de la càrrega que els representa haver de tenir cura d'ell?

—Depèn, home, depèn —respongué el núm. u—; cal comptar amb les creences, amb l'opinió personal sobre el dret que puguem tenir a intervenir en la pròpia vida.

—Oh, bé —féu el núm. dos—, això sempre. En realitat, per discutir objectivament d'aquestes coses, potser de tota cosa, ens hauríem d'alliberar prèviament de tota mena de mites i de partits presos, si això fos possible.

—Que no ho és, de possible —afirmà el núm. u— ja ho sabem. Així que veiem la primera cosa i en som conscients, ja ens formem una opinió. I aquesta opinió queda influïda pel lloc on ens trobem, per qui ens volta i per com ens tracta, per tot el que portem d'heretat. Per tantes coses més.

—Tanmateix —continuà, tot somrient—, crec que nosaltres tres ens podem considerar de les persones capaces de fer un esforç per situar-se, per aproximar-se a la posició d'algú que pensi diferentment.

—És que —hi afegí el núm. tres— amb la gent, ¡tanta n'hi ha encara! que no poden deixar de veure els propis mites com a fets inqüestionables, valdrà més no tocar cap tema que tingui un xic de transcendència.

Els altres dos assentiren, sense parlar. Tots tenien el pensament ple del que acabaven de dir i de les deduccions i derivacions que en feien. Tenien por de no poder expressar prou bé, amb la pobresa de les paraules, el que se'ls anava ocorrent.

El núm. tres va donar la volta a un tronc gros que ja no feia gaire flama. Per la banda que encara estava sense cremar, es va abrandar de seguida.

—La setmana passada vaig visitar una senyora amiga que es troba en el cas del vell malalt que hem suposat abans. Per això m'ha vingut al pensament. Em va dir que, no tenint forces suficients per a anar del llit al balcó i tirar-se daltabaix, em demanava, en nom de la nostra amistat, que li portés alguna cosa, alguna droga, que la fes acabar ràpidament. Que no tornés més a veure-la si no hi anava amb aquesta solució. La millor prova d'estima i d'amistat que podia donar-li.

—Què li vas dir? —va preguntar el núm. u.

—Més o menys, li vaig dir que l'admirava tant per la seva enteresa, com havia admirat una altra persona que, en situació semblant a la seva, va aguntar el llarguíssim sofrir amb el convenciment religiós que ho havia de passar amb resignació, per a no dir amb alegria. Quan va arribar el darrer moment, s'acomiadà de tots com si ens haguéssim de trobar al cap de pocs dies. Tant per l'una com per l'altra actitud, cal ésser conseqüent i molt honest amb un mateix en aquesta hora autèntica.

—Bé, sí, però amb això no es devia conformar, suposo.

—De cap manera. Però hi vaig afegir que aquest temps de dolor seria curt, perquè en aquesta vida tot dura poc. Que si arribava a poder-hi veure «des de fora», el temps i fins el sofriment, li semblarien ridículs. Que no quedava pas clar, des de cap punt de vista, que ens fos lícit d'intervenir tan dràsticament en la nostra existència.

«Ella insistia que tot això era cosa seva. Que ja ho tenia ben meditat, perquè la manca d'interès per la vida ja li venia de lluny i era, fins i tot, independent del dolor material. Era com un enorme avorriment. Hi va afegir encara que, si algú com jo, que creia que la podia entendre, no li aportava la solució, hauria de trobar-la ella mateixa, com fos. Que si no ho havia fet abans, per algun procediment rudimentari, havia estat per por de fracassar i de portar encara més malestar i molèstia a les persones que tenien cura d'ella.»

—Com te'n penses sortir, doncs? —féu el núm. dos.

—No ho sé. El mal d'ella és més moral que físic, per entendre'ns, però, amb tot, dolorós i incurable. Si em trobés amb ella sola en un territori isolat, sense cap lligam familiar ni social, hauria de trobar la sortida fent callar la consciència. Hauria de trobar aquells calmants que ajuden tant a suportar el mal com a ben morir.

El núm. dos va fer referència a les clíniques per a suïcides que es diu que ja existeixen en algun país.

—La intervenció de l'home en la vida de l'home; en el naixement i abans del naixement; i en la mort, tindrà cada dia més importància —afirmà el núm. tres—. No cal pas ésser profeta per a assegurar-ho. La ciència és també vida i encara que tampoc no sabem l'últim perquè de la seva actuació, el fet és que avui es mou amb prou independència. Les institucions que potser voldrien influir sobre d'ella, o que antigament l'haurien volguda dominar, crec que fan mal fet a oposar-se a certs avenços.

—En efecte —hi va afegir el núm. dos— moltes vegades he pensat que en lloc de negar o de refusar, en nom de determinats principis, unes pràctiques que sovint ja són acceptades per la majoria de la humanitat moderna, valdria més que tractessin d'avançar-se als esdeveniments i donessin normes pel que ja es veu que ha de venir, pel que fatalment vindrà. Això seria una ajuda certa pels als qui intenten seguir de bona fe les seves orientacions, per als qui en reben la influència indirecta i, fins i tot, per als governs que, tard o d'hora, han de reglamentar els costums que els nous temps porten.

El núm. u anava assentint amb el posat.

El núm. tres s'aixecà estiregassant-se i es dirigí a la porta de la petita cambra que fa com de vestíbul i de dipòsit de llenya. La tancà darrera seu. Els altres sentiren, gairebé immediatament, el soroll de l'altra porta, metàl·lica, que dóna directament a fora, i els crits:

—¡Veniu! ¡Sortiu a veure l'estelada!

No hi havia lluna. L'atmosfera era tan pura que els estels es veien extremadament grossos i nombrosos. La Via Làctia destacava amb gran relleu. Era com un espectacle nou, mai vist.

Una bona estona passà sense comentaris. Després, el núm. dos digué: —Sembla impossible que això sigui «també» la nostra realitat.

—Tanmateix —hi va afegir el número u —és de les poques coses de què podem estar certs: que en formem part, malgrat que no sapiguem com, ni de quina manera ni per què.

—Que ja és saber ben poc, per cert —digué el núm. tres—. Potser, amb una mica d'optimisme, els humans devem estar cap als finals de l'etapa animal, la dels coneixements necessaris per a la subsistència de l'espècie. Per exemple, sabem i podem assegurar que si ens estem gaire estona més a fora sense abrigarnos, ens pelarem de fred.

—És veritat —féu el núm. dos—, i que, en aprendre moltes coses, correm també el risc de perdre la nostra espècie i les altres; per excés de coneixements o perquè hagin arribat prematurament o mancats de l'acompanyament d'altres; o per manca d'adaptació entre el nostre saber científic i el nostre temperament o la nostra moral.

Tots es fregaven les mans, les espatlles i l'esquena, per lluitar contra el fred. Ningú no es decidia a deixar l'espectacle. Encara es van quedar l'estona necessària per a orinar, foradant la neu. Per fi, amb recança, es ficaren dintre i varen tancar la porta.

Algú va revifar el foc mentre els altres escombraven el terra i posaven en ordre els seients, la llenya i les altres andròmines. Després tots tres, fent cadena, baixaren les màrfegues de les cambres de dalt per estendre-les a la vora del foc.

Entretant, seguien les facècies i les burles que qualsevol incident motivava, però tots esperaven ja el moment en què, tot a punt, es trobarien ben ajaçats, dintre dels sacs de dormir i podrien continuar xerrant i fantasiejant.

Quan el moment arribà, però, el núm. dos s'adormí a l'acte; el núm u encara va dir que hauria volgut parlar d'altres coses, que ni tan sols no havien comentat els fets polítics darrers. El núm. tres li va demanar si no creia que això es podia ben bé deixar per a una altra ocasió.

Ja no va obtenir resposta. El número u també dormia.

Llavors el núm. tres a qui també anava prou bé d'estar ajagut, però que no tenia tanta necessitat de dormir, va doblegar el coixí per recolzar-hi el cap i l'espatlla i mantenir-se mig incorporat. Va encendre un altre cigar. Tot fumant i contemplant el foc, oint els lleus espeternecs de la llenya i l'acompassada respiració dels seus companys, hauria volgut quedar en la pau perfecta, potser sense pensament i tot. Però la ment sempre treballa. Ell també tenia anys i la fi se li apropava; o, per començar, la pèrdua de les forces necessàries per a portar la vida que li plaïa. També ell es trobaria aviat amb el problema final, si el cervell no s'enterbolia primer. De moment, les responsabilitats envers els altres pesaven més que els problemes personals. D'altra banda, ja és sabut que en els anys o en els moments, cada vegada en fer-se vell més espaiats, en què la força vital empeny, costa molt de tenir la visió clara de la fi, per més que coneguem la seva ineludible certesa. I, a ell, potser per la vida activa i sana que feia, potser per altres motius ignorats, encara l'acompanyava sovint aquell alè de joventut que encomana l'enganyosa sensació d'eternitat fins al nostre cos fràgil i fugisser.

De tant en tant, se sentia el vent com bufava i topava amb les finestres, recordant el fred i la incomoditat de fora, fent ressaltar la calor i el benestar de l'interior del petit refugi. Però el temps no quedava aturat per això, ni per res. Continuava afegint minuts a la pròpia vida i a la vida de tot.

Potser, quan el seu moment arribaria, si ja s'hagués pogut descarregar de responsabilitats i sentir-se només amb el seu problema, podria afrontar la situació amb la deguda serenor, amb el que hauria de ser la natural conformitat i pau. Gairebé amb la complaença d'estar complint la llei. Potser, pel que fa a la gent que es veu obligada a tenir cura dels desvalguts, caldria pensar que no se'ls fa un mal tan gros, en aquest temps en què ningú no es vol veure forçat a res, sense tenir en compte que la millora espiritual no es troba fàcilment enmig de la comoditat, esquivant tota molèstia.

Llençà la reduïda punta del cigar al foc, estirà el coixí i es va ajeure, ben tapat amb el sac. En aquella hora, continuà pensant, potser fóra possible de relaxar-se, de deixar-se anar, com un tros de suro que el corrent del riu s'emporta. I es va adormir.

Així que entrà un bri de llum per la finestra ja es van llevar. Amb quatre bufades i un xic de llenya nova, el foc va tornar a ser viu. Ho endreçaren tot ràpidament, menjaren tot treballant, i al cap d'una hora ja estaven en marxa.

En aquell fons de vall on es troba el refugi encara era tot ombra i fred, però alguns cims s'havien tornat ja de color de rosa. Per la pujada anaven trobant els rastres que ells mateixos havien deixar el dia anterior. També n'hi havia de nous de les bèsties, que no s'atrevien mai a travessar els de l'home, suspectes i misteriosos, pel que es veu.

La neu era pols i en obrir el rastre es produïa un suau fregadís sedós. Reposats i optimistes pujaven a bon ritme. El temps continuava essent molt bo.

Abans d'acabar el bosc, deixaren el camí del dia abans per assolir un coll diferent, situat sota del cim més alt d'aquella carena. S'hi enfilaren sense esquís ni motxilles.

Arribats a dalt, hi passaren un parell d'hores de benestar, però sentien recança d'haver de deixar aquella regió i que se'ls estigués acabant la sortida. Malgrat tot, ¿qui, d'entre ells, hauria pogut passar tot un hivern, amb veritable goig, en aquell meravellós racó? La pregunta de la nit anterior, deixada sense resposta, sobre els motius que els menaven a muntanya, potser hauria de ser doble: ¿Què, quantes coses, quins motius els feien tornar a ciutat?

De retorn al coll, posats de nou els esquís, davallaren per amples pales verges i lluminoses, per torrents, bonys i desnivells, per entremig dels arbres, on trobaren els primers rastres d'altres homes, caçadors de senglars i de llebres.

La bona neu va durar fins ben a prop del poble.

CRÒNICA DEL CENTRE

Missa del Gall

Precedit del tradicional concert nadalenc per a tots els socis de l'entitat, que va tenir lloc en la Sala d'Actes, el dia 18 de desembre la nostra Coral va organitzar la tradicional Missa del Gall, que aquest any es va celebrar, una vegada més, a la Capella de Santa Àgata, del Palau del Tinell.

L'acte es va desenvolupar, des del seu inici, dins d'una línia agradosa i comunitària, abrandada per la joia del naixement de l'infant Jesús. La capella presentava un magnífic aspecte, plena de llum i d'assistents que emplenaven totalment la nau, amb devoció, seguint la celebració de l'eucaristia, tot participant-hi amb els seus cants.

La Coral, per la seva part, va entonar acurades melodies, abans de la celebració, amb el «Sento el fred de la nit», el cant d'entrada, «Ens ha nascut el Crist», entre lectures, «Enaltim el Senyor», a l'Evangeli, «Alleluia», a l'ofertori, «Sigui beneït per sempre», a la comunió, «Alleluia, tots esperem de vós, Senyor», un cànon en acció de gràcies, i al final, després de l'adoració, cor i assemblea van cantar «El rabadà».

Oficià la missa el pare caputxí Ferran Aguiló, i amb la seva acostumada parla convincent, formulà diverses preguntes, que calia que tinguessin una resposta immediata, puix l'esdeveniment d'aquella nit, al món, era en si la primera resposta. Les paraules eloqüents del pare Ferran demostraven quants inconvenients hi ha per a ésser un bon cristià, però també en quedaven exposats els beneficis. Preguntes i respostes per a tots els que tenen fe. Per als creients a flor de pell, aquelles paraules eren una menja saborosa, una oració vivent, un no defallir mai, en el recte convenciment que Déu va néixer en un pessebre per a la nostra salvació. Tot un esclat de llum. Foren paraules estimulants, que colpiren i feren meditar i comprendre a la vegada el missatge de Nadal; tot un estil que hauria de sovintejar. Paraula viva que trucava al cor de cada u, i que aquella nit no va trucar endebades.

Homenatge al mestre Josep M. Parellada

El dia 24 de novembre, i al saló d'actes del Casal del Metge, va tenir lloc un concert d'homenatge al mestre Josep M. Parellada, que durant més de vint anys ha estat director de la nostra Coral. Foren els actuals cantaires, sota la direcció del nou mestre, Edmon Colomer, que varen portar a terme tot el programa d'homenatge, al qual també es van sumar els antics cantaires, aconseguint-se així una massa coral de més de seixanta veus.

Tothom hi va collaborar amb goig i la vetllada musical fou un encert de programació, direcció i interpretació vocal i, per part del públic assistent, una contribució entusiasta d'uns socis fidels al sincer afany i entusiasme del mestre Parellada.

A càrrec del consoci Ignasi Ribalta foren les paraules de salutació i presentació de la vetllada. La primera part amb obres d'Otto, Mendelsohn, Schubert, Bach i Bachofen, i la segona, composta per obres de Millet, Soloviov, Séverac i Haendel. El mestre Parellada va dirigir la primera part i el nou director, Edmon Colomer, la segona, si bé aquesta part contenia tres obres en què la Coral es veié acompanyada pels sons, sempre agradables, de l'orgue electrònic, interpretacions que executà el mestre Parellada.

Abans de començar la segona part, una cantaire, de la corda de soprans, va oferir un ram de flors a la muller del mestre Parellada i seguidament, a ell, un àlbum de fotografies retrospectives, que més o menys pretenien ser la història gràfica del seu pas com a director, de les més rellevants actuacions de la coral i que a la vegada estotjava les signatures dels actuals cantaires i la dels que en foren, des de la seva creació.

Per altra part, el nostre president, senyor Agustí Bou, li féu lliurament d'una artística placa recordatori, per la seva activitat remarcable, per la tasca musical desenvolupada, amb entusiasme i profit. I en un breu parlament el senyor Bou va dir que ens trobàvem prop del centenari de l'entitat i que en crear-se aquesta ho fou amb un esperit d'agermanar la cultura i l'esport, i que l'acte que s'estava celebrant era una bella demostració que es continuava aquell ideal dels fundadors.

El mestre Parellada va contestar al nostre president i al públic assistent, amb paraules emocionades i d'agraïment a tothom, per l'homenatge que se li feia, al seu entendre immerescut, tant més que, de sempre, havia estat poc amant de distincions. Va prosseguir, dient que deixava la Coral en bones mans i que el nou director, Edmon Colomer, encara que jove, era coneixedor i expert en agrupaments corals. A la vegada deixà testimoni del seu afecte a l'entitat dient que no era un comiat definitiu, i que, al contrari, el complauria molt de collaborar en els actes del centenari, com a organista o cantaire. Finalment, i de forma emotiva, va dir que la Coral del Centre li havia fet esmerçar moltes hores en assaigs, però que també li havia fet viure moltes jornades de satisfacció, i ara, a l'escalf d'elles i dels bells records de la vetllada de comiat, li proporcionarien un allunyament més suportable.

La vetllada va cloure's amb un llarg aplaudiment.

XVII Certamen de Films Amateurs d'Excursions i Reportatges i VII Competició Fílmica per a socis del CEC

A la Sala d'Actes del CEC es van projectar, els dies 2, 4 i 6 de desembre de 1974, els 19 films inscrits al primer dels concursos esmentats i els dies 9 i 16 del mateix mes els catorze inscrits al segon.

S'hi va veure de tot i de tot caràcter, i fins alguna obra que es pot qualificar de notable. No és aquí el lloc de fer-ne un comentari, que s'explanarà al número de gener/febrer de la revista «Otro Cine».

Si bé la quantitat de films inscrits al primer certamen no es pot considerar gaire gran —es tractava d'un concurs monogràfic—, potser podríem dir que és acceptable, tot i que si tenim en compte que ens movem en una entitat excursionista podríem dir que hauria pogut ser superior. En canvi, el que sembla lamentable de debò és que en el Concurs social —per tant, específicament dedicat a tots els seus 7.300 socis i escaig, dels quals 300 ho són de la Secció de Cinema, és a dir, cineistes declarats— només n'hi hagin pres part catorze amb quinze films. És, certament, una participació ben pobra. Quines en són les causes? ¿És que els socis que pertanyen a d'altres seccions del Centre pensen que no hi poden aportar les seves pellícules per competir amb les dels membres de la Secció de Cinema, a causa d'un complex d'inferioritat? Qui ho consideri així va errat, ja que un Concurs social és precisament perquè tots els socis de l'entitat puguin constatar dins de casa les seves obres, i l'únic que se'ls ha d'exigir és un mínim de qualitat formal en els films.

El que és segur és que, obra de molts dels socis del Centre, hi deu haver moltes pellícules de gran dignitat, que tots

veuríem amb goig, però que queden reduïdes als cercles familiars i amics dels autors. Altrament fóra si parlàvem del Concurs Nacional Selectiu Unica, en què sí que foren més comprensibles els escrúpols a què ens referim.

Artur Peix

Veredictes dels concursos fílmics realitzats pel mes de desembre de 1974

El jurat dels concursos fílmics realitzats durant el mes de desembre de 1974 era format pels membres següents, que esmentem per ordre alfabètic: Antoni Campanyà i Bandranas, Francesc Comas i Torres, Francesc Gurri i Serra, Carles Peix i Garcia i Jordi Serrano i Poy.

En el XVII Certamen de Films Amateurs d'Excursions i Reportatges, en l'apartat »excursions» es va concedir la primera medalla al film **Gran Canal** (I Premi especial Kòdak), de Finita i Margarita Umbert; la segona medalla a **Tirol,** de Jaume Nogués i Vilaseca, i la tercera a **Como en la Edad de Piedra,** de Pilar Fatjó i Millet. En l'apartat «reportatges» la primera medalla va quedar deserta. la segona fou concedida, **ex aequo** a **Calanda i els seus Tambors de Sang,** de Sergi Domènech i Barba, i la **Quinta de Oro,** de Josep M. Delàs i Vigo, i la tercera a **VI Certamen de Cine Amateur de Pollensa.**

En la VII Competició Fílmica per a socis del CEC, la primera medalla i el Premi Especial Bòlex foren cencedits al film **Guspires de Pedra i Foc,** de Joan Capdevila i Nogués; la segona medalla fou atorgada, ex-aequo, a **Requiem por un hombre solo,** de Julio Ramos Mazurofsky, i **Un fantasma xaruc,** d'Antoni Puig, i la tercera medalla, ex-aequo, a **Les havaneres,** d'Ignasi Salvans i Piera, i **Crònica marinera,** de Maties Antolín i Fuente. També es va concedir una menció honorífica al film **Autumnal,** de Sergi Domènech i Barba, per la seva cromàtica.

Crònica de la Taula rodona sobre l'Art Romànic

A la sala d'actes del nostre Centre, el passat dia 20 de desembre, a les 8 del vespre tingué lloc una Taula rodona sobre l'Art Romànic, convocada per les seccions de Ciències i Arts i Geografia i Ciències Naturals d'aquest Centre, amb motiu de la publicació del llibre **El monestir romànic de Sant Pau del Camp,** segon volum de la col·lecció «Art romànic» que publica l'editorial Artestudi.

Estem acostumats a veure llibres i articles que tracten el tema del romànic en general. Així en un volum veiem estudiats multitud d'edificis, si no una època determinada del romànic. Tenim molts estudis generals, però no hi ha monografies, llibres especialitzats i estudis exhaustius.

Els llibres que publica Arestudi precisament vénen a omplir aquest buit que apuntem. Són estudis monogràfics i exhaustius. El nombre de pàgines i d'il·lustracions que d'altres llibres dediquen a estudiar tota una època, Artestudi les dedica a l'anàlisi d'un edifici. De la qual cosa en resulta un treball més complet, més profund i més madur.

L'editorial Artestudi no tracta de publicar llibres bonics, sinó llibres pedagògics, tant de cara al gran públic com de cara a l'estudiós. Així l'exposició del llibre s'ha fet pensant en l'itinerari que el possible visitant farà «sur place». L'estudiós trobarà allí les mides de l'edifici a fi que se'n pugui fer ben bé el càrrec de com ha estat construït i una comparació de les diverses plantes amb un comentari crític de cada una d'elles. Les mateixes il·lustracions que podien haver caigut en el tòpic generalitzat de fer el llibre més aparatós, s'han seleccionat a fi de servir millor el text i, per tant, són un millor vehicle per al lector.

Sovint hem llegit llibres i texts de plomes consagrades i que gaudeixen de gran predicament al nostre país, amb greus errors de contingut i inexactituds crasses, difícilment excusables. L'explicació és que són molts els qui escriuen servint-se d'altres fonts equivocades i no han comprovat el que deien. Els llibres d'Arstestudi no han estat elaborats damunt una taula, sinó sobre el terreny: les plantes s'han aixecat de nou, les mides que es publiquen han estat preses pel mateix autor i les explicacions han estat meticulosament comprovades a fi de minimitzar al màxim la possibilitat d'error.

Aquests han estat els mòbils i aquesta és la tònica que porta Artestudi de cara als llibres publicats i dels que hi ha en preparació **(Les esglésies romàniques catalanes de planta circular i triangular, El monestir romànic de Sant Llorenç del Munt, El romànic de la catedral de Girona i L'església romànica de Santa Maria de Barberà).**

Intervingueren en la Taula rodona el professor Cabestany, el qual obrí el debat i parlà de l'ensenyament de la història medieval a la Universitat. Així també, però més concretament sobre l'ensenyament de l'art, en parlà el professor Carbonell. Jordi Vigué, autor del llibre sobre Sant Pau del Camp, explicà els diversos capítols del llibre i excusà la no assistència a l'acte d'Antoni Pladevall. Maria Porter parlà un xic pel damunt sobre la bibliografia catalana de l'art romànic. Tot seguit, i en espera de la intervenció del senyor Gurri sobre els serveis de restauració dels monuments, Emili Bou obrí el torn de preguntes i respostes. La intervenció del públic, molt nombrós, se centrà sobre diversos temes relacionats amb l'art romànic en general. Es parlà fins i tot de la conveniència d'una possible associació de gent interessada per l'art romànic. S'hi mostrà molt interessat el director dels Museus Municipals de Barcelona.

D'altres temes ben segur que quedaren en el pensament dels assistents, però ja eren més de les deu del vespre i calgué donar per finalitzat l'acte, el qual hem d'agrair que l'editorial Artestudi hagués tingut l'encert de convocar i esperem que el nostre Centre tingui ocasió de nous contactes amb sessions d'aquesta categoria intellectual.

B. C.

crònica

Commemoració del cinquantenari de l'Editorial Barcino

En el recollit Auditori de la Biblioteca de Catalunya, tingué lloc, el dia 19 de desembre, l'acte commemoratiu del cinquantenari de l'Editorial Barcino, acte que fou també un homenatge públic a la persona de l'editor senyor Josep M. de Casacuberta.

El món de les lletres catalanes s'havia reunit sota els arcs gòtics de l'antic hospital de la Santa Creu, per rendir un calorós homenatge a aquest preclar i erudit editor que amb un abnegat esforç personal havia pogut assolir aquesta fita a plena satisfacció de tothom.

La directora de la Biblioteca de Catalunya, senyora Rosalia Guilleumas de Rubió, va obrir l'acte exaltant la personalitat del senyor Casacuberta, pulcre editor i home de feina ben feta. El senyor Miquel Coll i Alentorn féu la presentació del llibre **Resum d'història dels Països Catalans,** de Ferran Soldevila,

editat per Barcino (50.000 volums), amb motiu d'escaure's el cinquè centenari de la impressió del primer llibre en català. La glossa de la col·lecció «Els nostres Clàssics» i de l'editorial, sempre unida amb la personalitat del senyor Casacuberta, fou a càrrec dels senyors Jordi Carbonell i Ramon Aramon. També hi va parlar el senyor Lluís Carulla, en un breu parlament anecdòtic i d'exaltació de la llengua catalana, inspirat en la difusió dels llibres de la Barcino arreu del món. El senyor Casacuberta, visiblement emocionat, va respondre, amb paraules d'agraïment, i féu constar, que la labor de l'empresa editora Barcino sempre havia estat una tasca col·lectiva i que s'havia treballat en equip i per tant les paraules meritoses que allí s'havien dirigit a ell exclusivament, havien de ser, en tot cas, un elogi a l'equip editorial, que havia fet possible editar més de sis-cents llibres repartits en tres èpoques ben distintes.

Finalment, el senyor Moreta, diputat provincial, va cloure l'acte.

Quedava inaugurada al mateix temos una Exposició Commemorativa del Cinquantenari de l'Editorial Barcino, i en sortir, tots els assistents foren obsequiats amb llibres commemoratius.

Hi representaren la nostra entitat els consocis senyors Ramon Pujol i Modest Montlleó.

Sessió en memòria de Rafael Catardi i Arca

El dia 26 de novembre al vespre, a l'Auditòrium Valls i Taberner, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, va tenir lloc, promogut pels Amics de l'Alguer barcelonins, una sessió d'homenatge a la memòria del poeta, general Rafael Catardi i Arca, alguerès il·lustre, que morí, l'any passat, sense que se'n fes gaire ressò a la premsa local.

La nostra entitat hi era representada pel nostre consoci, Ramon Pujol i Alsina, que va fer la presentació de l'acte i va llegir un telegrama emotiu de Na Maria Catardi, vídua del poeta, i una lletra de l'abat de Montserrat, excusant la seva assistència i acceptant, això sí, la presidència de la sessió.

Seguidament feren ús de la paruala, el nostre consoci Josep M. Garrut, que evocà el perfil humà de Rafael Catardi, en una dissertació breu però documentada i ben il·lustrativa de la personalitat del poeta. Octavi Saltor, amb la seva oratòria entusiasta, va perfilar la vida del general Catardi, des del seu vessant de poeta, en va llegir tres poesies i va fer seguidament un estudi breu de la lírica del poeta, i del seu profund contingut.

Pere Català i Roca va descriure l'home que havia conegut i admirat, i a causa d'aquesta coneixença va poder dissertar sobre alguns aspectes del poeta, viscuts en el seu ambient.

Van fer ús de la paraula la professora Antonella Salvietti i Tina Piga, com a representants de l'Alguer, mossèn Delcor en representació del Rosselló, el senyor Las Heras, de Tarragona, i en nom de l'Orfeó Català Joan-Antoni Maragall, que va evocar el viatge de la nostra primera entitat coral a l'Alguer l'any 1970. Com a final de l'acte es va interpretar l'obra musical **El xaturrat,** del poeta Catardi, amb música del mestre Colomer del Romero, i es va projectar el film del nostre consoci Capdevila sobre el viatge de l'Orfeó Català a l'Alguer.

bibliografia

L'església romànica de Sant Ponç de Corbera - segle XI. — ARTESTUDI. Art Romànic, núm. 1. — 92 pàgs. Fotografies en color i en negre, dibuixos i croquis. Barcelona, 1974.

Aquests darrers mesos han estat pròdigs en la producció bibliogràfica dedicada a l'arqueologia i l'art medievals catalans, singularment en la que se centra en el període romànic. Això fa que sigui summament difícil per al lector, la tasca, sortosament àrdua, de la tria entre tan extens i valuós material que hom veu amb ulls il·lusionats, arrenglerar-se en els prestatges de les llibreries.

Saludem ara l'aparició del primer volum d'una projectada sèrie de monografies dedicades a les múltiples manifestacions del romànic al nostre país, que sota el títol d'«Art Romànic» prepara i està portant a terme amb il·lusionat fervor el grup «Artestudi», encapçalat pel documentat i entusiasta Emili Bou.

La primera mostra, que és el volum que comentem, fa concebre les majors esperances, car el llibre és un conjunt harmònic, en el qual es lliguen la pulcritud tipogràfica, en forma de magnífiques fotografies en color i en blanc i negre, i bon nombre de plànols, esquemes i croquis, amb la qualitat del text i la precisió de les dades.

L'estudi no se centra tan sols en l'aspecte arqueològic, sinó que comença per situar el temple dintre el seu àmbit geogràfic, per a seguir amb un lluminós assaig de la seva història, degut a la ploma, prou ben acreditada, d'Antoni Pladevall. La part central de l'obra l'ocupa. com és evident, l'estudi de l'arquitectura del temple, que signa Jordi Vigué, i que compta amb una aportació gràfica realment insuperable. Tots els altres aspectes són curosament estudiats per bons especialistes; així, la pintura és tractada per Eduard Carbonell; el mateix Jordi Vigué ens parla de la imatge de la Verge de la Llet, talla romànica de fusta que es venera en el temple; i Emili Bou hi afegeix unes notes finals dedicades a la restauració de l'església i a la seva divulgació en publicacions periòdiques i llibres.

Hem d'esmentar, amb goig, que un dels apèndixs finals de l'obra és una reproducció literal de l'article publicat en el Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya l'any 1892, degut a Macari Golferichs, arran de l'excursió que un grup de socis de l'entitat hi portà a terme el 18 d'abril d'aquell any. Amb el text, fortament evocador de l'esperit de l'època, es publiquen els gravats a la ploma que il·lustraven l'article.

Josep Girona

Nota informativa.- En compliment del que disposa l'article 21 de la Llei de Premsa i Impremta vigent, donem nota de la composició de l'actual Junta Directiva del Centre Excursionista de Catalunya:

President, Agustí Bou i Tort; vice-presidents, Francesc Gurri i Serra i Lluís Puntís i Pujol; secretari, Guillem Virgili Rodon; vice-secretari, Frederic Torres Padrís; tresorer, Manuel Soler i Serra; comptador, Pere Figuerola Rusinés; bibliotecari, Modest Montlleó i Espasa; vocals, Josep Abril i Pinell, Josep Casanoves i Garcia, Anna Borbonet i Macià, Hilari Sanz i Gonel, Núria Figueras i Anmella i Antoni Remu i Just.

A més, formen part de la Junta Directiva tots els presidents de Secció o de Comissió i un delegat del Consell de Jovent.

La revista "Muntanya", editada pel Centre Excursionista de Catalunya, es publica sense cap finalitat lucrativa.

CAIXA DE PENSIONS
PER A LA VELLESA
I D'ESTALVIS

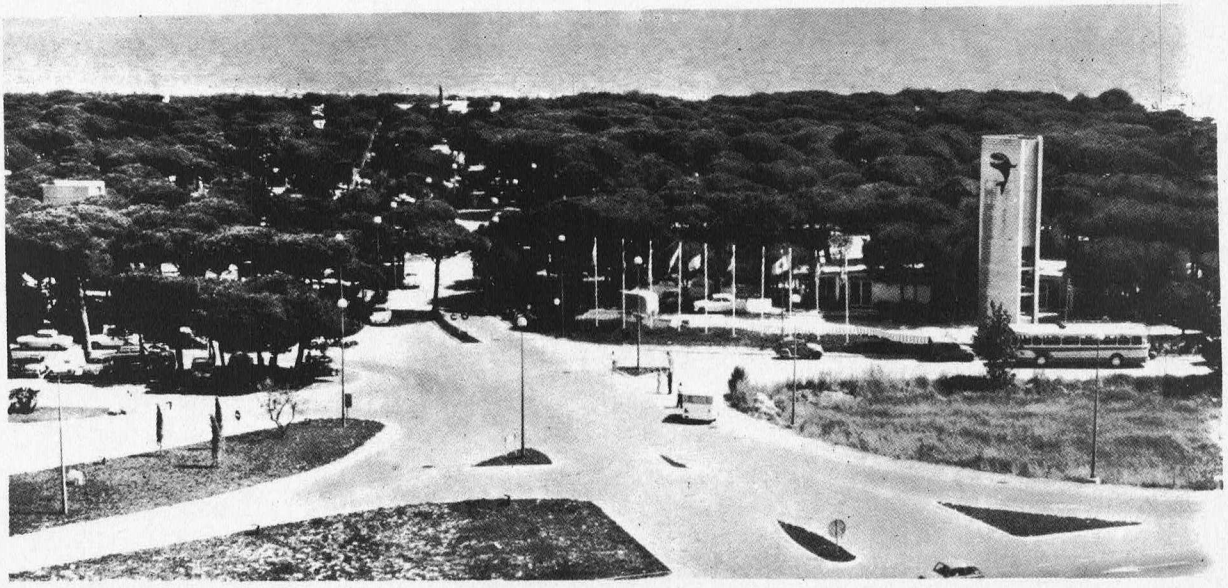

"la ballena alegre"

Camping

La Ballena Alegre

A 9 minuts de Barcelona per l'autopista de Castelldefels, el camping "LA BALLENA ALEGRE", us convida a acampar als seus boscos frondosos i a banyar-vos a les transparents aigües mediterrànies.

Així mateix i per a comoditat dels nostres clients hem instal.lat a l'interior del recinte del camping els serveis complets de bar, restaurant, serveis sanitaris, supermercat, dutxes, lavabos, assistència mèdica, parc infantil, zona esportiva, bugada i planxa i el sector comercial on podreu adquirir tots aquells articles que vulgueu.

Bagués

JOIERS

EL REGULADOR

BAGUÉS

Rambla de les Flors, 105 - Carme, 1
Tel. 317 19 74 (Tres línies)
Aparcament gratuit a «La Gardunya»

Carrer de Sant Pau, 6
Tels. 317 32 46 - 318 57 37
Aparcament gratuit a «La Gardunya»

JOIERÍA BAGUÉS

PERLES - BRILLANTS - MARAGDES

Passeig de Gràcia, 41
Tels. 216 01 73 - 216 01 74
Aparcament gratuit a S. A. B. A.

Casa Bagués

Les creacions més modernes en joieria, argenteria i rellotgeria
Ultimes novetats en rellotges-joia i esportius

ESPECIALITAT EN LLISTES DE NOCES

Coberteries d'argent, alpaca i acer inoxidable

Concessionaris exclussius de la marca **PIAGET**
RELLOTGES DE GRAN LUXE

AGENTS DE

PATEK PHILIPPE
EL MILLOR RELLOTGE DEL MÓN

BULOVA®
EL MILLOR RELLOTGE ELECTRÒNIC

a qualsevol època de l'any us podreu equipar a

Parellesset

ENRIC GRANADOS, 122 - AVINYÓ, 8-10 - PASSEIG MANUEL GIRONA, 49

SUCURSAL A GIRONA: CORT REIAL, 15

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

CLUB ALPÍ CATALÀ

Paradís, 10, pral.

II CICLE DE PROJECCIONS D'ALPINISME INTERNACIONAL

PROGRAMA

ANDES-74

Dia 4 de març - Hora: 22,15 - Lloc: Sala d'Actes C.E.C.
Presentada pel Sr. Jaume Fabrés Amorós.

Projecció de diapositives en color (6 x 6) i pel·lícula de l'activitat portada a terme per aquelles muntanyes andines per aquest actiu muntanyenc del C.E.C.

OPERACIÓ ATLAS-74

Dia 18 de març - Hora: 22,15 - Lloc: Sala d'Actes C.E.C.
Presentada pels Srs. Josep Lalueza i Joan Badia

Recull d'aquesta expedició lleugera efectuada el passat estiu per membres del nostre Centre i que aconseguí algunes primeres ascensions i en conjunt un balanç molt favorable.

EXPEDICIÓ TXIMIST A L'EVEREST

Dia 8 d'abril - Hora: 22,15 - Lloc: Sala d'Actes C.E.C. (Data a confirmar)
Presentada pel Dr. J. I. Lorente i el Sr. Angel V. Rosen.

Projecció oficial d'aquesta expedició vasco-navarresa que va efectuar un intent gairebé reeixit d'assolir el cim de l'Everest (Himalaia), assolint la cota 8.500 m.

EXPEDICIÓ A L'ANNAPURNA

Dia 22 d'abril - Hora: 22,15 - Lloc: Sala d'Actes C.E.C.
Presentada pels Srs. Josep M. Anglada i Jordi Pons

Projecció oficial d'aquesta expedició catalana que ha marcat una fita important en el nostre alpinisme en aconseguir un veritable èxit internacional, al conquerir el cim del Annapurna Oriental (8.026 m.), primer cim de més de 8.000 m. conquerit pels nostres alpinistes.

MUNTANYA **Editada pel CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA**

La revista excursionista de més tradició i de més difusió de Catalunya.
Reflex de totes les activitats i tots els aspectes de la muntanya i l'excursionisme.

Si encara no sou subscriptor de MUNTANYA, retalleu i envieu aquest butlletí i rebreu puntualment la revista al vostre domicili.

Si ja en sou, doneu-lo a un amic que s'interessi per l'excursionisme i segur que us ho agrairà.

Nom .....

carrer..... núm..... pis.....

població .....

(districte postal)

Se subscriu a la revista MUNTANYA a partir del núm. , amb la quota anual de 240 pessetes. (estranger: 270 pessetes).

Cobrament:

☐ gir postal

☐ reembossament

☐ compte corrent/llibreta d'estalvis, segons autorització adjunta.

Signatura

d'EL CASERIO, me'n fio!

Per això
és el primer formatge
en porcions
d'Espanya

Pes en origen: 170 grams

EL CASERIO

La revista **MUNTANYA,** editada pel Centre Excursionista de Catalunya, ha guanyat una nova etapa de superació, tant per la presentació com pel contingut, com a fruit dels esforços d'un treball d'equip.

Ara, **MUNTANYA,** demana la col.laboració dels seus lectors per a una nova etapa d'expansió, perquè aconsegueixi tota la difusió que es mereix.

Franqueig

TARGETA POSTAL

Revista MUNTANYA
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Paradís, 10
BARCELONA (2)

Molts excursionistes no llegeixen MUNTANYA perquè no la coneixen.

Parleu-vos de MUNTANYA i feu-los-la conèixer.

Retalleu aquest butlletí i doneu-los-el perquè se subscriguin a MUNTANYA

la qualitat dels nostres clients determina la qualitat dels nostres productes

esports esplai

articles d'esport
per a clients
de qualitat

c. del pi nº 16, barcelona-2
tels. 317 48 36 - 318 25 31

ELS QUI S'ARRISQUEN

saben el que són les sensacions fortes,
el que són els moments perillosos,
en els quals és vital de prendre
una decisió transcendent.

Com els qui usen **Floïd**:
s'han decidit per **Floïd**
per als moments importants.

Amb Floïd es «corre el risc» de quedar bé.

HAUGRON CIENTIFICAL, S.A. Barcelona/Milán/Oslo/Paris/New York